P 365(2)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

OSZK
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1974

6

Kölcsönözhető

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TARTALOMJEGYZÉK

20. évfolyam
1974.

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSTUDOMÁNYI KUTATÁS

A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának kutatási tevékenysége /Hozzászólás Havasi Zoltán Kialakult és kialakuló könyvtári tudományos irányok c. cikkéhez/ (HÉBERGER Károly) 494-496

Könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások 1972/73. (PINTÉR Márta) 177-183

"Megrázó" megállapitás? /Válasz Héberger Károly hozzászólására/ (ZIRCZ Péter) 497-498

A szlovák könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzete és perspektivái (H.HOGH) 359-365

A KÖNYVTÁRÜGY ÉS IRÁNYITÁSA

A gyermekek és az ifjuság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében. (N.RÁCZ Aranka) 334-345

Kisérletből következetes rendszerré válik az állami közmüvelődési könyvtárak központositása. (V.SZEROV) 572-575

A könyvtárak fejlesztéséről. (A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata a könyvtárügy fejlesztéséről) 464-468

Közmüvelődési könyvtárügy Dániában. (N.RÁCZ Aranka) 438-450

A lengyel közmüvelődési könyvtári hálózat. (MARTINOVITSNÉ Kutas Ilona) 575-577

A Német Szövetségi Köztársaság zenei könyvtárügye. (PINTÉR Márta) 589-593

Országos könyvtári és tájékoztatási szolgáltatási program az USA-ban. Tervezet. 593-599

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1973. évi müködése. (N.RÁCZ Aranka) 274-277

OSTI. Az első öt év. A Tudományos és Müszaki Tájékoztatási Hivatal müködése. 1965-1970. 346-359

A tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati tervezése. (FUTALA Tibor) 530-541

A tudományos-müszaki tájékoztatás országos rendszerének kialakitása Bulgáriában. (E.HRISZTOVA) 387-388

KÖNYVTÁRI SZERVEZETEK, KONGRESSZUSOK

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel felé (Az IFLA 39., Grenobleban tartott konferenciájáról.) 149-155

A könyv a modern társadalom fejlődésében (Nemzetközi konferencia, Belgrád, 1973. ápr.) 249-258

A szocialista országok könyvtári módszertani központjainak 7. konferenciája (Bukarest, 1974. julius 15-20.) 606-620

EGYÜTTMÜKÖDÉS

A Deutscher Stadtetag ajánlása a képgyüjtemény és a közmüvelődési könyvtár helyi együttmüködéséről 271-273

A hazai könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatának vizsgálata (A Szegedi Egyetemi Könyvtár tapasztalatai alapján) NÉMET Zsófi - MADER Béla - URBÁNNÉ Markos Judit - NAGYMIKLOSI Erzsébet) 26-38

A hazai könyvtárközi kölcsönzés helyzete és problémái (CHOLNOKY Győző) 295-310

A könyvtárközi együttmüködés eredményei Veszprémben (KOVÁTS Zoltán) 242-245

Könyvtárközi kölcsönzések statisztikai vizsgálata a folyóiratállomány fejlesztése szempontjából. (KOKAS Endréné - KOVÁTS Zoltán) 310-312

A közgyüjteményi együttmüködésről (TUBA László) 77-79

Nyugat- európai Könyvtárközi Kölcsönzési Tanácskozás (TAMÁS Péter) 184-185

Tudományos és közmüvelődési könyvtárak egyesitése Lübeckben (MOLNÁR Ágnes) 20-25

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS

Könyvtárosképzés a Skandináv országokban (VADÁSZ Ferencné) 477-482

A tájékoztatási dolgozók képzése és továbbképzése és továbbképzése a Szovjetunióban (V.I.GOR'KOVA - A.I. MSVELIDZE) 482-483

NEMZETI KÖNYVTÁR

A British Library Szervezeti felépitése. (K.D.) 386-387

A Deutsche Bücherei gyarapitási munkájáról. (ECSEDY Judit) 173-176

A Firenzei Nemzeti Könyvtár restaurálási rendszere. (B.KOZOCSA Ildikó - KASTALY Beatrix) 156-166

TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRAK

Az agrárfelsőoktatási könyvtárak helyzete és fejlesztése. (VÖRÖS Györgyné) 141-146

A főiskolai könyvtárak müvelődéstörténeti feladatairól (VICZIÁN János) 569-571

A magyarországi Evangélikus Egyház könyvtárai és a tudományos kutatás (PAPP Ivánné) 132-140

A nyugat-német egyetemi könyvtárak szervezeti átalakulása 322-333

Az orvostudományi szakkönyvtári hálózat. (WALLESHAUSEN Gyula) 451-463

A Pécsi Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének könyvtára és adattára. - A nemzetiségi dokumentáció első hazai bázisa. (FÉNYES Miklós) 236-241

Teljesitménynormák a tudományos könyvtárak munkafolyamatában. (M. FRATRICOVÁ) 166-173

KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

Birmingham központi könyvtára. (SALLAI István) 489-491

Egyszerüsités vagy igénytelenség? (GYIMES Ferenc) 602-605

Egyszerüsités vagy igénytelenség? (SKALICZKI Józsefné) 600-602

Elektronikus adatfeldolgozás a svéd közmüvelődési könyvtárakban. (S. HALLGREN) 369-373

"A hátrányos helyzetü" települések könyvtárai. (SZENTE Ferenc) 525-529

Könyvtárak a Sóvidéken. Mult és jelen. (TÓFALVI Zoltán) 577-582

A közmüvelődési könyvtárak kiadványai 1973-ban. (BÉNYEI Miklós) 229-235

A központi kölcsönző könyvtárak jövője. (SEBESTYÉN Géza) 582-585

Külföldiek könyvtári ellátása üdülőhelyen. (BEHRING Anikó) 146-148

A tokiói Központi Fővárosi Könyvtár (HORVÁTH Magda) 487-489

Visszapillantás (SALLAI István) 515-525

OSZTÁLYOZÁS. KATALOGIZÁLÁS, ÁLLOMÁNYVÉDELEM

Az ETO alapelveiről. (J. M. PERRAULT) 126-131

A törökbálinti társasraktár mint központi tároló-szolgáltató raktári lehetőség. (BENEDEK Jenő) 75-76

A tudományos közlemények kollektiv szerzőségéről. (A. V. SAFRANSZKIJ) 388-390

Az uj olasz cimleirási szabványról. (C. REVELLI) 268-270

GÉPESITÉS

A drezdai gépesitett kölcsönzési nyilvántartásról. (MÓRA László) 394

Gépesitett kölcsönzési nyilvántartás a Drezdai Müszaki Egyetem könyvtárában. (ENGEL Pál) 38-44

A Könyvtárgépesitési Iroda tevékenységének mérlege 1971-1972 (A. M. MOTAIS DE NARBONNE) 66-69

Könyvtártechnikai ujdonságok. (PÉTERVÁRI László Béla) 277-279

Könyvtártechnikai ujdonságok: A PCMI ultramikrofilmlap rendszere. (PÉTERVÁRI László Béla) 186-190

Könyvtártechnikai ujdonságok: XII. METO Konferencia. (P. L. B.) 190-191

Az oktatási és az időleges értékü anyag gépi feldolgozása. (MILTÉNYI Szilárdné) 217-229

OLVASÁS- ÉS IGÉNYKUTATÁS

Falusi lakosok és a könyvtár. (Egy felmérés tanulságaiból) (GEREBEN Ferenc) 5-20

A folyóiratállomány vizsgálata az igénybevétel alapján. (DÖMÖTÖR Lajosné) 312-321

Házikönyvtárak és közművelődési könyvtárak Balatonalmádiban. (BEHRING Anikó) 56-65

Információs igényvizsgálatok és rendszertervezés. (SÖVÉNYHÁZY Csilla) 428-432

A könyv és az olvasás a szovjet kisvárosok életében. (Beszámoló a Lenin Könyvtár kutatásairól) (KAMARÁS István) 259-267

A könyvtár és a hátrányos helyzetü olvasók. (V.H. MATHEWS) 585-588

Olvasó[illegible]ék 2000-ben (KAMA[illegible] István) 542-552

A személyre szóló tájékoztatás esélyei az "A" tipusu közmüvelődési könyvtárakban. (NAGY Attila) 211-217

KÖNYVTÁR- ÉS IRODALOMPROPAGANDA

Játék a könyvtárban. (VARGHA Balázs) 560-564

A könyvtár és a reklám. (E.OAKES) 69-74

Közönségkapcsolat és könyvtárpropaganda. (A svájci könyvtáros egyesület ankétja) 373-381

TÁJÉKOZTATÁS

A BIBLIOS gyarapitási, feldolgozási és nyilvántartási rendszer 365-368

Folyamatos tájékoztató szolgáltatás a konferenciákról. (H.BAUM) 491-493

Könyvtárak és témák a Könyvtárosban. Tallózás a lap tizéves (1961-1970) repertóriumában. (FUTALA Tibor) 45-55

A könyvtári kiállitásokról - különös tekintettel az egyetemi könyvtárakra. (VÉGH Ferenc) 564-569

Közgazdasági jellegü tájékoztatás az élelmiszergazdaságban. (S. LEÖLKES Lajos) 245-248

Külföldi pedagógiai Információs rendszerek. (FELKAI Lászlóné) 468-477

A külföldi pedagógiai szakirodalommal való ellátottság elemzése. (SONNEVEND Péter) 99-112

A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselete a legnagyobb szakmai referáló lapokban és a hazai tanulságok. (SÁRDY Péter) 381-386

Periferikus kiadványfajták a KSH Könyvtári és Dokumentációs Szolgálat gyakorlata alapján. (WALLESHAUSEN Gyula - ZÁCHNÉ Ruthner Mária) 112-120

A politikai tájékoztatás és segédeszközei a közmüvelődési könyvtárakban. (BÉNYEI Miklós) 553-559

A szakemberek bibliográfiai igényeinek osztályozása és nyilvántartása. (E.V.IENIS) 120-126

A szakirodalmi ellátás biztositása. (HÉBERGER Károly) 391-393

A szükségletek ismerete, a tartalom és a forma egysége az információk értékesülésében. (HERPAY Balázsné) 423-438

Világirodalmi és irodalomtudományi szakirodalmi információellátás. (SONNEVEND Péter) 417-428

KÖNYVTÁRRÓL KÖNYVTÁRRA

MM. Könyvtárügyi Osztály 80

ISMERTETÉSEK

Borsodi Könyvtáros (ism. BAGI János) 287-289

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. VI. (ism. SOMKUTI Gabriella) 81-82

Encyclopedia of library and information science (ism. HORVÁTH Magda) 91-94

Fejér Megyei Könyvtáros (ism. B.NAGY Ernő) 405-408

FONYÓ Istvánné - SIMON Zoltán: A zenei szolgáltatás megszervezése a közművelődési könyvtárakban. (ism. CSOBOTH Attila) 284-285

FÜGEDI Péterné: Kurrens szakbibliográfiáink elemzése (ism. KÓKAY György) 194-195

Hajdu-Bihar megyei könyvtári téka (ism. POLGÁR Ernő) 626-627

HEGYI Nándor - ALMÁSY László: Gyártmányismertetők előállítása és szakirodalmi felhasználása iparvállalatoknál. (ism. HORVÁTH Tibor) 399-400

HERPAY Balázsné: Külső tudományos-müszaki információszerzés és áramoltatás a mezőgazdaságban. (ism. LÁNG Imre) 196-197

HOUGHTON, Bernard: Out of the dinosaurs. The evolution it the National Lending Library for Science and Technology. (ism. KONDOR Imréné) 502-507

In memoriam Verseghy Ferenc (ism. BÉNYEI Miklós) 199-201

KANTOROVICS, V.: Glazami literatora (ism. KAMARÁS István) 89-91

Kaposvár bibliográfia (ism. POLGÁR Ernő) 286-287

KÁRÁSZ József: A Csongrád megyei hirlapok és folyóiratok bibliográfiája. (ism. NEMÉNYI László) 396-398

KATSÁNYI Sándor - KÖNYVES-TÓTH Lilla: Fölfedezem a könyvtárat. (ism. SZABÓ Sándor) 83-84

KERESZTÉNYI József: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem hálózati könyvtárosainak kézikönyve. I. A könyvtári munka. (ism. SÁRDY Péter) 84-86

Komárom megye közgyüjteményeinek helyismereti katalógusa. (ism. HÉTHY Zoltán) 197-199

Könyv és Könyvtár. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 9. (ism. FUTALA Tibor) 280-281

MAGYAR András: A Vas- és Fémmunkások Diósgyőri Szövetségi Könyvtára a két világháboru között. (ism. PÁLDY Róbert) 87-89

A magyar bibliográfiák bibliográfiája, 1969-1970. (ism. FUTALA Tibor) 622-623

A modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység. (ism. ILLÉS Zsuzsa) 623-625

MOLNÁR Imre: Az információkezelés fogalomrendszere. (Az információs szaktezaurusz fogalma, rendszere és felépitése. (ism. ILLÉS Zsuzsa) 499-500

NÉMETH Zsófia: A Természettudományi Kar hallgatói az Egyetemi Könyvtárban. (ism. VÉGH Ferenc) 282-284

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusai (ism. KŐKAY György) 192-194

The SMART Retrieval System. (ism. SÁRDY Péter) 400-405

(SZALAI Ágnes): Válogatás a zenei gyüjtemény anyagából. (ism. GYIMES Ferenc) 500-502

Szekszárdi tanácskozások 1971., 1972. (ism. ANGYAL Jánosné) 201-204

VARGA Rózsa - PATYI Sándor: A népi irók bibliográfiája. (ism. ILLÉS Zsuzsa) 395-396

Külföldi hirek 95-96, 409, 508-509, 628

NÉVMUTATÓ

(a szerzőknek, valamint az ismertetett művek szerzőinek és ismertetőinek neve)

ALMÁSY László 399
ANGYAL Jánosné 201

BAGI János 287
BAUM, H. 491
BEHRING Anikó 56, 146
BENEDEK Jenő 75
BÉNYEI Miklós 199, 229, 553

CHOLNOKY Győző 295
CSOBOTH Attila 284

DÖMÖTÖR Lajosné 312

ECSEDY Judit 173
ENGEL Pál 38

FELKAI Lászlóné 468
FÉNYES Miklós 236
FONYÓ Istvánné 284
FRATRICOVÁ, M. 166
FUTALA Tibor 45, 280, 530, 622
FÜGEDI Péterné 194

GEREBEN Ferenc 5
GOR'KOVA, V.I. 482
GYIMES Ferenc 500, 602

HALLGREN, S. 369
HÉBERGER Károly 391, 494
HEGYI Nándor 399
HERPAY Balázsné 196, 423
HÉTHY Zoltán 197
HOGH, H. 359
HORVÁTH Magda 91, 487
HORVÁTH Tibor 399
HOUGHTON, B. 502

HRISZTOVA, E. 387

IENIS, E.V. 120
ILLÉS Zsuzsa 395, 499, 623

KAMARÁS István 89, 259, 542
KANTOROVICS V. 89
KÁRÁSZ József 396
KASTALY Beatrix 156
KATSÁNYI Sándor 83
KERESZTÉNYI József 84
KOKAS Endréné 310
KÓKAY György 192, 194
KONDOR Imréné 502
KOZOCSA Ildikó 156
KOVÁTS Zoltán 242, 310
KÖNYVES-TÓTH Lilla 83

LÁNG Imre 196
S. LEÖLKES Lajos 245

MADER Béla 26
MAGYAR András 87
MARTINOVITSNÉ KUTAS Ilona 575
MATHEWS, V.H. 585
MILTÉNYI Szilárdné 217
MOLNÁR Ágnes 20
MOLNÁR Imre 499
MÓRA László 394
MOTAIS DE NARBONNE, A-M. 66
MSVELIDZE, 482

NAGY Attila 211
B. NAGY Ernő 405
NAGYMIKLÓSI Erzsébet 26
NEMÉNYI László 396
NÉMETH Zsófia 26, 282

OAKES, E. 69

PÁLDY Róbert 87
PAPP Ivánné 132
PATYI Sándor 395
PERRAULT, J.M. 126
PÉTERVÁRI László Béla 186, 190, 277
PINTÉR Márta 177, 589
POLGÁR Ernő 286, 626

N. RÁCZ Aranka 274, 334, 438
REVELLI C. 268

SAFRANSZKIJ, A.V. 388
SALLAI István 489, 515
SÁRDY Péter 381, 400
SEBESTYÉN Géza 582
SIMON Zoltán 284
SKALICZKI Józsefné 600
SOMKUTI Gabriella 81
SONNEVEND Péter 99, 417
SÖVÉNYHÁZY Csilla 428
SZABÓ Sándor 83
SZALAI Ágnes 500
SZENTE Ferenc 525
SZEROV, V. 572

TAMÁS Péter 184
TÓFALVI Zoltán 577
TUBA László 77

URBÁNNÉ Markos Judit 26

VADÁSZ Ferencné 477
VARGA Rózsa 395
VARGHA Balázs 560
VÉGH Ferenc 564
VICZIÁN János 569
VÖRÖS Györgyné 141

WALLESHAUSEN Gyula 112, 451

ZÁCHNÉ Ruthner Mária 112
ZIRCZ Péter 497

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

20. ÉVFOLYAM
1974. 6. SZÁM

Szerkesztő bizottság:
Arató Attila, Arató Ferenc,
Gallai Ervin, Gerő Zsoltné,
Héberger Károly, Kertész Gyula,
Kövendi Dénes, Láng Imre,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő: Sebestyén Géza
Szerkesztők: B. Nagy Ernő
Sz. László Zsuzsa

Szerkesztőség:
Budapest, VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,– Ft.
Egyes szám ára: 15,– Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
4236-74
Felelős vezető: Mátrai Emil.
Példányszám: 700
Terjedelem: 10,43 A/5 ív
Terjeszti a Magyar Posta
Index szám: 26 408

TARTALOM

Visszapillantás (SALLAI István) 515
A "hátrányos helyzetü" települések könyvtárai (SZENTE Ferenc) 525
A tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati tervezése (FUTALA Tibor) 530
Olvasóportrék 2000-ben (KAMARÁS István). 542

Hazai körkép

Politikai tájékoztatás és segédeszközei a közmüvelődési könyvtárakban (BÉNYEI Miklós) 553
Játék a könyvtárban (VARGHA Balázs) 560
A könyvtári kiállitásokról - különös tekintettel az egyetemi könyvtárakra (VÉGH Ferenc) 564
A főiskolai könyvtárak müvelődéstörténeti feladatairól (VICZIÁN János) 569

Kitekintés

Kisérletből következetes rendszerré válik az állami közmüvelődési könyvtárak központositása (V. SZEROV) 572
A lengyel közmüvelődési könyvtári hálózat, (MARTINOVITSNÉ KUTAS Ilona) 575
Könyvtárak a Sóvidéken. Mult és jelen (TÓFALVI Zoltán) 577
A központi kölcsönző könyvtárak jövője 582
A könyvtár és a hátrányos helyzetü olvasók (Virginia H. MATHEWS) 585
A Német Szövetségi Köztársaság zenei könyvtárügye (PINTÉR Márta) 589
Országos könyvtári és tájékoztatási szolgáltatási program az USA-ban. Tervezet. 593

Fórum

Egyszerüsités vagy igénytelenség? (SKALICZKI Józsefné; GYIMES Ferenc) 600

Krónika

A szocialista országok könyvtári módszertani központjainak 7. konferenciája, Bukarest, 1974. julius 15-20. . . . 60
Három év Szabó Ervin-emlékérmesei 62

Szemle

A magyar bibliográfiák bibliográfiája, 1969-1970. (ism. FUTALA Tibor) 622
A modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység. (ism. ILLÉS Zsuzsa). 623
Hajdu-Bihar megyei könyvtári téka (ism. POLGÁR ERNŐ) 626
Külföldi Hirek 628

E számunk munkatársai: BÉNYEI Miklós (Debrecen, Megyei Könyvtár), FARKAS László, FUTALA Tibor (KM), GYIMES Ferenc (ÁGK), ILLÉS Zsuzsa, KAMARÁS István (KMK), KASÁNSZKY Zsombor (OSZK), KÖVENDI DÉNES (KMK), MARTINOVITSNÉ Kutas Ilona (Szeged, Tervező Vállalat Könyvtára), PINTÉR Márta(KMK), POLGÁR Ernő (KMK), SALLAI István (KMK), SEBESTYÉN Géza (OSZK), SKALICZKI Józsefné (Somogyi Könyvtár, Szeged), SZENTE Ferenc (KMK), TÓFALVI Zoltán, VARGHA Balázs (KMK), VÉGH Ferenc (BMEKK), VICZIÁN János (ÉTK)

Visszapillantás

SALLAI István

AZ ÖRÖKSÉG

Azzal a kérdéssel szeretném kezdeni: Vajon ugy fejlődött-e a magyar közmüvelődési könyvtárügy, ahogy elődeink és magunk annak idején megálmodtuk, vagy pedig a közöny s egyéb okok (pl. pénztelenség, maradiság) következtében időnként országutjának régi mély szekérnyomába zökkent ujra vissza.

A megtett utat tekintve inkább a Tisza jut eszünkbe: látunk töltéseket, átvágásokat mégis kanyargós, pedig utját könyvtárügyünk Vásárhelyi Pálja - Szabó Ervin - munkatársaival együtt már a század elején biztos kézzel kicövekelte, s nyugodtan állithatom, hogy még ma sem felesleges utját ezekhez az irányjelző cövekekhez mérnünk.

A Népmüvelő Társaság 1912. évi röplapjának 12. pontja kimondja, hogy a k ö z s z e l l e m n e k meg kell változtatnia ahhoz, hogy uj könyvtárügyet hozzunk létre (1).

Mi volt az a könyvtári közszellem, ami ellen Szabó Ervin folyvást felemelte a szavát? Az a szellem, amely a "népkönyvtárakat" a tudományos könyvtáraktól élesen elkülöniti, amely népmüvelő jószándéka ellenére is a legnagyobb mértékben akadályozta a modern magyar könyvtárügy kibontakozását.

Uj városi könyvtár Debrecenben c. levelében (2) a könyvtári hatékonyság feltételeként ezt mondja ki:

"Az első: a meglévő erők racionális, gazdaságos megszervezése, okos összeegyeztetése, célszerü megosztása - k o o p e r á c i ó és c e n t r a l i z á c i ó; a másik: a régiek mellett, amelyek korábban volt társadalmi szükségleteknek és rétegződésnek feleltek meg, a modern városi népesség szükségleteivel, lelkével és szellemével számoló uj könyvtár-tipus, a nyilvános könyvtár, a public library, az öffentliche Bibliothek. Ami nem egyenlő a népkönyvtárral."

"Az, ami a modern városokban mindenütt parancsoló szükségletként lépett föl, az 'Einheitsbibliothek'. A könyvtár, amely a városi népesség minden rétegét és valamennyiünk mindennemü olvasószükségletét elégiti ki."

Nem célom, hogy összefoglaljam Szabó Ervin könyvtári hagyatékát. Ebben az egyetlen kiragadott példában benne tükröződik egész hitvallása.

Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan pedagógiai célzattal kiválogatott gyüjtemény, amely kevésbé müvelt rétegek számára szolgál. Nem információhordozó intézmény, hanem ennek éppen az ellenkezője. Jámbor könyvek együttese, elszigetelt, magában állókis kölcsönzésre szánt gyüjtemény.

A "népkönyvtár" kifejezés ebben az értelemben tehát végső fokon p o l i t i k a i fogalom, amely azokhoz az osztályokhoz kapcsolódik, ahol társadalmi

elnyomás van. Az elnyomás tudatosan korlátozza a szabad informálódást a politikai hatalom érdekében. Lenin is ebben az értelemben használta a "népkönyvtár" kifejezést (3).

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy szándékos szellemi korlátozás nélkül is létrejön a "népkönyvtár" mindenütt, ahol szegényes gyüjtemények állnak szemben az olvasói igényekkel. Az ok lehet a pénztelenség vagy az organizációs tehetetlenség, amely nem ismeri fel a korszerü, kooperációs megoldások lehetőségeit. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.

Az egyénnek joga van ahhoz, hogy a világot mozgató eszméket mozgásukban lássa s ne csupán a leszürt, megrágott és propaganda célból megformázott végső eredményeket kapja meg. Éppen ezért, ha csak ezt tartalmazzák a könyvtárak, akkor végső soron "népkönyvtárak", bármilyen jelzőt viselnek is. Az információktól való megfosztás legközönségesebb formája, ha ez politikai szándék eredménye. Sajnos azonban tény (és nem árt ezt leszögezni) hogy létrejön akkor is, ha a népkönyvtár nem politikai célok, hanem egyéb okok következménye. Az eredményen még a jó szándék sem változtat.

A népkönyvtár-problémával szorosan összefügg, hogy nem szabad a modern társadalomban a könyvtárakat tudományos és nem tudományos területekre szétválasztani. Szabó Ervin eszméje a népkönyvtárral szemben a "nyilvános" könyvtár volt, amelyről ezt irja: jellege "a régi tudományos könyvtárral megegyezik abban, hogy tudományos irodalmat is gyüjt; de eltér abban, hogy nem a szaktudósok szükségletére van tekintettel és ezért a régi és ritka, de inkább a történelmi értékü irodalom helyett főként a modern irodalomra helyezi a sulyt; és eltér abban is, hogy nagy tömegü szépirodalmat tart készenlétben". Amikor tehát Szabó Ervin a "tudós könyvtárról" beszél, akkor ezen "kutató" (research) könyvtárat, ill. szakkönyvtárat (special library) ért, az általa nyilvános könyvtárnak nevezett intézmény a "public library", az "allgemeine öffentliche Bibliothek".

Magyarországon az első kisérlet a falvak könyvvel való ellátására önálló kiskönyvtárak szervezése volt, ami nem más, mint kulturális jótékonykodás, mert ahelyett, hogy intézményeket alapitottak volna, 100-150 kötetes "népkönyvtárakat" küldtek falura. 1897 decemberében hivták életre a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét; ennek küldeményeiből az első világháboru kitöréséig 1457 könyvtár létesült. Már 1912-ben kiderült, hogy "az eleinte élénk érdeklődés uj táplálék hiján évről-évre csökken, s nem egyszer teljesen megszünik... s ez kizárólag a fejlesztés hiányának tudható be". (4)

Az összes népkönyvtár az első világháboru végén az ország mai területére számitva 2535 volt, kb. félmillió kötettel.

Városi könyvtáraink a Fővárosi Könyvtár és néhány fiókja kivételével hasonló elmaradottságot mutattak. Ha voltak is vidéken városi könyvtárak, többnyire alig tengették életüket. Csak egy példa: A Győri Városi Könyvtárat 1904-ben ujjászervezték. "Ettől kezdve a könyvtár mindjobban fejlődésnek indult és könyvállománya a város, illetve az állam által nyujtott évi hozzájárulás által egyre gyarapodott. Csak egy baj volt még, hogy t.i. a könyvtárat csak a városi tisztviselők használhatták, azok is csak polgármesteri engedéllyel"(5).

Ezzel az elavult könyvtári rendszerrel Szabó Ervinék a hálózati formát állitották szembe, amit ők centralizációnak neveztek. Az a kérdés, mi "felel meg jobban a nyilvános könyvtár céljának: a centralizált központi szervezet vagy a decentralizált, apró könyvtárak halmaza... Nézetünk szerint sokkal jobban meg-

felelhetünk a közkönyvtártól kivánt feladatoknak egy központi nagy könyvtár s vele szoros összefüggésben s csereviszonyban levő, a nagyváros különböző, megfelelő pontjain elhelyezett fiókkönyvtárak szervezése által." A központ a fiókokkal s a fiókok egymás között állandó csereviszonyban vannak, s bármelyik, s bármelyik könyvtár olvasója az összes többi könyvtár anyagát használhatja. Ily módon egy nagy és az irodalom minden ágában jól felszerelt könyvtárt fog élvezni a város bármely részén lakó polgár anélkül, hogy nagy utakat kellene tennie vagy sokat kellene könyvtárra kiadnia" (6). Hasonló megoldást javasoltak a vidéki könyvtárügy számára is.

Olyan program volt ez, amely világviszonylatban is élen járt.

A fentiek gyakorlati következményeként a Tanácsköztársaság szakitott az elszigetelt kis könyvtárak rendszerével és Szabó Ervin nyomán programul azt tüzte ki, hogy "a falukat és tanyákat... a városokból kiinduló mozgókönyvtárak fogják ellátni friss, uj könyvekkel"(7).

A Tanácsköztársaság leverése egyben Szabó Ervin szellemi örökségének temetése. A két világháboru között sajnos ujra megismétlődött a könyvtári szervezés terén az, ami az első világháboru előtt történt, csak sokkal kisebb áldozatkészséggel és még siralmasabb eredménnyel. A központilag készült jegyzék alapján 2-300 kötetes könyvtárakat juttattak ujra falura. A VKM jelentése 1930-ban még 2259 népkönyvtárról emlékezik meg, 1939-ben ezek száma kevesebb volt az első világháboru előttiek felénél. (Ugyanazt a területet hasonlitva össze.) A "könyvtárfejlesztés" pedig az volt, hogy községeink megkapták a "Népkönyvtári sorozat" megjelent köteteit. (Ezekből összesen 36 jelent meg.)

Hasonlóan siralmas volt a vidéki városok könyvtárügye is. A városi könyvtárak legjobb esetben stagnáltak. A rendszer különösen elhanyagolta a munkáslakta városok könyvtárügyét (Győr, Miskolc, Budapest peremvárosai). Ritka kivétel volt, ahol a könyvtár meg tudta tartani régi olvasószámát (Sopron, Debrecen, Szeged). Jellemzőek a fenntartásukra szánt összegek. 11 törvényhatósági jogu városunkban ahol közgyüjtemény rangjára emelt könyvtár nem volt, 1939-ben évi 11 fillérrel, a 44 megyei városunkban pedig 1 "egy" fillér évi kiadással "sujtották" a város egy-egy lakosát(8).

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár központja megnyomorgatva, pénz- és helyiséghiánnyal küszködve talán az egyetlen, ami Szabó Ervin örökségét mentette. Gyüjteményével, részben szolgáltatásaival megmaradt "public library"-nak. Olyan nagy szervezet volt, amelyet már nem lehetett teljes egészében elsorvasztani. A sors iróniája, hogy ez a két háboru közötti korszak annyira "megkövesitette" könyvtári gondolkodásunkat, hogy az ötvenes években folytatott vizsgálatok során sem tudták a Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtárát beilleszteni a magyar könyvtári rendszerbe, mert minden vizsgálat azon a kérdésen akadt fel, hogy ez a könyvtár "tudományos" vagy pedig közmüvelődési.

A FEJLŐDÉS 1945 UTÁN

A TERÜLETI KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

A második világháboru a gyenge és intézményi szempontból megalapozatlan falusi könyvtárainkat szinte teljesen elsöpörte. A városi könyvtárak - bármennyire gyengék voltak is, általában mégis saját helyiséggel müködő intézmények voltak, többségükben állandó főfoglalkozásu könyvtárossal - átvészelték a

világháborut és a felszabadulás után szükös körülmények között, de folytatták müködésüket.

Az ujjáépités lázában - és sajnos a történelmi szemlélet szinte teljes hiányában - elfeledkeztünk a még megmaradt értékeink megmentéséről. Manapság alig akad könyvtárunk, amely alapitási évül ne a felszabadulás utáni rekonstrukciót jelölte volna meg. Még azok a megyei könyvtárak is, amelyek a század elején alapitott városi, sőt a muzeummal azonos szervezetben müködő megyei könyvtárak utódjaként jöttek létre, alapitási évüknek az 1952. évet tekintik (Békéscsaba, Szombathely stb.). Falusi könyvtáraink között pedig szinte egyetlen egy sincs, amely keletkezését arra az időszakra vezetné vissza, amikor ezt a helyi hatóság, társadalom, ill. a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége megalapitotta. Jugoszláviába kellett utaznom, hogy olyan falusi könyvtárat találjak (pl. Bácsföldváron), amelynek alapitási évét 1892-ben jelölték meg.

Abban a tényben, hogy mindent elölről kellett kezdenünk, volt valami jó is. Nyitva állt előttünk az ut egy teljesen uj, modern könyvtári rendszer kiépitésére. A kezdeti gyorssegélyek után, mint a Népkönyvtárakat Szervező Országos Bizottság küldeményei vagy a VKM vándorládái, csakhamar körvonalazódtak az uj könyvtári rendszer elképzelései.

Már az uj, demokratikus müvelődési koncepció első megfogalmazása (Mai magyar müvelődéspolitika. 1946) mutatja az éles fordulatot. Ez az egyenlő ellátás elvéből indul ki és ezt városi, falusi vonatkozásban egyaránt érvényesiti. A megoldási forma a területi ellátás, egy nagyobb egység összefogása a választék és a szinvonal érdekében, központi könyvtár által. A városok vonatkozásában igy szól a terv: "központi munkáskönyvtárak kerülnének felállitásra, illetve a meglevő városi könyvtárak bővülnének ki ilyen irányban. Ezek a központi könyvtárak letéteket adnának az üzemi könyvtáraknak, végeznék a könyvtárosképzést, olvasmányjegyzékeket adnának ki s általában minden vonatkozásban tanáccsal, utbaigazitással állnának a kisebb könyvtárak rendelkezésére"(9). A falvak tekintetében azok hátrányos helyzetét kell felszámolni. "Korunkban, amikor a falusi és városi lakosság életformája és müveltségi szinvonala közti különbség az egész világon tünőben van, nekünk is az a feladatunk, hogy falusi lakosságunkat egyelő müvelődési feltételek közé juttassuk"(10). Ezek érdekében kell megszervezni a - két esetben is csődöt mondott - izolált kis könyvtárak rendszere helyett a "körzeti könyvtárakat" egy-két járásnyi hatóterülettel. A koncepció szerint "a falusi könyvtárak anyaga két részből fog állni. A falu állandó, saját anyaga azokat a müveket foglalja magában, amelyekre folytonosan szükség van (például kézikönyvek). A másik, változó részt a körzeti központtól kapják. A körzeti központ könyvtára épp olyan változatos, gazdag anyagu könyvtár lesz, mint egy jól kiépitett városi könyvtár. Csakhogy nem egy város, hanem egy vidék igényeit lesz hivatva kielégiteni. Ezért anyaga állandó vándorlásban lesz a körzete területén. Igy a körzeti könyvtár megteremti a lehetőséget a falusi lakosság számára is, hogy egy gazdag, változatos, állandóan megujuló gyüjteményből válogasson. Másrészt ezt a központi könyvtárat sikerül ellátni mindazokkal a kellékekkel, amelyek nélkül korszerü könyvtári szolgálat nem képzelhető el.(11).

Bár a rendszer 1947-re tervezett kodifikálása elmaradt (12), Kőhalmi Béla ezt irta ebben az évben: "a körzeti könyvtári rendszerben kell látnunk a követendő példát. Ebben látjuk a biztositékát annak, hogy a falunak szánt könyvtári szolgáltatások nem lesznek kisebbrendüek, mint a városnak nyujtottak. A

városival egyenrangu vidéki körzeti könyvtár táplálná a falusi fiókkönyvtári hálózatot, a vándor- és mozgókönyvtárakat, a falujáró autóbuszkönyvtárakat. Szakképzett könyvtárosokkal; nélkülük minden könyvtári akció egyszerü ajándékozás"(13).

Az előkészitő munkák - először az Országos Könyvtári Központ Közmüvelődési Osztálya keretében, majd a Népmüvelési Minisztérium megalakulásával az önálló Népkönyvtári Központ szervezésében - 1949-ig tartottak. Ebben az évben nyilt meg az első tiz körzeti könyvtár, s ezek 1950-ig 474 falusi könyvtárat alapitottak. 1951 végére a körzeti könyvtárak száma 32-re nőtt. E könyvtárak állományukat - katalóguscéduláival és kártyájával ellátva - a Népkönyvtári központból kapták. A végső cél az volt, hogy minden fontosabb járási székhelyen legyen körzeti könyvtár, amely egy-két járás falusi könyvtárait fogja össze.

Két probléma merült fel velük szemben: miért nem voltak ezek közvetlen használatu nyilvános könyvtárak és miért foglalkoztak végül is csak a falu ellátásával?

Mindkét kérdésre egy a felelet: a falu teljesen könyvtár nélkül maradt, a városokban, ha nagyon gyenge lábon álltak is, mégiscsak voltak könyvtári intézmények. Ha rájuk biztuk volna a falusi könyvtárak ellátását és gondozását, a maguk szegénységében sokáig nem jutottak volna el a falusi könyvtárak intézményi megalapozásához.

A körzeti könyvtárak rohamos tempóban fejlesztették a falusi könyvtárakat. 1951-ben Balatonszárszón megnyilt a kétezredik s alig egy év mulva Széphalmon a háromezredik. Hátránynak tünt azonban, hogy a rendszer nem volt összhangban az ország közigazgatási felépitésével.

Az 1952-es Minisztertanácsi Határozat teremtette meg a tanácsi könyvtárak mai rendszerét: a városi és a körzeti könyvtárakat egy intézménnyé vonta össze, s ezek a megyei székhelyeken megyei, a járási székhelyeken járási könyvtárakká alakultak. 1952 végére minden megyeszékhely megnyitotta a megyei könyvtárat, 1960-ig pedig befejeződött a járási könyvtárak teljes kiépitése. A tanácsi könyvtárak száma (fiókkönyvtárakkal együtt) 6668 volt.

A nagyarányu mennyiségi fejlesztéssel szemben, amely az 50-es éveket jellemezte, megvoltak ennek a kornak az árnyoldalai is. Ma már megállapithatjuk, hogy a kor politikai hibái a könyvtárügyre is kihatottak, mindenekelőtt az olvasók korlátozásában. Az információ alapkérdése mindig az volt, és ma is az, hogy milyen mértékig van joga egy ország valamely polgárának a tájékozódáshoz. Szóban a korlátozásnak igen nemes jogcimei lehetnek pl. a "tudománytalan" müvek kirekesztése, a dogmatikus felfogás azonban visszaél ezzel az elvvel. A dogmatikus korszakban minden "burzsoá" volt, ami az akkor elfogadott kategóriákba nem fért bele. Liszenkó tanitása "tudományos" volt, a vele szemben álló állitás "burzsoá", egyebek közt a kibernetika, a szociológia is "burzosá" tan volt.

Félreértés ne essék, minden társadalom felépitésének meg kell hogy legyenek a szilárd alapelvei. Nyilvánvaló, hogy a szocialista társadalomnak is megvannak, és ezeket a társadalom minden intézménye - igy a könyvtár is - hirdeti, propagálja. De nem az információk elzárásával, hanem "eszméink erejével". Ma már semmiféle valóságos értéket nem tiltunk el, nem zárunk el a magyar közönség elől, ..." nyilvánosságot biztositunk minden alkotásnak amely tehetséges és becsületes szándék szülötte, illetve kifejezője, ha eszmei arculata nem is szocialista"(14).

Szervezeti tekintetben az 1952 után következő átszervezés nehéz kérdése lett a letétek ügye. A járási és a megyei könyvtárak (a megyeszékhelyen ugyanis a megyei könyvtár töltötte be a járási könyvtári szerepet is) elvben fenntartották a körzeti könyvtár letétadó szerepét (15), tehát azt hihettük, hogy semmiben sem léptünk vissza a körzeti könyvtári elgondoláshoz képest. Azonban nemsokára kiderült, hogy a rendszer a gyakorlatban nem képes betölteni a körzeti könyvtári, tehát letétadó funkcióját, és amit letét címén a falusi könyvtárakba juttattak, azt gyakorlatban sohasem cserére szánták, hanem sokkal inkább a falusi könyvtárak állományának mind vékonyabban csordogáló feltöltésére. Bár a rendszer formáiban igen modernnek látszott, az ellátás fogyatékosságai következtében ujra felvetette "népkönyvtári" arculatát. Mig 1953-ban 10,6 milliót forditottunk a tanács könyvtárak gyarapitására, ez az összeg évről-évre csökkent és 1957-re már 3,8 millióra zsugorodott(16).

Mire könyvkiadásunk változatosabbá vált, annyira csökkent a könyvtárak beszerzési kerete, hogy a központi könyvtárakban sohasem jött létre a kellő cserét biztositó, gazdag és szinvonalas anyagu letéti raktár.

A válságból csak egy kiutat láttunk, a falusi könyvtárakat átadtuk a helyi tanácsoknak, lebontva az eddig központi helyen (járási vagy megyei könyvtárban) tartott állománygyarapitási kereteket. Az, hogy a helyi tanács gazdája lett a könyvtárnak, haszonnal járt: igen nagy mértékben nőttek a könyvbeszerzési hitelek. 1959-ben 13 millió, 1964-re elérte a legmagasabbat a 44,1 milliót, ma 40 millió körül mozog. Más kérdés, hogy a letéti központ megszüntetése könyvtárpolitikailag helytelen volt.

Igaz, hogy elvileg csaknem minden könyvtárpolitikus a letéti rendszer fenntartása mellett foglalt állást, a gyakorlatban azonban a különféle könyvtárak önálló egységekké váltak. Bár ma az 1953-as könyvbeszerzési összeg négyszeresénél tartunk, falusi könyvtáraink tulnyomó többsége magára van hagyatva, csak a maga erejéből táplálkozik. Egy korszerü elgondolás esett áldozatul a pillanatnyi előnynek s előállott a népkönyvtár szocialista változata, amely ugyan összehasonlithatatlanul többet nyujt mint elődje, de mégiscsak olyan rendszer, amely állományát önmagában gyarapitja. S éppen amikor ideértünk, már megszületőben volt a Szovjetunióban a könyvtári centralizáció gondolata, amely szerint a járási könyvtár az egész járás területén lévő összes könyvtár állománygyarapitását integrálja, azaz a járás könyvtárait központi hitelekből látja el. (Lásd erről jelen számunkban SZEROV: Kisérletből következetes rendszerré válik az állami közmüvelődési könyvtárak központositása c. cikkének tömöritését.)

Ha az 1945 utáni fejlődésre önkritikus tekintetet akarunk vetni, nem kerülhetjük el, hogy ne foglalkozzunk Szabó Ervin városával, fővárosunkkal is. Mindenekelőtt központi könyvtáráról szólunk. 1911-ben tette közzé Szabó Ervin a "Községi nyilvános könyvtár részletes pályázati program"-ot(17). A könyvtárépület az első világháboru idején azonban végleg lekerült a napirendről, mai szükös helyére a központi könyvtár 1931-ben került. Ekkor már több mint egymillió kötet könyvet adott kézbe, forgalma 1943-ban elérte a másfél milliót. (Hálózatával együtt.) E központ több mint 300 000 kötetes állománya világosan jelzi, hogy a könyvtár Szabó Ervin nyomdokát követi, sajnos egyre lehetetlenebb helyzetben. 14 396 olvasója van, több mint 5000 szellemi dolgozó. A könyvtár mai nyomorult helyzetében is olyan szellemi nagyhatalom, amihez fogható alig van hazánkban, ha nem is tudta mindenben követni Szabó Ervin utmutatásait. A központi könyvtár helyiséghiányának következtében a szépirodalmat csak kor-

látozottan szerzi be, szabadpolcos terei nincsenek, zenei részlege kb. 180 m^2-es alapterületen sinylődik. Utóbbi gyüjteménye zenei körökben szélesen használt, Európahirü, de olvasóterem nélkül áll, mert raktára "felfalta" olvasótermét, s a zenehallgatás lehetőségeit sem tudja biztositani. Képtelenül elnyomorodott.

Örvendetes viszont, hogy a központi könyvtár helyzetének javitására program készült, amely 18 000 m^2-ben állapitotta meg a helyszükségletet. Ezt a főváros kb. 11 000 m^2-re csökkentette, méghozzá azzal az igénnyel, hogy két szomszédos épület átalakitásával, ill. lebontásával ugyanazon a helyen épüljön fel az uj könyvtár. Bár a tanulmányterv készitői nagy szakértelemmel és maximumig kihasználták az adott lehetőségeket, mégis kétséges, hogy 30 évre elegendő helyet tudjanak biztositani a könyvtár zavartalan müködéséhez. (A szófiai központi városi könyvtár terve 16 000 m^2 alapterületet ir elő, a félmilliós Oslóban a városi Deichman könyvtárnál 14 000 m^2-t az egymilliós Birmingham központi városi könyvtáránál 18 000 m^2-t látunk.)

Hálózatáról csak annyit: ha azt kérdezné valaki, hol vannak a magyar könyvtárügy páriái, szemrebbenés nélkül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatát nevezném meg. (Amig Budapest kerületi könyvtáraiban egy könyvtárosi munkakörben dolgozóra több mint 16 000 kötet kölcsönzése jut, megyei könyvtárainkban ez a mennyiség 7000, városi könyvtárainkban 5600.)

113 kerületi könyvtárunk átlagos alapterülete 98 m^2, erre 1630 olvasó esik. A legtöbbjükben egyáltalán nincs helybenolvasási lehetőség. Nem csoda, tehát hogy a lakosság 9%-a tagja a könyvtárnak, mig a 17%-os vidéki arány a budapestinek több mint kétszerese!

Noha a Szabó Ervin Könyvtár dolgozói példamutató, hősies munkát végeznek, sőt gyermekkönyvtári munkájuk a vidékinek is mintául szolgál, mégis azt kell mondanunk, hogy kialakultak Magyarország "szuper-népkönyvtárai". Tehát éppen Budapesten a nyomor - kevés kivétellel – azt valósitotta meg, amitől Szabó Ervin óvott bennünket.

A SZAKSZERVEZETI KÖNYVTÁR

Magyarország szakszervezeti könyvtárairól az IFLA egyik vezető embere magyarországi tanulmányutjáról beszámolva dicsérettel emlékezett meg (18): "a meglátogatott könyvtárak jól szervezett intézmények, amelyeket könyvtári szakemberek vezetnek, semmi dilettáns vonás nem látszik rajtuk". Az állami könyvtárakkal való szoros együttmüködés ellenére is kétségbe vonja azonban két párhuzamos hálózat igényjogosultságát.

Valóban Magyarországon a legnagyobb a szakszervezeti könyvtárak aránya az összes közmüvelődési könyvtárhoz viszonyitva. Állományuk az összes állomány kb. egyharmada, minden harmadik olvasó szakszervezeti könyvtárba jár. A könyvtárak száma 3492.

A szakszervezeti könyvtárak részben a felszabadulás előtti munkáskönyvtárak, részben a gyártulajdonosok által fenntartott gyári könyvtárak utódai. (A szakszervezetek fenntartásában müködő könyvtárak száma 1927-ben 57 volt, 130 000 kötet állománnyal, s kb. 1500 könyvtár müködött a gyárak fenntartásában.)

A szakszervezetek vezetői korán felismerték a könyvtárak jelentőségét és a felszabadulás után nemsokára - megtisztitva a munkásellenes és fasiszta anyagtól - a munkásosztály szolgálatába állitották őket. Fejlesztésük, megelőz-

ve a tanácsi könyvtárakét, 1947-ben indult meg. 1949-ben már 2000 volt a számuk, e szám 1955-re meghaladta a 6000-et, de kétharmaduk 500 kötetnél kisebb gyüjtemény volt. A SZOT 1955. évi határozatával megkezdődött a felaprózódott hálózatok központositása, letéti rendszerbe vonása. Budapesten szervezetenként szerveztek egy-egy ellátó központot, vidéken pedig szakszervezeti megyei könyvtárakat hoztak létre, amelyek az állomány beszerzését és cseréjét látják el(19). Ma a szakszervezeti hálózatban kb. 504 főhivatásu könyvtáros müködik, ezek több mint harmada központi könyvtárakban. A sulyos helyzet az, hogy a szakszervezeti központi egységek kb. 5%-ában dolgozik főfoglalkozásu könyvtáros. Az állomány forgási sebessége, az egy olvasóra eső állomány forgalma mélyen alatta van az állami hálózatének. Mivel munkásosztályunk tulnyomó többsége a szakszervezeti könyvtárak tagja, ellentmondásnak tünik, hogy munkásosztályunkat általában alacsonyabb szinten szolgáljuk ki, mint egyéb dolgozóinkat. A SZOT felismerve ezt a körülményt, 1971. március 29-én(20) kiadott állásfoglalásában nagy áldozattal ujra megjelölte a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezésének irányelveit.

EREDMÉNYEINK

Az árnyoldalakat és a fényoldalakat egybevetve végül is azt állapithatjuk meg, hogy óriási fejlődést tettünk meg. Nincs itt hely arra, hogy a könyvtári részkérdéseket sorra vegyük, ehhez tanulmányok egész sorára lenne szükség (pl. a könyvtárépitésről, az olvasókkal való kapcsolat módjairól, a módszertani munkáról stb.). Meg kell elégednünk azzal, hogy sommásan utalunk a legfontosabbnak tünő, kiemelkedő eredményekre.

1. Aki járja az országot, s betér egy kis falu könyvtárába, örömmel fedezheti fel, hogy a könyv valóban eljutott mindenhová. A hálózati ellátásról elmondtuk fentebb a nézetünket, ezzel szemben áll, hogy a helyi állomány magas szinvonalu; ma olyan könyveket lehet falun is megtalálni, amiket hajdan a városi könyvtárakban is hiába kerestek volna.

Nagyobb könyvtáraink tekintetében természetesen az információnyujtás lehetőségei még nagyobbak. Külön ki kell emelni a folyóiratállomány komoly szerepét (a szombathelyi Megyei Könyvtár több mint 600 folyóiratra fizet elő!).

2. A hálózati ellátás kapcsán is jegyezzük meg, hogy a szakszervezeti könyvtárak megvalósitották a teljes letéti rendszert.

3. A könyvtárakat használják is! Az 1972. évi adatok szerint ma vidéken 5077 könytár 17,6 milliós állománnyal 1,4 millió olvasót lát el (ez 17%-a az összes lakosságnak). A forgalom 39,6 millió, egy lakosra 4,7 kötet esik (Magyarország a szakszervezeti könyvtárakkal együtt 5,5 kötet forgalmat bonyolit le.) Ez a népi demokratikus országok között a legmagasabb, világviszonylatban is talán csak Anglia és a Szovjetunió előzik meg.

4. Jelentős előretörés történt a könyvtárépités terén. Nagy számban épültek uj könyvtárak, másutt régi épületeket alakitottak át (sokszor bravuros megoldással) egy élő intézmény korszerü otthonává. Falusi könyvtáraink alapterülete is viszonylag a legnagyobb a szocialista országok között. Mai igényeinknek ugyan a megyei könyvtárak közül már csak a miskolci könyvtár felel meg, de az épülő nyiregyházi, a tervezés alatt álló szegedi, békéscsabai és székesfehérvári is ezt a normát követi. Külön ki kell emelni a könyvtárak modern belső térrendszerét, amely a könyvtár jó müködésének alapfeltétele, ugyanakkor az olvasóknak is otthonos kör-

nyezetet, kényelmet és zavartalan kiszolgálást biztosit. A szabadpolcos olvasói tér az uj könyvtárakban egyenesen látványosság. A közösségi (társadalmi, ill. csoportos) szolgálati ág kialakulása, a társadalmi kapcsolatok kiszélesedése vonta maga után a térrendszer kibővitését előadóteremmel, konferenciaszobákkal, klubhelyiségekkel, s minthogy a könyvtárban a helybenolvasás, kutatás nyelvtanulás, rendezvények stb. következtében a használók egyébként is hosszabb időt töltenek, ülőfogyasztásra is berendezett büfét, dohányzót, társalgót is beiktattunk ujabb terveinkbe. Ezek a térrészek általában a könyvtár legkülső térrendszerét alkotják. Könyvtáraink szépségéről, korszerüségéről nem mi, hanem külföldi látogatóink mondják a legnagyobb dicséreteket.

5. Külön kell szólnunk a szabadpolcos rendszerről. Ennek bevezetését(21) ma már mindenképpen történelmi tettnek kell minősitenünk, mert az olvasókkal való kapcsolat tekintetében - megteremtve számukra a közvetlen hozzáférés lehetőségét - teljesen uj helyzetet teremtett. Bár létrejötte viták között zajlott le, a szabadpolcos utmutató(22) megjelenése együtt "A korszerü közmüvelődési könyvtár" c. cikkel(23) átalakitotta a könyvtári közgondolkodást. Ma általános a követelmény, hogy olyan egységes belső tereket hozzunk létre, amelyekben (azonos ellenőrzési pont mögött) egymással párhuzamosan helyezkedik el a szabadpolcra helyezett prézens állomány (beleértve a kérdéses szakba tartozó szakfolyóiratokat) a helybenolvasás ülőhelyeivel, valamint a kölcsönzési állomány a lapozgató asztalokkal. A két térrész között foglal helyet a könyvtár tájékoztató apparátusa. Ahol pedig a szakositás foka nagyobb (pl. a Miskolci Megyei Könyvtárban), ott lépéseket tettünk szakrészlegek létrehozására (szakolvasó "termek" helyett) szakreferensekkel.

6. A fentiekkel függ össze, hogy könyvtáraink a legkevésbé bürokratikusak. A klubövezetbe, amely az ellenőrző pont előtt van, még beiratkozás nélkül is beléphet bárki. Ha pedig egyszer beiratkozott, ez a könyvtár mindenféle szolgáltatására jogositja.

7. Emelkedik a tájékoztatás szinvonala. A megyei könyvtárak már a szakirodalmi ellátásban való szerepükről beszélnek. De a tájékoztatás szerepe nő az alsóbb szinteken is. Emlitsünk egy frappáns példát! Az Uj Könyvek jelentősége nemcsak az, hogy segit az állománygyarapitásban, hanem az is, hogy állandó tájékoztató forrás. A katalógusban ugyanis minden könyv cime alatt megtalálja az olvasó (és a könyvtáros) az Uj Könyvek ismertetésének sorszámát; igy bővebb eligazitástért csak fel kell ütni a megfelelő kötetet. Olyan eredeti megoldás ez, aminek külföldön nincs is párja.

8. Jó a módszertani munkánk, ugyanugy elméleti munkánk is. A könyvtárépités, berendezés terén pl. a gyakorlatban látható (és már emlitett) komoly eredményeket nem érhettük volna el, ha a kérdések vizsgálatát, a koncepció kialakitását központilag nem végeztük volna el, és az egyes esetekben nem lennénk felkészülve arra, hogy konzultánsként közreműködjünk az uj épületek tervezésénél. Nem szabad említés nélkül hagynunk pl. az olvasásszociológia terén elért komoly eredményeinket sem hiszen ezek is visszahatnak a gyakorlati munka tervezésére.

Befejezésül: a III. Könyvtárügyi Konferencia eddigi fejlődésünk legfontosabb állomása volt és első izben mondta ki határozottan, hogy a szocializmus épitésének magasabb szinten való folytatása, a szocialista demokrácia kibontakoztatása, a kulturális és tudományos-müszaki forradalom kifejlesztése megköveteli a termelés, kutatás, az oktatás, a közmüvelődés és a közélet dokumentumokra alapozott információkkal való ellátását. Ezt az igényt elsődlegesen a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási rendszer elégiti ki!

Az iskolai oktatás mellett a nyilvános általános és szakkönyvtárak - egyre magasabb szinvonalon nyujtott - szolgáltatásai képezik azt a művelődési és tájékoztatási lehetőséget, amelynek igénybevételét az államnak minden állampolgár számára ingyenesen kell biztositania(24).

IRODALOM

1. Hogyan használjuk a budapesti könyvtárakat. = Szabó Ervin Könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Budapest, 1959. 158.p.
2. SZABÓ Ervin: Uj városi könyvtár Debrecenben. = Könyvtári Szemle. 3. évf. 1915. 188-190.p.
3. LENIN Könyvekről könyvtárakról. Bp. 1971. 22.p.
4. A Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának emlékirata a VKM-hez. 1912.
5. LENGYEL Alfréd: Győr város közkönyvtára. Győr, 1939. 9.p. idézi SEBESTYÉN Géza: A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. = Könyvtáros. 1956. 6. évf. No.7. 490.p.
6. DIENES László: Centralizáció a könyvtárügy terén. = Népmüvelés. 1911. 84, 88.p.
7. A Tanácsköztársaság könyvtárügye (reprint KMK 1968.) 1919. 2/3.sz.6.p.
8. KŐHALMI Béla: Községi könyvtárpolitika. Bp.Szfőv. Házi nyomda (1947). 11.p.
9. Mai magyar müvelődéspolitika. Bp.1946. 98.p.
10. Uo. 99.p.
11. Uo.
12. SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtárpolitikai tanulmányok Bp. 1968. 581-611.p.
13. KŐHALMI Béla: U.o. 15.p.
14. ACZÉL György: Eszméink erejével. Bp. 1970. 10.p.
15. SEBESTYÉN Géza: A falusi könyvtárügy központja a járási könyvtár. = A Könyvtáros. 6.évf. 1956. No.6. 417-419.p.
16. SALLAI István: A könyvállomány helyzete közmüvelődési könyvtárainkban. = Magyar Könyvszemle. 1958. No.3. 224-245.p.
17. SZABÓ Ervin: Emlékirat községi könyvtár létesitéséről Budapesten. Bp. 1910. 61.p. (A Fővárosi Könyvtár Közleményei, 6. colligatum 2.)
18. GARDNER, F.M. Public library legislation: a comparative study, Paris. 1971. 285.p.
19. A SZOT Elnökségének határozata az üzemi szakszervezeti könyvtárak munkájáról. (1955.jan.22.). = TÓTH Árpád: A szakszervezeti könyvtármunka. Bp. 1957. 89.p.

20. Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezésére. A SZOT Elnöksége 1971. márc. 29-i állásfoglalása. = SZOT Elnökségi Tájékoztató. 1971. No. 2. 24.p.

21. RÁCZ Aranka: Ujból a szabadpolcról. A szabadpolc az NDK könyvtáraiban és lehetőségei nálunk. A Könyvtáros. 1947. No.1. 17-20.p.

22. SALLAI István - VARGHA Balázs: A szabadpolcos közmüvelődési könyvtár. Bp. 1963. 139.p.

23. SALLAI Isvtán: A korszerü közmüvelődési könyvtár. = A Könyvtáros. 1961. 14.évf. No.12. 107-112.p.

24. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai. Bp. 1971. 8.p.

A „hátrányos helyzetű" települések könyvtárai

SZENTE Ferenc

Magyarország településeinek több mint kétharmada kétezer lakosunál kisebb falu. Közülük csak néhány van olyan kivételes helyzetben, hogy az országos településhálózat fejlesztési tervében alsófoku vagy legalább részleges alsófoku központi funkciót nyert volna. Ez azt jelenti a jövőre nézve, hogy a Zalai dombságtól a Magyar középhegység vonulata mentén a Zempléni hegységig, továbbá Somogy és Baranya megyében a falvak zöme - utóbbiban közel 90%-a - semmiféle állami preferenciát nem élvez a kommunális igények kielégitése szempontjából, hisz az előretekintő takarékosság szerint készült településfejlesztési tervek azt irják elő a faluszerkezet átalakitására, hogy az alapfoku szolgáltatások bázisát jelentő kijelölt falvak, az 5-10 000 lakost átfogó falukoncentrációk központjai fejlődjenek ki mielőbb kisvárosokká.

Ennek megfelelően kerülnek felosztásra az országos és a megyei pénzeszközök a fejlesztés céljaira, sőt az is tudnivaló, hogy ezeknek - főként a fejlesztés első tiz éves szakaszában - sokkal esélyesebb elnyerői a majdani középfoku és felsőfoku központ szerepére kijelölt városok és megyei székhelyek, melyeknek ugyancsak sok behoznivalójuk van ahhoz, hogy huszadik századi értelemben is városokká váljanak. Mindebből ugy tünik, hogy a településrendszer hierarchiájában szerepkör nélkül maradt több mint kétezer kis falu sorvadásra van itélve s rohamosan elnéptelenedik. A baranyai Gyürüfü, a kihalt falu példája, egyesekben az eltünő falusi Magyarország iránti nosztalgiát, másokban az urbanizáció népmozgalmi meggyorsitásának türelmetlenségét ébresztette fel. Holott nyilvánvaló, hogy e kérdésben sem az érzelmi szempontok a meghatározók. A demográfiai átrendeződés bonyolult összetevőkből álló folyamat eredménye, adminisztrativ eszközökkel sem sürgetni, sem fékezni nem célszerü. Lezajlása a szakemberek véleménye szerint 15-20 évet vesz igénybe, végeredménye pedig korántsem jelenti a kis falvak teljes felszámolódását még 20 év multán sem. A mezőgazdaság és a járulékos üzemek munkaerőigényét

ugyanis leghatékonyabban a telephelyek szomszédságában élő lakosság tudja biztositani, ezért a szövetkezetek, állami gazdaságok máris különféle kedvezményekkel (lakás, iskolabusz) igyekeznek helyben marasztalni a szükséges munkaerőlétszámot, főként a fiatal szakembereket. Az üzemegységek jó megközelithetősége gazdasági érdek lévén, az utak karbantartását, a személyközlekedés feltételeit vagy kiharcolják a gazdaságok, vagy maguk gondoskodnak róla. A családi házat épitők olcsó fuvart, épitőanyagot, szakembert kapnak, a törpevizmüvek és a viszonylag olcsó házi vizellátó berendezések a lakáskonfort leglényegesebb kellékét a kistelepüléseken is biztositják. Igy már ma is inkább a munkaalkalom korlátozott volta, semmint a városi élet utáni vágy csökkenti a kis falvak lakosainak számát. Becslések szerint még az ezredfordulón is hárommillió fölött alakul a falusi népesség száma, s az sem kizárt, hogy a belterjes gazdálkodás további kifejlődése még ennél is nagyobb népességet köt le a falvakban.

A településszerkezet további alakulása, a demográfiai átrendeződés várható iránya és mértéke a könyvtári ellátási rendszer távlati tervezése szempontjából alapkérdés. Ez érvényes a kis falvak könyvtári ellátási formáinak kialakitására is.

Az utóbbi tiz esztendő könyvtári fejlődése világosan megmutatta azokat az ellentmondásokat, amelyek abból adódtak, hogy a kis falvak ellátására kidolgozott formák nem vonulhattak be a gyakorlatba. A nagy községek könyvtári intézményeit fellenditette az az MM program, amely célnak jelölte, hogy az 5 ill. 3000-nél nagyobb lélekszámu falvakban legyen függetlenitett könyvtáros. Ezeken a helyeken költségvetésből, községfejlesztési alapból, tsztámogatásból bővebben jutott könyvvásárlásra, könyvtárbővitésre, berendezésre. A kis falvak könyvtárai is gyarapodtak, szó se róla, sőt az egy lakosra számitható könyvtári kötetek száma a kis települések körében alakult a legkedvezőbben. A könyvtári gyüjtemény minősége, a választék gazdagsága tekintetében azonban rohamosan nőtt a távolság nagyok és kicsik között.

A kis falvak könyvtárai az "Uj Könyvekben" jelölt falusi törzsanyagot sem tudják, legfeljebb csak 20-25%-ban megvásárolni. Többségük még annyit sem, mert - minthogy a saját beszerzés az egyetlen gyarapodási forrás - a megrendelőjegyzéken szereplő egyéb (ajánlott vagy éppen jelöletlen) müvek csábitásának is nehéz ellenállni, s ezek megrendelése szükségképpen csak a törzsanyag rovására történhet. Ilymódon a kis falvak zömében ma könyvtári alapgyüjtemény helyett valamiféle könyvhalmaz gyült össze. Másfelől a könyvanyag kihasználtsága is jelzi a kis falvak könyvtárainak bizonytalan állapotát: a frissen beszerzett könyvek között is nagyon magas az olvasatlan müvek száma. A gyermekkönyveket nem számitva egy-egy uj könyv átlagosan 5 olvasó után már holt raktári anyaggá válik, szinte egyáltalán nem lép be ujra a forgalomba. A fentiekből arra a következtetésre jutunk, hogy a kis falvak számára nélkülözhetetlen egy olyan ellátó központ, ahonnan a beszerzési kapacitások körén kivül eső könyveket, vagy akár a teljes állományukat ismétlődő frissitésekkel megkaphatják, ugy, hogy a nem keresett anyag felesleges raktári teherként ne maradjon a nyakukon.

A városi és járási könyvtárakra, mint bázisokra alapozott l e t é t i r e n d s z e r alkalmazása révén lehetne biztositani a falusi könyvtárak számára a kurrens könyvtermésnek azt a részét, amelyet saját erőből nem tudnak beszerezni, helyesebben nem érdemes beszerezniök. A kis falvak könyvtáraiban tapasztalat szerint az állomány leghasználtabb része a gyerekirodalom

és a magyar klasszikus szépirodalom. Az irodalom e körének használata nem divatszerü, átmeneti jelenség, hanem folyamatos: az egymást követő nemzedékek mind eljutnak ugyanazokhoz a müvekhez. Ha a kis falvak egyáltalán foglalkoznak könyvtári gyarapitással, akkor az látszik célszerünek, hogy az emlitett irodalom körében folytasson önálló gyarapitást minden ilyen könyvtár. Az igy korlátozott gyüjtési körnek a betöltéséhez általában elegendő lenne az a helyi hitel, ami ma a tárgyalt helyeken rendelkezésre áll. A kurrens könyvtermésnek azt a részét, amelyik ugyan a falusi könyvtárak gyüjtőkörébe tartozik, de az ismertetett meggondolásokból nem indokolt, hogy a kis falvak könyvtáraiba is saját anyagként kerüljön be, a járási-városi könyvtár mint ellátó központ szerezné be letéti alapba, olyan példányszámot véve az egyes müvekből, amennyire szükség van ahhoz, hogy pl. negyedéves cserék mellett minden könyv minden falusi könyvtárba rövid időn belül eljusson. Az ellátóközpontok könyvbázisának létrehozásához az anyagi eszközöket országos alapból volna célszerü biztositani. Ennek összege óvatos becslés szerint (1974-es könyvárakkal számolva) mintegy nyolc millió forint. Ez kellene ahhoz, hogy az érintett 2000 kistelepülésből minden öt falu közösen rendelkezzék az alapgyüjtemény fejlesztéséhez szükséges minimális 20 000 Ft-os összeggel. A központi ellátáshoz a városi-járási könyvtárakban - összesen mintegy 40 helyen - 10-12 000 kötetes raktári kapacitást kell létrehozni. Épitési költségekkel az esetek többségében csak szerény összeggel kell számolni, minthogy az érintett területeken több megszüntetett iskolai tanterem is van, amely könyvraktározási célra felhasználható. A letéti ellátás müködtetésének további feltétele: ellátóközpontonként legalább egy fő létszámfejlesztés s az érintett, összesen 8 megyében egy-egy, a célnak megfelelő szállitóeszköz (furgon). A letéti ellátási formának a leirtakhoz nagyon közel eső változata a gyakorlatban is tanulmányozható Vas megye körmendi és szombathelyi járásában.

A kistelepülések szinvonalas könyvtári ellátásának a másik formája, a k ö r z e t i k ö n y v t á r i r e n d s z e r több mint egy évtizedes multra tekinthet vissza. A legeredményesebben a Veszprém megyei tapolcai járás alkalmazta. Szélesebbkörü elterjesztésének feltétele az alapfoku szolgáltatások székhelyeinek körzeti közigazgatási székhelyekké válásával teremtődik meg. Ipari és szolgáltatóüzemek telepitése, a közlekedés szerkezete és az iskola-körzesités máris sok helyen jelzi a kis falvak integrálódásának központjait. A központi faluk köré általában 3-5 ugynevezett társfalu vagy mellékfalu szerveződil. Együttes lélekszámuk optimális esetben 5-8000 lakos körül alakul. Vagyis akkora lakosságkoncentráció jön létre, amely már gazdaságilag is elég erős ahhoz, hogy együttesen fenntartson egy gyüjteményileg is megfogalmazható alapkönyvtárat. A főfaluban telepitett, főhivatásu könyvtáros által vezetett könyvtár a mellékfalvakban fiókkönyvtárakat tart fenn, amelyeket tiszteletdijas könyvtárosok kezelnek.

Ennek az ellátási formának az elterjedését több tényező is gátolja. Legelsősorban az, hogy a közigazgatásilag már megszervezett falukörzetek központi települése maga is kis falu lévén, a kommunális fejlesztés olyan alapvető problémáival küszködik, mint az iskolaépités, egészségház, körzeti orvosi lakás létrehozása, az uthálózat rendbetétele, az ivóvizellátás stb. Mindezek mellett kellene felépitenie azt a 100-150 m^2-es könyvtárat, amely elegendő raktári kapacitással rendelkezik a körzeti feladatok ellátásához. További nehézség az, hogy a már megszervezett körzeti könyvtárak is fennállásuk óta küszködnek a szakemberhiánnyal. A városok által kinált munkalehető-

ség azokat a szakképesitett könyvtárosokat is rövid idő alatt elcsábitja faluról, akik azt eredetileg hivatásból választották müködésük szinteréül. További nehézségként kell megemliteni, hogy a körzeten belüli állománymozgatáshoz nincsenek meg a szükséges szállitóeszközök. Ennek következtében a mellékfalvak fiókkönyvtárai sok helyen éppoly magukra hagyott, nem frissitett könyvhalmazok, mint ami a körzetbe nem szervezett kisközségekre jellemző. A körzeti ellátási forma esélyeit illetően azt kell mondanunk, hogy bár ez illeszkednék legpontosabban az országos településhálózat-fejlesztési programhoz, az elmondott nehézségek miatt mégis hosszu késedelmet szenved az általános elterjedése.

A központi könyvtári ellátás harmadik formája, amelyet mondhatni világszerte alkalmaznak a kistelepülések és városi peremkerületek könyvtári ellátásában a mozgókönyvtár, vagy nemzetközi nevén bibliobusz. Amikor a hazai szakirodalomban a téma első publikációi megjelentek, a mozgókönyvtár hazai megvalósitásának lehetősége még az álmok világába tartozott. Tömeges elterjedésről azonban még ma sem beszélhetünk, de legalább két kisérleti példány értékelhető tapasztalatai rendelkezésünkre állnak. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában, illetve a pécsi Városi Könyvtár hálózatában müködő mozgókönyvtár bebizonyitotta, hogy a helyszüke miatt szerényen eleresztett kis kötetszámu fiókkönyvtárakat nemcsak pótolni tudják, hanem messze felül is mulják teljesitményben. A müködés környezeti feltételeinek ismeretében bizton állithatjuk, hogy a kistelepülések jelentős részét is eredményesen be lehetne kapcsolni a mozgókönyvtári ellátásba. Elsősorban a városkörnyéki falvak jöhetnének számitásba, például Vas megyében a szombathelyi járás, Zalában a megyeszékhelyet körülvevő göcseji táj, Veszprém megyében a keszthelyi és a pápai járás, Baranyában a Pécs körül elhelyezkedő mintegy 100 kistelepülés, Borsod megyében a miskolci járás és a Bódva völgye. Ezzel a kistelepüléseknek közel 50%-át kapcsolhatnánk be a nagy központi könyvtárak közvetlen ellátási hatósugarába. A mozgókönyvtár támaszpontja ugyanis egy-egy megyei könyvtár vagy nagyvárosi könyvtár lehetne, amelynek nyomtatott katalógusát a mozgószolgálat terjeszti a falusi olvasók között, s ezzel a választékot szinte a felsőfoku szolgáltatások szintjéig bővíti. A mozgókönyvtár propagativ ereje, s az a tény, hogy szinte házhoz szállitja a könyvet, nagymértékben megnövelheti a könyvtár iránti érdeklődést. A külföldi szakirodalom szerint a mozgókönyvtári ellátás ugy viszonylik a kis falusi könyvtárhoz, mint az áruház a petróleumlámpás szatócsbolthoz.

Egy mozgókönyvtár heti periodusokban 30 települést, a mi viszonyaink között 20-25 000 lakost tud ellátni. Naponta 4-5 község 10-15 állomásán tarthat 30 perces kölcsönzéseket. Lényeges feltételei, hogy a kialakitott utiprogramot pontosan be kell tartani, s az olvasókat el kell látni a mozgókönyvtár menetrendjével.

A mozgókönyvtár számos előnye mellett nagy hátránya a jármüre forditandó magas beruházási költség, ami azonban rövid gazdasági elemzés után is relativ drágaságnak bizonyul. Ha ugyanis figyelembe vesszük, hogy 20 000 lakos számára biztositja a szinvonalas könyvtári ellátást, akkor a mai árfolyamán 1 200 000 Ft-os mozgókönyvtárat egy 20 000 lakosu város 15 millió Ft-os könyvtári székházával kell párhuzamba állitani, s a mozgókönyvtár egy szakképzett könyvtárosát egy 20 000 lakosu város könyvtárának 10 könyvtárosával.

A fentiek alapján meggyőződéssel állithatjuk, hogy a kistelepülések jó szinvonalu, gazdaságos könyvtári ellátását jelenleg a központi könyvtárak szolgáltatásainak közvetlen helyszinre juttatásával kellene megoldani: mozgókönyvtárakkal, illetve mozgó letéti raktárakkal. Az egyre korszerüsödő utviszonyok és közlekedéstechnika fejlődése ehhez ma már biztositja az alapvető feltételeket. Ez kellene ahhoz, hogy az ország lakosságának több mint egyharmadát képező kis falvakban élő lakosság ne maradjon könyvtári szempontból hátrányos helyzetü állampolgár.

IRODALOM

BÁRDOS László: Mintakönyvtárakat az önálló községi könyvtárakból. = A Könyvtáros. 1961. No. 2. 97-99. p.

HORROCKS, S. H. - HARGREAVES, J. A.: Bookmobile operations over the world. = Libr. Trends 9. vol. 1961. No. 3. 360-373. p.

JÄGER, A.: Erfahrungen beim Aufbau einer Zentralbibliothek. = Der Bibliothekar. 1961. No. 7. 745-748. p.

SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer uj szakasza. = A Könyvtáros. 1960. No. 4. 243-246. p.

SIMON László: Adatok Zala megye mezőgazdasági mikrokörzeteinek vizsgálatához. Bp. 1961. Akad. K. 45-66. p. /Klny. a Földrajzi értesitőből./

SMITH, Stewart W. Potentialities and capabilities of bookmobiles for library service. = Libr. Trends. 9. vol. 1961. No. 3. 296-302. p.

PALKÓ Sándor: A kis lélekszámu termelőszövetkezeti községek igazgatási problémái. = Állam- és Igazgatás. 1960. No. 5. 385-389. p.

PILK, Georg: Erfahrungen der Zentralbibliothek Steiningtwolmsdorf. = Der Bibliothekar. 1963. No. 7. 752-759. p.

PUSKÁS Sándorné: A letéti rendszer egyik változata. = Könyvtáros. 1964. No. 7. 382-385. p.

WALLACE, Serah L.: Bookmobile publicity and public relations. = Libr. Trends. 9. vol. 1961. No. 3. 350-359. p.

III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Tézisek. Bp. 1970. Müvelődésügyi Minisztérium. 52. p.

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai. Bp. 1971. (MM.) 8. p.

1007/1971. (III. 16.) Korm. határozat Az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióról. = Magyar Közlöny. 1971. No. 17. 272-275. p.

1006/1071. (III. 16.) Korm. határozat A településfejlesztés irányelveiről. = Magyar Közlöny. 1971. No. 17. 267-271. p.

Szakmai irányelvek a tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. = Müvelődésügyi Közlöny. 1972. No. 11. 315-320. p.

A tanácsi közművelődési könyvtárak távlati tervezése

(Előzmények. A mai helyzet. Tennivalók.)

FUTALA Tibor

A közművelődési könyvtárakat illetően most számos országban az a feladat, hogy e legszámosabb (minden településen jelen lévő) és legdemokratikusabb (mindenki által korlátozás nélkül használható) könyvtártipus apró, kisebb-nagyobb és (viszonylag) nagy egységeit szilárd, jól funkcionáló, más szóval: az igényeket kielégiteni tudó ellátó rendszerekbe szervezzék. A rendszerré szervezés kulcsszavai is közösek: fejlesztés és feladatmegoldás. A fejlesztés azért, mivel a meglévő feltételek a legésszerübb szervezettség mellett sem elégségesek a kibővülő funkciók ellátásához. A feladatmegosztás pedig azért, mivel az ellátó rendszereken belül szükségképpen hierarchizálni kell az intézményeket és a szolgáltatásokat, majd pedig a megszerveződő rendszereknek maguknak is be kell illeszkedniük egy tágabb - legalább országos méretü - könyvtári hierarchiába és együttmüködésbe.

A munka, függően egyes országok sajátosságaitól (hagyományaitól, társadalmi és könyvtári fejlettségétől és lehetőségeitől) különféle megközelitésekkel, különféle "lobógok" alatt indult meg. Anélkül, hogy teljes áttekintésre kivánnék vállalkozni, példaképpen emlitem meg: a Szovjetunióban a "központositás" van a lobogóra irva, nálunk meg a "távlati tervezés". De hogy náluk is és nálunk is ugyanarról a dologról van szó, bizonyitsa egy szovjet és egy magyar forrás(1) - a szokásosnál talán kissé hosszabb - idézése.

A szovjet forrás a következőket mondja: "... a közművelődési könyvtárak (értsd elsősorban: tanácsi könyvtárak) állományépitésének és szervezésének egész gyakorlata, teljes elvi alapvetése és jogszabályi alátámasztása abból indult ki, hogy a közművelődési könyvtárak állományában alapjában az általánosan müvelő és az ismeretterjesztő irodalomnak kell meglennie, e könyvtártipusnak a "tömegolvasót" kell kiszolgálnia, és nem kell figyelembe vennie a népgazdaság és a művelődés legkülönfélébb ágazataiban dolgozó szakemberek szakirodalmi igényeit. Időközben - persze - a 'tömegolvasó', az 'önmüvelés', az 'általános müveltségi szinvonal' fogalma is hatalmasat változott. A mai olvasó olyan ember, aki a sajtó, rádió és televzió révén meglehetősen jól igazodik el a politikai események, a tudományos és müszaki eredmények, a kulturális és müvészeti ujdonságok között, aki a technikával otthon és a munkahelyén egyaránt kapcsolatban áll, aki képzettsége növelésére törekszik. A közművelődési könyvtárak jelenlegi olvasóinak többsége közép- és felsőfoku végzettséggel rendelkező szakember, részleges vagy teljes középiskolát végzett állampolgár, egyetemi vagy technikumi hallgató, az általános iskolák felső tagozatos tanulója. Napjainkban ezért sürgető szükségszerüséggé vált, hogy kitágitsuk a közművelődési könyvtárak funkcióit, leküzdjük állományépitésük egyoldalu, főként a humaniórákra koncentráló beállitottságát, és e könyvtárak munkáját a lakosság valamennyi rétegének minden lehetséges irodalomféleséggel és tipussal, mindenekelőtt szakirodalommal való ellátására orientál-

juk... Ha a közmüvelődési könyvtárak a továbbiakban is megmaradnának eddigi beállitottságuknál, 5-10 év mulva már nem lenne kivel foglalkozniuk... De miként változtathatjuk át a gyakorlatban nem tulságosan nagy közmüvelődési könyvtárainkat erőteljes kulturális központokká?... Az egyetlen helyes megoldás az, hogy ...ne tekintsünk minden közmüvelődési könyvtárat önálló és elszigetelt egységnek."

Itthon pedig igy érveltünk a korszerüsités mellett: "... nem tartható véletlennek, hogy az elmult egy-két évben éppen a közmüvelődési könyvtárak - mindenekelőtt a nyilvános szolgálatot ellátó tanácsiak - teljesitőképessége került a viták középpontjába. A lakosság müveltségi szinvonalának általános növekedése, a közélet és a mikrostrukturák demokratizálódása, a termelés korszerüsödése, a vidéki gazdasági fejlődés egyaránt azt szuggerálja, hogy az általános könyvtári ellátás rendszerét a továbbiakban nem szabad egysikuan, csak a közmüvelődésre leszükitve szemlélni és fejleszteni, hanem a társadalom- és gazdaságfejlődési irányzatokkal és tervekkel összhangban álló, az országos szakkönyvtárakkal szolgáltatási kapcsolatban lévő, többlépcsős általános könyvtári ellátássá kell fejleszteni."

A tanácsi könyvtárak a többi szocialista országban is hasonló szemléletváltó érdeklődést váltottak ki, s általában a hatvanas évek közepén-végén indult meg funkcióik ujrafogalmazása. A Szovjetunióban 1966-ban szervezték meg az első városi és/vagy járási központositott ellátó rendszereket. Az idén külön párthatározat javasolta az átszervezés 1980-ig történő befejezését. (2) Nálunk a szemléletváltás öt nevezetesebb pillérre támaszkodva jutott el a megvalósulás kezdeti fázisába: 1968: a békéscsabai OKDT-ülés, (3) 1970: Országos Népmüvelési Konferencia, (4) 1970: a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia, (5) 1972: a Szakmai irányelvek a tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez c. dokumentum közzététele, (6) 1974: közmüvelődési párthatározat(7). A közmüvelődési párthatározat felbecsülhetetlen fontossága abban rejlik, hogy megerősitette és követendővé tette a továbbfejlesztés eddig kimunkált célját, elveit és utját.

Ebben a közleményemben a Szakmai irányelvek előéletét, végrehajtásának alakulását és a fejlődés további tennivalóit kivánom az olvasó elé tárni, az előbb emlitett öt pillér közül azét, amely "a magyar közmüvelődésügyi könyvtárügy egyetlen mai, hivatalos programjaként" szerepel, s gyakran idézik - néhol "perdöntőként" (pl. a korszerü közmüvelődési könyvtárról folyt Könyvtáros-vita lezárásánál), (8) - a szakirodalomban is. Nem lesz ez haszontalan talán azért sem, mivel - eltekintve az egyes megyék által kidolgozott konkrét tervek bemutatásától(9) - kifejezetten róla csak kevés és szükszavu publikáció jelent meg, az is közzétételét megelőzve vagy közzétételekor(10).

ELŐZMÉNYEK

Köztudott, hogy korábban a közmüvelődési könyvtárak - köztük a tanácsi könyvtárak - fejlesztését ötéves tervidőszakokra terveztük meg. Az első ilyen tervek igen eredményesen realizálódtak, az általuk kitüzött célokat nagyrészt sikerült elérni, sőt meg is haladni. Az ötéves szakaszokban való tervezés mégis problematikussá vált: távlat hiján elbizonytalanodott, és rutinfeladat lett belőle. Ráadásul - akárcsak (mint láttuk) a Szovjetunióban - nálunk is szemléleti okok akadályozták a mércék magasabbra helyezését, illetve a mind

nyilvánvalóban kitapintható uj társadalmi szükségleteknek való megfelelte-
tését.

Ezért 1968 és 1969 folyamán (a békéscsabai OKDT-ülés termékeny vitáin felbuzdulva, a III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára való felkészülésként és a településfejlesztési kormányhatározatok(11) előkészületi dokumentumainak ismeretében) a Könyvtártudományi és Módszertani Központban munkaközösség alakult egy távlatilag megvalósitható ellátó rendszer kimunkálására. A munkaközösségben - a Könyvtárosztály és a KMK munkatársain kivül - Hajdu, Somogy, Vas és Veszprém megyei szakemberek vettek részt. Ezáltal sikerült biztositani a körvonalazódó alapelvek és követelmények folyamatos kipróbálását konkrét települések és konkrét megyék különféle könyvtárain.

A munkaközösség kidolgozta elképzelés megjelenéséig még szerteágazó konzultációs és egyeztetési folyamaton ment át. A koncepció eközben valóban tökéletesedett. Sikerült pl. megtalálni azokat az áthidaló formulákat, amelyek átsegitették a koncepciót a mai közigazgatási struktra és a távlati településfejlesztési elhatározások közötti ellentmondáson. Ennek következtében maradt meghatározó a megyei szintü rendszerekben való gondolkodás, de a megyei kereteken belül már a távlati településfejlesztésnek megfelelő kategóriáik érvényesülnek. A megyék fölötti (regionális) rendszerek megvalósitását a koncepció a megyei rendszerek megvalósulásának függvényeként, nagyobb távlatban és kiterjedtebb együttmüködésben befejezendő folyamatként kezeli.

A Könyvtárosztály a dokumentum akkori változatát - Alapelvek és követelmények a tanácsi könyvtárak távlati fejlesztéséhez cimen(12) - a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tanulmányaként meg is jelentette. A Konferencia a fejlesztés tervezett irányaival és szintjeivel teljes mértékben egyetértett. E nyilvánosság után a dokumentum tanulmányváltozatát a szakmai és a fenntartói közvélemény szinte már hivatalos állásfoglalásnak tekintette.

A még hivatalosan meg sem jelent Szakmai irányelvek (ezt a cimet a dokumentum az egyeztetési folyamat utolsó szakaszában vette fel) mintájára és vele egyeztetve megszülettek a szakszervezeti hálózat, valamint a 18 éven aluli ifjuság könyvtári ellátásának távlati fejlesztési koncepciói is, sőt közzétételükben megelőzték a Szakmai irányelveket.(13) (A külön, bár egymással egyeztetett koncepciók szükségszerüségét itt nem kivánom vizsgálni, csak - mert ránk is jellemző - ismét idézni szeretnék a már egyszer felhasznált szovjet forrásból: "Nálunk már többször felmerültek az ágazatközi központositással, a megállapodásos alapon müködő ellátó rendszerekkel, a szakszervezeti, iskolai és más tipusu könyvtáraknak a tanácsi közmüvelődési könyvtárak központositott rendszereihez való csatlakoztatásával kapcsolatos elképzelések. Mindez igen vonzó eszme, ám ugy véljuk, hogy realizálásával nem szabad nagyon sietnünk. Főként jogi és pénzügyi szempontból kell a kérdést még mélyen és sokoldaluan tanulmányozni.")

Ugyancsak a hivatalos közzététel előtt kezdődött meg a nemzetiségek könyvtári ellátásának fejlesztését célzó dokumentum kidolgozása, ez azonban csak a Szakmai irányelvek kiadását követően vált publikussá.(14) Esetében a Szakmai irányelveknek a hazai nemzetiségi lakosság speciális települési, müveltségi stb. helyzetéhez való adaptálásáról van lényegében szó.

1972 első negyedében minden egyeztetés sikeresen lezárult, és nem volt semmi akadálya a hivatalos közzétételnek. Örvendetes, hogy a szakmai változatok és a hivatalos változat között nincs lényegbevágó különbség. A távlati fejlesztési program - hozzávetőlegesen - a következő "készültségi fokokkal" startolt:

Településtipus	A települések száma:	Készültségi fok (%-ban)		
		m^2	fő	Ft
Budapest	1	21	29	25
Kiemelt felsőfoku központ	5	31	62	53
Felsőfoku központ	7	19	76	83
Részleges ff. központ	11	28	64	74
Középf. közp. 15 ezer lakos felett	37	36	31	49
Középfoku közp. 15 ezer lakos alatt	32	47	36	30
Részleges középf. központ 15 ezer lakos felett	9	25	26	28
Részleges középf. központ 15 ezer lakos alatt	31	34	26	22
Közp. szerepü települések összesen:	133	29	46	38
Egyéb települések összesen:	3086	45	90	33
Magyarország összesen:	3219	38	40	36

(A számitások eredményeit nem kivánom részletesebben kommentálni, de meg kell jegyeznem, hogy a m^2-nél csak a célnak megfelelően kibővithető és a máris alkalmas épületeket vettük számitásba. a személyzetnél pedig a teljes személyzetet számitottuk át főfoglalkozásura. Szembetünő, hogy a falusi kategóriában a tiszteletdijas-mellékfoglalkozásu rendszer főfoglalkozásuvá alakitása esetén szinte optimális szintre jutnánk!)

A MAI HELYZET

A konferencia, illetve a Szakmai irányelvek megjelenése óta eltelt időben valamennyi megyében (a fővárosban is) készült távlati fejlesztési terv, de nem mindenütt tárgyalta meg még hivatalos fórum. VB-ülésen elfogadott terve van Baranya, Békés, Bács-Kiskun, Csongrád, Heves, Komárom, Tolna, Veszprém és Zala megyének. Vas megyében a Müvelődésügyi Bizottság hagyta jóvá a távlati tervet. Borsod-Abauj-Zemplén és Szolnok megyében a távlati terv a müvelődésügyi osztály irányelveként jutott el az egyes fenntartókhoz, amelynek alapján városi és községi fejlesztési tervek készülnek. Hajdu-Biharban a távlati tervből lebontott ötéves fejlesztési tervek kerülnek testületi jóváhagyásra. A még nem emlitett megyék távlati tervei várhatóan 1974 és 1975 folyamán kapnak hivatalosan is (esetleg a közmüvelődési terveibe beágyazva(15)) szabad utat. A fővárosi terv hivatalos változatának kimunkálása folyamatban van.

A megyei tanácsi jóváhagyást nyert fejlesztési terveket előzetesen mindenütt egyeztették a települések tanácsaival. Bebizonyosodott, hogy a Szak-

mai irányelvek keretrendelkezései nagyobb nehézségek nélkül, alkotó módon alkalmazhatók a különböző településsrukturáju megyékre és konkrét településekre. (Néhol - pl. Szolnok és Zala megyében - az alaptipusok némelyikét intedexekkel differenciálták, ami szükségtelen, mivel az A-B-C-D tipus ellátási szintet jelöl, nem pedig konkrét könyvtárak alapterületi, személyzeti, állománygyarapitási nagyságrendjét. Ez utóbbi ui. külön mutatók segitségével számitható ki.) Egyes megyékben némi késedelmet és bizonytalanságot okozott, hogy a megyei távlati településfejlesztési tervek többször módosultak, különösen az alapfoku központok kijelölését illetően.

A Szakmai irányelvek első kétségtelen és rendkivül fontos hatása a szakmai és a fenntartói nézetek - nem tulzás a szó - radikális egységesülésében nyilvánul meg. A korábbi, gyakran divergáló, ködös és tétova, a társadalom könyvtári szükségleteit általában alábecsülő, olykor viszont erre tekintettel sem lévő egyéni nézetek és elképzelések helyébe a könyvtárosok és a tanácsi tisztségviselők körében egyaránt olyan kiérlelt modellek léptek, amelyek minden könyvtárfenntartási és fejlesztési tárgyalást és megbeszélést, minden könyvtári szakfelügyeleti vizsgálatot tárgyszerüvé tesznek és valóban előre visznek. (Ha egyáltalán akadnak még nézeteltérések, azok a klubkönyvtárak értelmezése körül találhatók, holott a dokumentum világosan kimondja, hogy a klubkönyvtár D tipusu szolgálati hely, távlatilag legalábbis a C tipusu könyvtár vagy a C tipusu körzeti könyvtár fiókja.)

A már távlati tervvel rendelkező megyék egyébként egyértelmüen jelezték a távlati tervezés jótékony hatását a tényleges gondoskodás szempontjából is. A fokozottabb gondoskodás nem marad rejtve az országos statisztikákban sem. Ugy látszik, hogy az állománygyarapitási kereteknek a Szakmai irányelvek által megszabott követelményekhez való fokozatos emelése nem ütközik nagyobb akadályokba. Mig a III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára készült dokumentumok "számitási" évében, 1969-ben 36 676 180 forintot, addig 1973-ban már 46 607 265 forintot költöttek a tanácsi könyvtárak állománygyarapitásra, s ezen belül gyökeresen megjavult a költségvetési hányad. A függetlenitések emelkedésének üteme ugyancsak reménytkeltő. (1969-ben 1761 főhivatásu és 1090 "főhivatásuvá átszámitott" tiszteletdijas és részfoglalkozásu könyvtáros dolgozott a tanácsi könyvtárakban, 1973-ban 2337, illetve 1292 5). Feltételezzük természetesen, hogy vele párhuzamosan a szakképzés mennyiségi és minőségi reformját is sikerül véghezvinni. Erre a közmüvelődési párthatározat végrehajtása minden eddiginél nagyobb garanciát nyujt.

A beruházási korlátozások és az épitőipari áremelkedések - sajnos - éppen a tervek indulásánál okoztak nehézségeket. Az előzetesen tervezett és elhatározott beruházások és átalakitások eltolódása - ne tagadjuk - az egész program diszkreditálásának irányába hatott. Mostanában azonban ez a trauma is megszünőben van. A Petőfi Emlékkönyvtár-akció (igen szerény központi támogatással elért) sikere arról tanuskodik, hogy az elhelyezési problémák fokozatos - az elmult évekhez képest gyorsabb ütemü - kiküszöbölése sem jelenthet megoldatlan nehézséget(16). Meghirdetés előtt áll a 30 év - 30 könyvtár akció, amely elsősorban a "C" tipusu községi, lakótelepi és körzeti könyvtárak épitésének kiván lendületet adni. A Közmüvelődési Alap létrejötte mindenesetre e tekintetben is meg fogja szüntetni a központi irányitás teljes eszköztelenségét.

Kortesbeszédet a Szakmai irányelvek feltételjavitó hatása mellett mindezzel - természetesen - nem kivántam tartani, annál is kevésbé, mivel áfogó tanulmányok és elemzések szólnak a müködés meghatározó feltételeinek elégte-

lenségeiről(17). Csak arra próbáltam felhivni a figyelmet, hogy a dokumentumnak köszönhetően az elmult 3-4 évben megindult a "felhajtóerők" működése. S hadd tegyem még hozzá, hogy ez a jelenség nem korlátozódik a közvetlenül érdekeltek (tanácsok és könyvtárak) körére. Nem lebecsülendő pl. az Olvasó népért mozgalomtól kapott segitség sem, amely a szélesebb közvéleményt szervezi céljaink elérése érdekében. (18) Az épitészek, a város- és területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek és hatóságok ugyancsak pozitiven fogadták a Szakmai irányelveket. Ezért készülhet most könyvtárépitési szabvány, ezért válhatott a B tipusu könyvtár a nagyközségek várossá nyilvánitásának egyik követelményévé(19).

De térjünk vissza a megyei távlati tervekhez, hogy emlitett eredményeiken kivül néhány jellemző fogyatékosságukról is szó essen. E hibák és hiányosságok a Szakmai irányelvek némileg beszükitett értelmezésében gyökereznek, ami részben abban nyilvánul meg, hogy a megyei tervek nem vagy csak elnagyoltan számolnak más könyvtári rendszerekkel, azaz a tudományos és szakkönyvtárügy, a szakszervezeti és az iskolai könyvtárügy megyebeli intézményeivel, részben pedig abban, hogy saját rendszerükön belül is kevéssé fogalmazódik meg az egyes ellátó szintek közötti munkamegosztás.

A "rendszerben maradás" oka nyilvánvalóan az illetékességhez való szigoru ragaszkodás. A tervek jóváhagyása és elfogadása elsősorban államigazgatási aktussá vált. Pedig a megyei tanácsok ma már (részben tételesen megfogalmazott, részben potenciális) területi könyvtárpolitikai felhatalmazásokkal is rendelkeznek, csak a velük való élés utjai-módjai szokatlanok vagy nincsenek kimunkálva(20). Az iskolai könyvtárügytől való elhatárolódást a 18 éven aluli ifjuság ellátásának javitására (ugyancsak központi irányelvek alapján) készitett megyei tervekben - szerencsére - máris sikerült felszámolni, illetve biztositani a két rendszer jövőbeli fejlődésében a szükséges együttműködést, feladatmegosztást és együttlépést. A szakszervezeti könyvtárak módszeresebb tekintetbevétele és "becsatlakoztatása" a megyei szintü könyvtári ellátásba az egységes közmüvelődési könyvtári szakfelügyelet kibontakozásától várható. Bizunk abban is, hogy a szakfelügyelet müködése közben nem marad feltáratlanul a tudományos és a szakkönyvtárak, illetve a tanácsi könyvtárak közötti együttmüködés sem, s ennek következményeként megerősödik a megyei könyvtárpolitika.

Egyébként a megyei könyvtárpolitika kibontakoztatásának - kollegiális és szakmai együttmüködési módszerekkel való - elősegitését a tanácsi könyvtárügy szivesen magára vállalja. Országszerte számos vállalkozás (megyei szaksajtó, lelőhelyjegyzékek, közösen végzett felmérések és vizsgálódások, közös rendezvények és továbbképzés) bizonyitja, hogy a megyei könyvtárak egyre intenzivebben és eredményesebben munkálkodnak az ehhez szükséges "hidak" leverésén, illetve "csatornák" kiásásán. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének vidéki szervezetei ugyancsak élénk szinterei a különböző tipusu könyvtárakban dolgozó könyvtárosok arra párbeszédének, amely a megyék jobb könyvtári ellátásának érdekében folyik.

Ami pedig a megyei távlati terveknek azt a hiányosságát illeti, hogy adósak maradnak a tanácsi könyvtári rendszeren belüli ellátó szintek kooperációjának kibontásával, arról a következőket érdemes megjegyezni. Mindenekelőtt a tény veszélyes voltára kell felhivni a figyelmet. Ha a Szakmai irányelveket - intencióival ellentétben - csak az A-B-C tipusu könyvtárak és a D tipusu ellátóhelyek "norma szerinti" feltételeinek megteremtéséhez használjuk eszközként,

könnyen megeshetik, hogy magasabb szinten ugyan, de mégis megmarad az a "földcsuszamlás", amelyet a nagyságrendjükben és szinvonalukban egyaránt rohamosan növekvő, területileg mindinkább szóródó igények és a könyvtárak saját (az "információrobbanás" által még ingatagabbá tett) teljesitőképessége közötti ellentmondás idézett elő. A feltételek javitásáért folytatott küzdelem nemes és szükséges is, de korántsem elég.

Az elszigetelt tervezésre és fejlesztésre való hajlam ugyancsak arra vezethető vissza, hogy az ujfajta irányitásban még sok a bizonytalanság. Egyszerübb meghatározni, hogy egy adott településen mit "kell tudnia" a könyvtárnak, s ehhez mekkora ráforditások szükségesek, mind azt mondani, hogy meghatározott szintü könyvtári szolgáltatás "megrendelése" esetén, lemondva a "leltári vagyonról", olcsóbban lehet eleget tenni a lakosság könyvtári ellátására vonatkozó kötelezettségének. Frontáttörést ebben és az ehhez hasonló vonatkozásokban - véleményem szerint - csak megfelelő jogszabályok kimunkálásával és kibocsátásával lehet elérni. A feladat megoldása sürgető.

Vannak - persze - könyvtárosi szakmai (szakmai nézetbeli) okai is a megyei ellátó rendszerek felé történő lassu előremozgásnak. Igy mindenekelőtt a könyvtárosok is a feltételek gyorsabb javitásáért csatáznak folytonosan, és kevesebb erő marad arra, hogy a meglévő és fokozatosan javuló feltételek módszeresen fogassanak be a müködés hatásfokának javitásába. Erre a könyvtárügy egészére jellemző negativ jelenségre már a szakirodalom is felhivta a figyelmet, sőt kisebb "párbaj" is kerekedett miatta. (21)

Nem a tényleges tennivalókra hivják fel a figyelmet az olyan polémiák sem, amelyek akörül forognak, hogy a tanácsi közmüvelődési könyvtárakat, pontosabban: vezető intézményeiket még milyen szakmai jelzők (tudományos, szak, általános) illetik meg. (22) (A "tudományos" jelzőről - a történeti igazság kedvéért - annyit, hogy sohasem szerepelt kardinális kérdésként a Szakmai irányelvekben kiöblösödő folyamatban. Amikor Sallai István a békéscsabai OKDT-ülés előterjesztésében azt irja, hogy "a közmüvelődési könyvtár felső szintje az általános tudományos könyvtár", jobb hiján fogalmaz igy, mivel mindjárt azt is hangsulyozza, hogy "egyre inkább korszerütlenné és feleslegessé válik a 'tudományos' szó, mint meghatározó, mert kirekeszt, ennélfogva külön 'népkönyvtári' rendszert feltételez."(23) Az "általános" jelző környékén folyt csatározásokról a következőképpen vélekedem: valóban nincs általános könyvtár, ha az általánosságot valamiféle sima labdának képzeljük, de mindjárt van, ha magasságokat és mélységeket egyaránt hordozó Földünk gömbjére gondolunk. Azt, hogy pl. egy "A" tipusu könyvtár általános gyüjtőkörének gömbjén hol lesz (szakkönyvtár) Himalája, hol (kiinduló tájékozottságot adó) középhegység vagy dombvidék,hol (ismeretterjesztő) sikság, hol pedig (a személyiség kibontakoztatásához szükséges szépirodalmat és müvészi irodalmat szimbolizálóan) tenger, az adott könyvtár "települési-gazdasági-társadalmi-kulturális háttere"(24) szabja meg. Nagyon precizen vitatkozni tehát kár róla.)

Jól funkcionáló megyei ellátó rendszerekre nem utolsósorban a vidék szakirodalmi ellátásának megjavitása érdekében lenne szükség. Az előrehaladásban való késlekedés mindenekelőtt ebből a szempontból birálható. A megyei ellátó rendszerek megszervezésének intenziv munkálatai alól az sem menthet fel bennünket hogy az utóbbi időben többször előtérbe került a regionális szakirodalmi ellátás gondolata. (25) Az igaz, hogy a megyei ellátás "falai" egyelőre tulságosan gyöngék. A megoldás mégsem lehet az, hogy erősitésük vállalása helyett csak néhány kitüntetett pillérre támaszkodó regionális "tető" létrehozá-

sa mellett döntsünk. Falak nélküli tető mindig csak nyári épitmény, függetlenül attól, hogy egyébként kvalitásos szerkezet. A falakra és a tetőre együtt van szükségünk.

Sajnos, könyvtári szakirodalmunk arról tanuskodik, hogy a megyei ellátó rendszerekkel kapcsolatos szakmai erőfeszitések kevés helyen folynak. A "mit kellene tenni", "mit elvégezni" kérdéseivel a következő fejezetben foglalkozom.

TENNIVALÓK

A Szakmai irányelvek arra kötelez bennünket, hogy az előttünk álló évtizedben a követelmények szintjén megteremtődő feltételekkel élve, szervezve őket, fejlett megyei ellátó rendszereket alakitsunk ki. E rendszereknek - megegyezően a Szakmai irányelvek betüjével és szellemével - minimálisan (majd meglátjuk, milyen sok ez) a következőket kell "tudniuk":

Az olvasó kényelme (gyors kiszolgálása) mindenekelőtt azt követeli meg, hogy a legutóbbi tiz-tizenöt évben megjelent magyar nyelvü szakkönyvek és szakfolyóiratok iránti kérések döntő többségét a rendszeren belül lehessen kielégiteni. A társadalomtudományi müvek és szakfolyóiratok esetében ennek az időhatárnak 35-40 évre kell "hátramennie". Ez ugyan - akár a külföldi szakirodalom, akár a hazai történeti forrásirodalom felől nézzük a dolgot - még igen messze van a nagybetükkel irt szakirodalmi ellátástól, tehermentesitő szerepe mégis felbecsülhetetlen. Ezzel kapcsolatban hadd hivatkozzam a Szegedi Egyetemi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési tapasztalataira, ahol az összes (63,2%-ban a közmüvelődési könyvtárakból érkezett) kölcsönzési kérések 91,3%-a vonatkozott szakirodalomra, de a kért dokumentumok 74%-a magyar nyelvü volt és zömmel (70%-ban) 1945 után jelent meg. (26) Nincs rá semmi ok, hogy az ilyen kéréseket nagy számban utaztassuk a megyék (később a felsőfoku és a részleges felsőfoku vonzáskörzetek) határain tul. És annak feltételezésére sincs semmi ok, hogy a magyar nyelvü szakirodalom iránti igény az előttünk álló évtizedben csökkenjen.

Éppen ezért ismét nagy nyomatékkal kell hangsulyozni a gyüjtőköri munkálatokat, különösen az "A" és a "B" tipusu könyvtárak esetében. Az ezzel kapcsolatos korábbi kisérletek(27) eredményei bizonyára revizióra szorulnak, hisz azok még a Szakmai irányelvek megjelenése előtti bátortalanságot tükrözik. Olyanféle egzakt munkákra gondolok, mint amilyen a szombathelyi megyei könyvtár 1973. január 1-től életbe léptetett gyüjtőköri szabályzata, amely tartalmi vonatkozásokban, a gyüjtendő dokumentumfajták és a könyvtár gyüjtemények szerint egyaránt elvszerüen birkózik meg ezekkel a nem könnyü kérdésekkel. (28) Ha a "B" tipusu könyvtárak saját konkrét gyüjtőkörük (eddig teljesen elhanyagolt) megfogalmazásánál minden megyében ilyen gyüjtőköri szabályozásokra támaszkodhatnának, viszonylag könnyü dolguk lenne. S e munka eredményeképpen nemcsak a "B" tipusu könyvtárak jutnának gyüjtőköri szabályzatokhoz, hanem birtokukban az "A" tipusu könyvtárak gyüjtőköre is tovább tökéletesedhetne. Más szóval: mód lenne arra, hogy az egyes megyékben müködő "A" és "B" tipusu könyvtárak egymásra vonatkoztatott gyüjtőköri szabályzatokhoz jussanak, s igy gyarapitsák állományukat. (Az is követelmény, hogy az egyes könyvtárak gyüjtőköre felől nézve indokolatlan könyvtárközi kölcsönzési kérések a megyéken belül se "ingázzanak" tulságosan nagy számban.)

Minden gyüjtőköri munkálatnak - természetesen - tekintettel kell lennie a megye könyvtári környezetére. Egyes esetekben a tanácsi rendszernek kell igazodnia más rendszerbe tartozó könyvtárakhoz (főként felsőoktatási és szakkönyvtárakról van szó), más esetekben pedig a más rendszerekbe tartozó könyvtáraknak kellene a tanácsi rendszerhez igazodniuk. Nem szükségszerü, hogy akárcsak magyar nyelvü szakirodalmi és folyóiratcimekből fölös (fölös példányszámu) beszerzések forduljanak elő.

Még ennél is fontosabb azonban, hogy a tanácsi könyvtárak megyei rendszerei számon tartsák a megye más tipusu könyvtáraiban található értékes állományokat, állományrészeket, gyüjteményeket és uj gyarapodásokat. Hogy ez milyen módon (megyei könyvtári katalógusokban való nyilvántartással, szakfolyóiratok lelőhelyjegyzékeinek, kötetkatalógusoknak a kidásával, a nagymultu gyüjtemények régebbi kötetkatalógusainak beszerzésével vagy csak az érintett könyvtárakhoz, illetve az országos KC-khez kiépitett "forró drótok" segitségével) lehetséges és/vagy történik, az sok mindentől (a szóban forgó állományok nagyságrendjétől, tipusától, tartalmától) függ. A lényeg az, hogy ez az igény mindenütt megszülessen és eredményeket produkáljon. (A jól müködő megyei könyvtárak egyébként e tekintetben máris sokat tettek.) Érdemes itt a jövőt is felvillantani. A számitógépes módszerek előretörése következtében pl. nagyobb kockázat nélkül megjósolható, hogy a külföldi könyv- és folyóiratgyarapodásokat országosan gépi uton fogják nyilvántartani és feltárni. E szolgáltatástól megyei szintü nyilvántartások és feltárások előfizetéssel lesznek megrendelhetők. Ezzel párhuzamosan várható a történeti értékü állományegységek (országos) bibliografizálása és (országos szintről támogatott) katalogizálása, illetve kötetkatalógusokban való közzététele. Mindez sok mai nehézséget fog kiküszöbölni. S ha (fokozatosan) megvalósul az országos gépesitett szakirodalmi tájékoztató rendszer, gondolom nem lesz semmi akadálya annak, hogy szükség esetén a megyei és a városi könyvtárak is igénybe vegyék szolgáltatásait. Azt sem tartom kizártnak, hogy (többek között gazdaságossági meggondolásokból) éppen a megyei könyvtárak legyenek e rendszer megyei ágazatközi központjai. Csehszlovákiában pl. tudatosan számolnak ezzel. (29) (Ám lehet, hogy erre regionális megoldás lesz majd kielégitőbb.)

A megyei ellátó rendszereket nemcsak az "A" és "B" tipusu könyvtárak szintjén kell szervezni, teljesitőképesebbé tenni. Nem kisebb feladat a "végheljek" (kistelepülések, külvárosok, lakótelepek, tanyák, kórházak-szanatóriumok) ellátásának megszervezése sem. S noha vannak (viszonylag kis számban és alig-alig szaporodva) jól müködő körzeti könyvtáraink és kiérlelt letéti ellátó rendszereink, (30) évek óta lényegében egy helyen topogunk e téren. Mind az országos, mind a megyei könyvtárpolitikának feltétlenül foglalkoznia kell ezzel a problémával, sőt az elkövetkező évtizedben el kell jutnia megoldásáig.

A megyei ellátó rendszerek szervezésének realitása igazgatási realitásokon nyugszik. Ez is sulyos érv a megyei ellátó rendszerek kitüntetett kezelése mellett. Ráadásul e rendszerek vezető intézményei olyan "könyvtári könyvtárak" (rajtuk kivül csak a nemzeti könyvtár és az országos szakkönyvtárak minősithetők ilyeneknek), (31) amelyek szinte "belső kényszerből", a könyvtárpolitika par excellence eszközeként segitik elő az egész könyvtári rendszer legfőbb feladatának megvalósulását, azt ti., hogy minden állampolgár "reális időben" hozzájusson az általa "megkivánt" irodalomhoz vagy információhoz. E könyvtárak nem elégithetnek ki (nem is akarnak kielégiteni) minden igényt, de a könyvtárpolitika (a társadalom objektiv szükségleteit vizsgálva) rajtuk keresztül szervezheti elsősorban az igények felkeltését és gazdaságos kielégitését.

1. SZEROV, V. V.: Centralizacija szeti bibliotek - vazsnejsee napravlenie szoversensztvovanija bibliotecsnogo dela v sztrane. (A könyvtárhálózat központositása, mint a hazai könyvtárügy korszerüsitésének legfontosabb irányzata.) = Centralizacija szeti goszudarsztvennüh maszszovüh bibliotek, Moszkva, 1973. Kniga. 6-28. p. - FUTALA Tibor - PAPP István: Könyvtár - közmüvelődés. = III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Szekcióülések referátumai. Tömöritett kiad. Bp. 1970. MM. 5-24. p.

2. O povüsenii roli bibliotek v kommunisztic seszkom voszpitanii trudjascsihszja i naucsno-technic seszkom progreszsze. (A könyvtárak szerepének növelése a dolgozók kommunista nevelésében és a tudományos-müszaki előrehaladásban.) = Pravda, 1974. máj. 26. sz.

3. SALLAI István: A közmüvelődési könyvtárügy fejlődési iránya, különös tekintettel a magyar közmüvelődési könyvtárügyre. 2. átd. változat. Bp. 1968, OSzK-KMK, soksz. 48, [2] p.

4. FUTALA Tibor - KOVÁCS Máté - SALLAI István: A közmüvelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. = Könyvtári Figyelő, 1969. No. 1. 5-24. p. - ua. = Országos Népmüvelési Konferencia, 1970. Előkészitő tanulmányok, 2. köt. Bp. 1970. 202-238. p.

5. Az 1. alatt hivatkozott magyar forráson kivül: III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Tézisek, Bp. 1970. MM. 52 p., valamint III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Ajánlások. Bp. 1971. MM. 8. p.

6. Müvelődésügyi Közlöny, 1972. No. 11. 315-320. p.

7. A közmüvelődés helyzete és feladatai. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1974. március 19-20-i ülésének a közmüvelődéssel foglalkozó napirendi pontja. Bp. 1974, Kossuth Kiadó. 76, [4] p.

8. ZIRCZ Péter: Utak és arányok. = Könyvtáros, 1974. No. 4. 198-201. p.

9. JANÓ János - SZURMAY Ernő: Igy készült a Szolnok megyei tanácsi könyvtárhálózat fejlesztési terve. = Könyvtáros, 1972. No. 3. 139-143. p.; KÓGER Tamás: A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága ülése után. A Komárom megyei könyvtárak távlati fejlesztési terve. = Komárom Megyei Könyvtáros, 1973. No. 18. 3-17. p.; LISZTES László - KOVÁCS Pál: Bács-Kiskun megye könyvtárhálózatának fejlesztési terve. (Gajdócsi József VB ülésen mondott összefoglalójával és a VB határozatával.) = Könyvtáros, 1973. No. 12. 704-711. p.; PUSKÁS Sándorné: A Vas megyei tanácsi közmüvelődési könyvtárhálózat fejlesztési terve. = Könyvtáros, 1972. No. 9. 523-526. p.; VARGA Béla: Veszprém megye közmüvelődési könyvtárainak fejlesztési terve. = Könyvtáros, 1972. No. 2.

10. SZENTE Ferenc: A távlati tervezés: lelkiismeretes felkészülés a jövőre. = Könyvtáros, 1972. No. 1. 7-9. p.; FUTALA Tibor: A "Szakmai irányelvek a tanácsi közmüvelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez" megjelenése alkalmából. = Könyvtáros, 1972. No. 8. 446-448. p.

11. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1006/1971. (III.16.) sz. határozata a területfejlesztés irányelveiről. = Tanácsok Közlönye, 1971. No. 11. 301-306.p.; A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1007/1971. (III.16.) sz. határozata az országos településhálózatfejlesztési koncepcióról. = Tanácsok Közlönye, 1971. No. 11. 306-308.p.

12. Bp. 1970. MM. 35.p.

13. Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezéséhez. A SZOT Elnöksége 1971. március 29-i állásfoglalása. = SZOT Elnökségi Tájékoztató, 1971. No. 2. (A dokumentum jelentőségének méltatására ld. GÖNCZI Imre: A szakszervezeti könyvtárak fejlesztésének alapelvei és követelményei. = Könyvtáros, 1972. No. 2. 92-95.p.) - Irányelvek a 18 éven aluli ifjuság könyvtári ellátásának javitására. = Művelődésügyi Közlöny, 1971. No. 24., illetve: Könyvtáros, 1972. No. 2. 71-75.p. (A dokumentum méltatására ld. RÁCZ Aranka, N.: Uj szakasz az ifjuság könyvtári ellátásában. = Könyvtáros, 1972. No.2. 67-70.p.; uő: Irányelveink hatása a gyermekek és az ifjuság könyvtári ellátására. = Könyvtáros, 1973. No.3. 123-127.p.)

14. Irányelvek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának továbbfejlesztésére. (43.842/1972/VIII.) Bp. 1972. MM Könyvtárügyi Osztály és Nemzetiségi Osztály. 6.p. (Ismertetésére nézve ld. [FUTALA Tibor] (-a-r): A nemzetiségek közmüvelődési könyvtári ellátásának javitása. = Könyvtáros, 1972. No. 8. 459-460.p.; uő: Ujabb lépés a nemzetiségek könyvtári ellátásának javitására. = Könyvtári Figyelő. 1972. No.5. 506-514.p.)

15. A feltételezést az indokolja, hogy a közmüvelődési párthatározat intenciói értelmében a közmüvelődés egészében át kell térni a távlati tervezésre. A Kulturális Minisztériumban is munkálkodnak a közmüvelődés egészének távlati megtervezésén. E munkálatokban a Szakmai irányelvek bizonyos értelemben pédaképül szolgál, és automatikusan átkerül a közmüvelődés komplex távlati fejlesztési tervdokumentumába. Érdemes megjegyezni, hogy a könyvtárfejlesztés e készülő dokumentumban jól érzékelhető prioritást élvez.

16. vö. G[ERŐ] Gy[ula]: A "Petőfi-emlékkönyvtár" pályázat sikere. = Könyvtáros, 1973. No. 3. 134-135.p.

17. vö. pl. a következő dokumentumokban található anyagokkal: SALLAI István: A tanácsi közmüvelődési könyvtárak épitésének távlati terve (1976-1990). Bp. 1974, KMK. 26.p. (Kiadásra előkészitett kézirat.); FUTALA Tibor: Szakmai koncepció a könyvtárosképzés rendszerének továbbfejlesztésére. = Könyvtári Figyelő, 1973. No.1. 19-32.p.; MÁNDY Gábor: A közmüvelődési könyvtárak állománygyarapitásának néhány jellegzetessége, 1968-1972. Bp. 1972. KMK. 56.p.

18. vö. Ajánlások az Olvasó népért mozgalom továbbfejlesztésére. = Könyvtáros, 1973. No.6. 315-318.p.

19. Az épitésügyi és városfejlesztési miniszter és a Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökének 23/1974. ÉVM-MTTH sz. együttes közleménye a nagyközségek várossá nyilvánitására tett javaslatok elbirálásának irányelveiről. = Tanácsok Közlönye, 1974. No.33. 578-590.p. - Ezen belül ld. a 2.par. /3/ e, illetve a 3.par. /3/ d pontot.

20. Itt elsősorban az 1971. évi I. törvényben (a tanácstörvényben) rejlő lehetőségekre gondolok. Ezek közül némelyiket tételesen is érvényesiti már a 156/1973. /M.K.15./ MM sz., a közművelődési könyvtárak és a művelődési otthonok felügyeletét szabályozó utasitás, valamint az Irányelvek a megyei közművelődési bizottságok létesitésére (Művelődésügyi Közlöny, 1974. No.16. 614.p.).

21. vö. ZIRCZ Péter: Könyvtárak és társadalmi környezetük. = Könyvtáros, 1973. No.1. 1-6.p., illetve VARGA Béla azonos cimen megjelent válasza (Könyvtáros, 1973. No.4. 203-206.p.)

22. Ld. az 1973-1974-ben folyt Könyvtáros-vita polémiáit.

23. SALLAI István 3. alatt hivatkozott munkája, 9.p.

24. A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár és fiókkönyvtárainak gyüjtőköri szabályzata. Érvényes 1973. január 1-től. Szombathely, 1972, gépirat. 43. [3]lev. 1 mell.

25. NAGY Ernő, B.: A szakirodalmi igények regionális ellátása. = Könyvtártudományi tanulmányok, 1971-1972. Bp. 1974. 5-66.p., de ebből a szempontból ugyancsak idézhető: NAGY Ernő, B.: A társadalomtudományi gyüjtőköri együttmüködés továbbfejlesztése. = Könyvtáros, 1973. No.8. 460-463.p.

26. NÉMETH Zsófia - MADER Béla - URBÁNNÉ Markos Judit - NAGYMIKLÓSI Erzsébet: A hazai könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatának vizsgálata. (A szegedi EK tapasztalatai alapján.) = Könyvtári Figyelő, 1974. No.1. 27-38.p.

27. Nagyobb közművelődési könyvtárak gyüjtőköri szabályzata. (Szerk. Ónody Miklós.) Bp. 1969. KMK soksz.

28. A 24. alatt hivatkozott forrás.

29. SYROVÝ, K.: Otázky automatického šíření VTEI v ČSSR. (A szakmai információk automatizált terjesztésének kérdései Csehszlovákiában.) = Československá informatika, 1973. No. 11. 13-21.p.

30. PUSKÁS Sándorné: A letéti ellátás 1973-ban. = Könyvtáros, 1974. No.1. 23-26.p.

31. Felfogásom rokon PAPP Istvánéval, aki a könyvtárak kategorizálásának néhány kérdésével foglalkozva (Könyvtári Figyelő, 1973. No.1. 5-18.p.) arra hivja fel a figyelmet, hogy egy-egy könyvtár, könyvtártipus megitélésénél inkább a "szolgáltatási kapacitást" és "a könyvtári rendszerben betöltött szerepet" kell osztályozási szempontként érvényesiteni, kevésbé pl. a statikusan felfogott állománynagyságot.

Olvasóportrék 2000-ben

KAMARÁS István

Az olvasás szó jelentése az évszázadok során egyre bővült. Az értelmezés, értékbefogadás, müvelődés, szocializáció, tájékozódás, tanulás, szórakozás, könyvhasználat a jövőben remélhetően egyre gyakrabban állnak össze olvasói szerepkészletté.

A vizsgálódás középpontjába - a gazdag jelentéskört valamelyest leszükitve - a szépirodalom olvasását állitom. Ez az olvasmányfajta teszi ki ma Magyarországon az olvasmányok háromnegyedét. Kissé leegyszerüsitve, a regény jövőbeli olvasóinak portréit próbálom felvázolni. Hogy beléjük ne gubancolódjak, el kell vágnom szoros összefüggések szálait, s zárójelbe kell tennem többek között a szépirodalom-olvasók tévénéző, könyvhasználó, ujságolvasó énjeit.

I. HÁNYAN OLVASNAK 2000-BEN?

Tucatnyi egymást ellenőrző becslést készitettem a mult-jelen és a közelmult-jelen tendenciáinak eléggé mechanikus meghosszabbitásával. Vektoraik eredője nagyjából azonos irányba mutat: az ezredfordulót elkerülve a jövő század közepe felé.

1. 26-27 év átugrásához elég messziről kell nekifutni. Talán a 19. század elejéről kellene elindulni. Erről az időszakról csak annyit állapitsunk meg, hogy a magyar olvasóközönség kényelmesen elfért volna a Népstadionban. Közelitsük meg 100 évre a jelent. 1873-ban az analfabéták nagy aránya miatt a lakosságnak csak kisebbik felét lehetne uralkodói rendelkezéssel rendeletolvasásra kötelezni. Száz éve 53, hatvan éve 33, negyven éve 15, harmint éve 13% volt az analfabéták aránya. A felszabadulást követő években az analfabéták aránya viszonylag hamar elhanyagolható hányaddá zsugorodott. Ma Magyarországon az irni-olvasni tudó nem olvasók aránya 30-35%. A félanalfabéták száma csak lassan fog csökkenni, s lehetséges, hogy 27 év sem lesz elegendő ahhoz, hogy eltünjenek. Ez - vagyis az olvasás - a dolognak csak egyik oldala. Az olvasáshoz irni is kell tudni, az értelmező olvasáshoz önkifejező irásra is szükség van, s ennek meghonosodásához jóval több időre van szükség, mint amennyi az ezredfordulóig hátra van.

2. 1930-ban a munkások 30-35%- a olvasott évente legalább egy könyvet, 1968-ban 60-65%-uk.Ilyen ütem mellett 2015-20-ra lesz minden munkás olvasó. De van olyan réteg, amely a munkásokhoz képest ma még 20-30 évvel van lemaradva, igy a jövő század közepére várhatjuk azt, hogy nagyjából az egész irni-olvasni tudó lakosság odaállhat az olvasóportrét készitő komputer elé.

3. Ugyanez az eredmény jön ki akkor is, ha a mai átrétegeződési arányok szerint vázoljuk fel az ezredforduló társadalmának szerkezetét.

Ha 2000-ben is csak 9% válik a munkásapák fiaiból értelmiséggé, mint ma, s az egyéb "kilépési arányok" sem változnak, az értelmiségiek aránya az 1970-es 5%-ról 11%-ra nő. 30-24%-ra csökken a segéd- és betanitott munkások aránya, 24-ről 16-ra fogy a mezőgazdasági fizikai dolgozóké. Mindez csak 5%-kal növelné 2000-re a könyvet olvasók és a rendszeres olvasók arányát.

4. A gazdasági helyzet alakulásából kiindulva optimisztikusabb becslések az ipari és mezőgazdasági betanitott- és segédmunkások arányának 25-30%-os csökkenésével számolnak. Ez azonban nem emelné kétszeresére az olvasógyarapodás arányát, mert ennek a becslésnek sem felhőtlen az optimizmusa: számolni kell a "gombcsavaró" szakmunkások és az alacsony szellemi tartalmu "szellemi" munkát végzők arányának növekedésével is. Ezt figyelembe véve csak a "büvös" 2040-50 körüli időszakra képzelhető el, hogy a munkások elérik az értelmiségiek által már ma elért 95%-os olvasói arányt és a 65-70%-os rendszeres olvasói arányt.

5. A következő tizenöt évre készitett távlati tervek, az iskolai végzettség összetételének arányai alapján - ismét változatlan ütemü fejlődést feltételezve - 2000-ben az aktiv keresők fele rendelkezik majd érettségi bizonyitvánnyal. Ez csak ahhoz elég, hogy az ezredfordulón a lakosság háromnegyed része olvas szépirodalmi könyveket, s kétötöd része lesz rendszeres - mondjuk évente legalább 20 könyvnek megfelelő olvasmányt elfogyasztó – olvasó. Ha az érettségizettek növekvő aránya mellett a 8 általánost végzettek egyre nagyobb hányadával is számolunk, a kép valamivel kedvezőbb lehet.

Mindez, hangsulyozni kell, meglehetősen mechanikus, egydimenziós extrapolálások terméke.

II. MIT OLVASUNK 2000-BEN?

1. A KÖNYVKIADÁS SZERKEZETE

A kiadott szépirodalmi müvek értékszintje 1911, 1941 és 1971-es adatok alapján lassan emelkedik. Óvatosságra intenek a fejlődés egyenetlenségei, főleg ha ilyenek éppen a legutóbbi időszakban is észlelhetők. 1938-ban a szépirodalmi müvek egyharmada, a példányok kétharmada ponyva. 1969-ben a müvek 7, a példányok 30%-a tartozott a járulékos (megtürt, giccsadós) müvekhez. A járulékos könyvek közé nem számitott, de a kritika által álirodalomnak tekintett müvek példányszáma jelentősen növeli ezt az arányt. Az utóbbi években csökkent a járulékos müvek aránya, a járulékosok közé nem számitott gyenge irodalomé viszont maradt az előző évek szintjén.

A sikerkönyvek összetétele feltehetően 2000-ban sem fog jelentősen megváltozni.

1971-ben a lakosság 52%-kal költött többet könyvre, mint 1965-ben. A szépirodalmi müvek példányszáma 22, az ismeretterjesztőké 34, a tudományos müveké 92%-kal emelkedett hat év alatt. A könyvvásárlás sulypontja az ismeretközlő irodalom felé tolódik el, de nem csökken a szépirodalom kiadásának és vásárlásának volumene. Az ismeretközlő irodalom nem szoritja ki a szépirodalmat, legalábbis annak értékes változatát nem, mert az olvasók többségénél az ismeretközlő irodalom és az értékes szépirodalom olvasása

együtt jár. A megvásárolt ismeretközlő könyvek arányának növekedése önmagában még nem bizonyitja egy harmónikusabb olvasmányszerkezet kialakulását. Az ismeretközlő müvek jelentős része még csak szakértők szükebb köreinek "megrendelésére" készül.

A kiadott szépirodalmi és ismeretközlő könyvek számának alakulása kissé módosítja az előbb felvázolt képet. A megjelenő tudományos müvek sokfélesége már korántsem nő olyan ütemben, mint példányszámuk. Leggyorsabban az ismeretközlő müvek sokfélesége nő, a szépirodalmi müveké általában 5-6 éve stagnál, csak a mai külföldi irodalom képez kivételt.

Az 1961-ben kiadott müvek számát véve 100%-nak, a kiadványok sokféleségének alakulása 1971-ben igy fest:

ismeretterjesztő müvek	140%
tudományos müvek	129%
szépirodalmi müvek	102%
ebből mai külföldi irodalom	121%

2. A DIVATOS OLVASMÁNYOK SZERZŐI

Mivel a divat és az izlés egymást részlegesen átfedő kategóriák, többet árulna el az olvasói izlés alakulásáról a mindenkori legnépszerübb könyvek, vagyis a mindenkori divat összehasonlitása. A mult témáiból csak a könyvtárakban legnépszerübb szerzők névsorát sikerült felszinre hozni 1911-ből, 1934-ből és 1964-ből.

1911-ben 263 közmüvelődési könyvtár, 1934-ben a Fővárosi Könyvtár összes kerületi könyvtára, 1964-ben - az 1934-es felmérés megismétlésekor - a fővárosi hálózatot reprezentáló 12 könyvtár szolgáltatott nem egészen egynemü, de kritikusan összevethető adatokat.

Mindhárom alkalommal Jókai állott az első helyen, Mikszáth és Gárdonyi kitartott mellette a legnépszerübb tiz iró között. A többi 7-7 iró elég jól jellemzi a három időszak divatját.

	1911	1934	1964
4.	Herczeg	Herczeg	Verne
5.	Verne	Móricz	Móricz
6.	Gaál M.	London	Zola
7.	Benedek E.	Csathó K.	Balzac
8.	Eötvös K.	Galsworthy	Passuth
9.	Vas G.	S. Lewis	Mann
10.	Jósika	Zilahy	Maupassant

A husz legnépszerübb szerzőt figyelembe véve a külföldi irók emelkedő aránya a leghatározottabban kirajzolódó tendencia: (1,0; 3,5; 4,5), az értékes irodalom aránya csak szerényebb mértékben nő (1,00; 1,10; 1,25). Az izléstörténet legnagyobb eseménye manapság a még mindig uralkodó Jókai (és társai) népszerüségének gyorsütemü csökkenése.

1970-ben 100 könyvtár közül csak 28 emlitette a legnépszerübb irók között Jókai Mórt és 50 könyvtár Jókai Annát. Az öreg Jókait Berkesi, Dallos, Cusack, Hemingway, Moravia, Remarque, Szabó M. és Szilvási előzte meg a

fiatal Jókain kivül. Mindez azonban csak az olvasótábor egyre növekvő, de még mindig kisebbik felét kitevő könyvtárhasználó hányadának izlését jellemzi.

3. KÉT OLVASÓ TÖRTÉNETE

Mivel különböző időszakok irodalmi izléséről összehasonlitásra alkalmas szociológiai és szociálpszichológiai kutatási adatok a régebbi időkből nem állanak rendelkezésünkre, főhelyre lépnek a kiegészitő illusztrációk. Két munkásolvasó portéját mutatom be, melyek a harmincas évek végén készültek, s kiegészitem nyomozásaim eredményeivel: hogyan változtak vonásaik 30 év elteltével.

E. András 39 éves vidéki fürészipari munkásnak 1939-ben két gyermeke volt, de mindkettőt az állami menhely gondozására kényszerült bizni. Lakása szobából és verandából állott. Feleségével együtt - aki egy helybeli papucskészitő üzemben dolgozott - havi 112 pengőt kerestek, amikor dolgoztak, mert E. András az előző évben 6 hónapot volt munka nélkül. Gyermekeiket csak negyedévenként tudták meglátogatni, de egyszerre csak egyikük. Egyik szokásos vasárnapjának napirendje igy festett: 6-kor kelt, reggelire hagymát evett kenyérrel, de keveset, mert gyomorbajos volt. Délelőtt otthon heverészett, templomba nem járt. Ebédre káposzta és füstölt csülök volt. Délután otthon hegedült és a szomszédokkal beszélgetett. Ujságot nem vásárolt, a házigazdától kérte el esténként a Délmagyarországot. Azon kivül néha izgalmas ponyvaregényt is olvasott. Nagyon szerette Jókait, de nem jutott hozzá müveihez. Moziba 6 év óta - mióta megnősült - nem jutott el. Szinházban még soha életében nem volt. "Azt hiszem később sem volt, legfeljebb kulturházban, müsorokon, de a moziban minden müsort megnézett" - emlékszik E. András lánya apjára, aki 1965-ben halt meg 65 éves korában. Élete végéig ugyanazon a munkahelyen dolgozott, öt évig függetlenitett szakszervezeti vezető volt, azután, nyugdijba menetele előtt két évvel, 1959-ben, visszament a brigádba. Nagyon sokat olvasott: "Elejétől végig a Délmagyarországot, az Élet és Tudományt és Jókait. Minden könyvét megvette. Elolvasott sokat azok közül is, amiket mi hoztunk haza a könyvtárból. Ő iratott minket be, de ő nem járt, mert egyszer a könyvtáros tett valami megjegyzést Jókaira." Lánya óvónő lett, de jelenleg adminisztrátor, mert igy 700 forinttal többet keres. Nagyon szeret szinházba járni, két bérletet is váltott a szegedi Nemzeti Szinházba. A televiziót azért nem szereti, mert amikor megbeszélik a müsorokat, mindig összevesznek a férjével. Szabó Magda, Szilvási Lajos és Jókai Anna könyveit szereti legjobban. Szereti a verseket, főleg hallgatni, ilyen lemezei is vannak. E. András fia 40 éves, Budapesten él, munkavédelmi előadó egy vegyipari üzemben, ahol 1968-ig mint szakmunkás dolgozott. Azzal magyarázza apja Jókai-rajongását, hogy a "munkahelyén szerzett idegességét vezette le vele. Ha nem megy el a kedve a politikától, nem vette volna elő többé Jókait, mert már egészen más könyveket olvasott." Hogy mik voltak ezek, arra nem emlékszik. Ő az utleirásokat szereti legjobban, kedveli a sportolókról és hadvezérekről szóló könyveket is. "Nem szégyellem, de elejétől végéig elolvasom a Nők Lapját és a Magyar Ifjuságot. A tévében nehezebb müsorokkal is megpróbálkozom, mert azokat bármikor el lehet zárni, de könyvet elből nem hagynék abba. Ujabban elolvasok néhányat a 16 éves fiam olvasmányaiból. A Hemingway néhány könyve tetszett is."

"Munka nélkül vagyok már nyolc hónapja. Nem tudok tanulni. Hazavittem egy könyvet a mult héten a könyvtárból, de a betük összefolynak a szemem előtt, nem is veszem észre, hogy mit olvasok. Aztán összeszedem magam, látom a mondatokat, de nem értem, nem marad meg bennem semmi" - panaszkodott 1938-ban egy 17 éves munkáslány. Ma egyik kulturális intézményünk belső revizora. Számviteli főiskolát végzett. Férje jogász, tanácsapparátusban dolgozik. Ugy érzi, nem változott lényegesen olvasóportréja, mert már akkor, 1938-ban, benne volt a vágy, hogy elolvassa azokat a könyveket amiket aztán később valóban elolvasott. A szépirodalomból a "nem tul modern mai könyveket" szereti: Böllt, Semprunt, Styront például, de nem szereti Beckettet, Salingert és más irókat, a Modern Könyvtárból. Szereti azokat az ismeretterjesztő könyveket amelyek emberi problémákkal foglalkoznak, legyen az építészet, földrajz, biológia. Örkényt is szereti, és inkább "ravaszul elbujtatva" érzelmesnek tartja, mint groteszknek. 12 és 14 éves gyermekei modern gyermekkönyveket és már felnőtt irodalmat is olvasnak, az ifjusági regényeket egyszerüen kihagyták. Mándy könyveit szerették a gyermekkönyvek közül, bár véleménye szerint ezek inkább felnőtteknek valók, de legalábbis neki nehezek.

4. OLVASÓRÉTEGEK VERSENYE

Bár erős tulzás lenne azt állitani, hogy a munkásolvasók a "mi van"-t, az értelmiségi olvasók a "mi legyen"-t modellezhetnék, tény, hogy az előbbiek képviselhetik ma Magyarországon leginkább az átlagolvasót, s az értelmiség olvasói portréja közeliti meg leginkább az ideálist.

Az utóbbi tiz évben mind a munkások, mind az értelmiség legdivatosabb olvasmányai között növekszik a mai irók, de közöttük elsősorban a kortárs magyar lektürirodalom aránya. A munkások körében legnépszerübb 10 szerző között 1962-ben és 1968-ban is szerepel Jókai Mór, Móricz, Gárdonyi és Tolsztoj. 1962-ben Mikszáth, Verne, Dumas, Zola, Hugo és 1968-ban Rejtő, Berkesi, Dallos, Szilvási, Passuth és Dold-Mihajlik szerepel mellettük. Az 1968-as csoport határozottan gyengébb. Ebből még nem következik vasszigorral, hogy a munkásolvasók irodalmi izlése romlott volna, csupán avval a lehetőséggel kell számolni, hogy a divatos lektürök nyomása alatt az izlés megroppanhat.

A legolvasottabb tiz szerző alapján a "jövő munkásai", a 16-30 éves, átlagosnál magasabb végzettségü munkások irodalmi izlése sem mutat sokkal biztatóbb képet, hiszen csupán annyival tér el az összeségtől, hogy Passuth és Dold-Mihajlik helyett Verne és Hemingway szerepel.

Az értelmiségieknél hasonló a helyzet, az 1968-as év legdivatosabb olvasmányai közül Jókai, Tolsztoj és Németh László 1962-ben is szerepeltek, de Berkesi, Dallos és Passuth helyén 1962-ben Mikszáth, Zola és Móricz állot.

Mindkét rétegnél növekedett az olvasott müvek sokfélesége, az olvasás terjedelme.

1962-ben a munkás olvasmányok 12, az értelmiségi olvasmányok 7%-át tették ki Jókai müvei. Ez az arány hat és fél év alatt mindkét rétegnél a felére csökkent. Hogy ez nem csupán Jókai csökkenő népszerüségének hanem az olvasmányélményben mutatkozó készlet növekedésének jele, azt az is bizonyitja, hogy a tiz legolvasottabb könyv 1962-ben a munkások olvasmányainak 31%-át tette ki, 1968-ban pedig már csak 19%-át. Az ér-

telmiségnél ebben a vonatkozásban nem tapasztaltunk ilyen jelentős változást (20%-ról csak 15%-ra csökkent ez az arány).

A munkásolvasóknál gyorsabban növekszik az olvasott szépirodalmi müvek sokfélesége, mint az értelmiségnél. Az értelmiségnél több sürüsödés alakul ki a nagyobb számu divatos szerzők közül. Ez is utal arra, hogy ennél a rétegnél - különösen a zártabb kört alkotó, vidéken élő értelmiségnél - erőteljesebben érvényesülnek az izlést szabályozó csoportnormák. Az olvasmányok terjedelmének növekedése azonban nem töretlen folyamat. A Jókai és a romantikus góc ritkulását ujabb gócok kialakulása kiséri. Ujabb sürüsödések, aránytalanságok jönnek létre valamennyi rétegnél az olvasmányszerkezetben.

1968-ban a 2000 munkásolvasó által emlitett 6000 legkedvesebb olvasmány között például 660 esetben szerepelt kortárs magyar iró müve. Ez a több mint félezer olvasmány azonban mindössze 58 szerző 92 müve, s a 660 szavazat 44%-át egymaga Berkesi kapta.

A két réteg izlése közötti különbség csupán ebben a tekintetben - az olvasmányok sokféleségénél - kevés. Ha a maradandó élményeket vesszük alapul, már nő a fajtakülönbség is, hiszen a tiz leggyakrabban emlitett kedvenc mü a munkásoknál a legnagyobb élmények 26, az értelmiségnél 12%-át teszik ki. Ennél valamivel kisebb, de jelentős a különbség a szépirodalmi olvasmányok között található értékes irodalmi müvek arányánál. Ez a legkedvesebb olvasmányok között az értelmiségieknél 70%, a munkásoknál 45%. Jól jelzi a két réteg izlésszintje közötti különbséget az olvasmányok között található értékes müvek további bontása. A romantikus, a klasszikus realista és a modern müvek aránya a munkásoknál 5: 3: 2, az értelmiségnél 2: 3: 5. Ezeknek a különbségeknek elmosódásához fél évszázad sem elegendő. Az izlésolló nyilása szükül ugyan, de a két szár által bezárt szög gyors csökkenésére, - a társadalmi-gazdasági feltételek által meghatározott életmód serkentő-visszafogó hatását figyelembe véve - nem számithatunk. Ha ismét a 21. század közepére tesszük azt az időpontot, amikor a munkások ebben a maratoni olvasásversenyben erősen megközelitik az értelmiséget, akkor nem arra gondolunk, hogy a munkásság egésze egy bizonyos évben eléri az értelmiség egészének izlését. Különböző szinvonalu edzőtáborokban felkészülő munkáscsapatok versenyeznek különböző felkészültségü értelmiségi csapatokkal. A fővárosi gimnáziumi tanárok és a kisvárosi tanitók csapata között például legalább akkora különbség van, mint a fővárosi munkásszármazásu szakmunkások és a kisvárosi parasztszármazásu betanitott munkások csapata között.

5. ISMERŐS OLVASMÁNYOK ÉS OLVASÓK 2000-BŐL.

A munkások irodalmi olvasmányainak 50, az értelmiségiekének 70%-a mai (legfeljebb 25 éves) irodalom. Ha az olvasmányszerkezetet - ismét önkényesen - változatlannak képzeljük el - pedig valószinünek látszik, hogy a kortárs müvek aránya növekedni fog -, a 2000. évben a munkások olvasmányainak csak fele, az értelmiségiek olvasmányainak kevesebb mint harmada lesz ma ismert mü. Ezért is roppant nehéz élethü portrét festeni az ezredforduló magyar olvasóinak napi olvasmányairól. Könnyit a gondokon az, hogy az izlést jobban jellemző maradandó olvasmányélmények kevéssé mulandók, "átlagéletkoruk" mindegyik olvasórétegnél jóval magasabb, mint a mindenkori

napi olvasmányoké. Igy - az egyszerüség kedvéért - továbbra is változatlan olvasmányszerkezetet feltételezve - a 2000. év olvasóinál a nagy élmény háromnegyed része valószinüleg ismerős lesz számunkra.

Hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy a tudományos fantasztikus regények szereplői és fiaink mellett mi magunk leszünk a 2000. év főszereplői, méghozzá nagyjából még 1970-es "évjáratu" szokásainkkal, izlésünkkel. A KSH egyik (optimistább) népesség-előreszámitása szerint az 50 éven felüliek, vagyis az 1973-ban már nagyjából kialakult izlésüek aránya a felnőtt lakosságban 40% lesz 2000-ben. A több mint másfél millió 50 évnél idősebb olvasó - a mai olvasói arányokat véve alapul - az olvasótábornak azt a negyedét teszi ki 2000-ben, akiknek izlése valószinüen nem fog jelentősen különbözni a mai 25-50 évesek izlésétől. Ennek a másfélmillió embernek például valószinüleg csupán ötöde fog nagy élményei között olyan - mai értelemben vett - modern stilusu, formáju, szerkezetü, szemléletmódu regényeket emliteni mint Bulgakov, Camus, Semprun, Faulkner, Mándy, Déry vagy Sánta regényei. Ehhez a 2000-ben is 1973-as izlésü 27%-hoz "némi rosszindulattal" hozzávethetjük az 1973 előtt érettségizett, 2000-ben 45-50 éveseket, akiknek irodalmi izlését 1973-ban már nagyjából "beállitották" a különböző társadalmi hatások és intézmények. Az ezredforduló olvasótáborának csupán kétharmadánál remélhetünk nagyobb valószinüséggel más, remélhetően magasabb szintü irodalmi izlést.

6. KÜLÖNBÖZŐ OLVASMÁNYTIPUSOK ESÉLYE AZ EZREDFORDULÓN

Becsléseim alapján az ezredforduló olvasmányainak kisebb, a nagy élményeknek nagyobb része ismerős lenne számunkra, ha most villámlátogatást tehetnénk a jövőbe. Kérdés, mely müvekkel találkoznánk gyakrabban, melyekkel ritkábban, ha faggatni kezdenénk olvasó utódainkat.

Gondos Ernő Izlésalakzatok cimü könyvének táblázatai 333 mü olvasottságának, kedveltségének és hatásosságának (olvasóikhoz képest a tetszéssel fogadók aránya) mutatószámait is közlik a különböző nemü, koru, foglalkozásu és iskolai végzettségü olvasók körében. Ha egy mü a magasabb végzettségüek körében hatásosabb, akkor ugy vélem, biztató jövőt jósolhatunk neki egy olyan időszakra, amikor az olvasók átlagos iskolai végzettsége magasabb lesz. Az adatok alapján egyértelmüen felfelé ivel a növekvő iskolai végzettség mellett a mai modern irodalom olyan viszonylag közérthető alkotásainak pályája, mint Németh L., Cseres, Sánta, Darvas, Beauvoir és Salinger müvei.

	A müvek hatásfoka (a tetszéssel fogadók aránya olvasóik számához képest) különböző végzettségü rétegeknél			
	5-7. ált.	8. ált.	érettségi	egyetem
Cseres: Hideg napok	13%	17%	20%	28%
Sánta: Husz óra	13%	17%	18%	26%
Beauvoir: Egy jóházból való urilány	13%	13%	20%	26%
Salinger: Zabhegyező	18%	29%	29%	35%

Valamivel kisebb, de még komoly esélye van Knight, I. Shaw, Bek, Merle, Bates, Hemingway főképpen háborus tárgyu, cselekményes müveinek és hasonló

müveknek. A XIX. és a XX. század realista alkotásainak jövője bizonytalanabb, mivel a magasabb végzettségü olvasók között nem minden esetben magasabb ezeknek a müveknek a hatásfoka. Mann, Hemingway, Martin du Gard és Dosztojevszkij müveinek szép sikereket jósulhatunk az ezredforduló olvasóinál. Stendhal, Mikszáth, Zola, Gorkij, Solohov és Steinbeck müveinek jövője felhősebbnek igérkezik. Jókai, Hugo, Gárdonyi, Scott, Dumas és Bronte müveinek hatásfoka az iskolai végzettség növekedésével határozottan csökken. (Kárpáthy Zoltán: 36 - 36 - 22 - 18%, Ivanhoe: 45 - 29 - 15 - 16%.) Hasonló a helyzet a huszas-harmincas évek nagy bestsellereinél, Mitchell, Cronin, Gulácsy és Zilahy müveinél. A hadállásait szemlátomást makacsul tartó Elfujta a szél hatásfoka a négy növekvő iskolai végzettségi foknál: 51 - 46 - 40 - 36%.

A romantikus müvek pályája lefelé ivel, a kortárs magyar lektüré lefelé zuhan, ha az iskolai végzettség és hatásfok koordinátáival rajzoljuk fel jövőjük vonalát.

	A müvek hatásfoka			
	6-7. ált.	8. ált.	érettségi	egyetem
Berkesi: Huszévesek	43%	35%	21%	14%
Berkesi: Sellő a pecsétgyürün	45%	40%	26%	23%
Szilvási: Egyszervolt szerelem	33%	25%	16%	11%
Passuht: Megszólal a sirvilág	36%	31%	29%	22%

Mindez persze csak lehetőség, hogy komoly valószinüséggé váljon, annak az iskolai végzettség pályájának gyors felfelé ivelése a feltétele.

7. AZ OLVASÓK TERVEI

1800 könyvtárhasználót vallattunk kétszáz irodalmi mü olvasottsága és kedveltsége felől, aztán a még nem olvasott müvekkel kapcsolatban tettük fel ezt a kérdést: Szándékában áll-e elolvasni a jövőben? Elsősorban annak a 450 olvasónak a tervei érdekesek, akiknek izlésszinjét a lektürrel jellemezhetjük. Ezeknek az olvasóknak a nagyobbik fele (57%-a) tervezi elsősorban olyan müvek elolvasását, amelyek eddigi értékkészletükhöz képest magasabb esztétikai értékrendet képviselnek.

Egy kisérlet során 137 olyan olvasónál vizsgáltuk meg a magas szintet jelentő esztétikai értékek esélyét, akiknek irodalmi izlését a "lektür" és a "romantikaflektür" képletekkel lehet leirni. 1200 olyan kisérleti olvasmány sorsát kisértük figyelemmel, melyek értékkészletükben még nem honos értékeket képviseltek. A kisérleti személyek - többségükben munkások - fele tetszéssel fogadta az olvasmányaik között még alig, vagy egyáltalán nem található klasszikus realista és közérthetőbb modern müveket, például Bates, Dreiser. Fekete Gy., Jókai A. Kodolányi, Hemingway, Mailer, Moravia, Merle, Móricz, I. Shaw, Steinbeck, Szabó M., Tolsztoj regényeit. A kisérleti alanyok egyötöde pedig már olyan, nagyobb befogadói felkészültséget igénylő vagy szokatlan szemléletü, formáju, szerkezetü müveket is kedvezően fogadott mint Dosztojevszkij, Dürrenmatt, Beckett, Golding, Kertész Á., Lengyel J., Németh L., Mann, Salinger, Sánta, Semprun és Sarkadi regényei.

III. ELŐREHOZHATÓK-E A HATÁRIDŐK?

Az ezredforduló olvasóportréi sokak számára kiábrándítóan, és egyben kijózanitóan ismerősnek tünhetnek. Vajon felgyorsitható-e a mult és jelen kezdősebessége alapján meglehetősen lassunak becsült fejlődési tempó? Előrehozhatók-e a határidők?

Az alkotói jellegü, a személyiség és a társadalom alakitásában "részt vevő" olvasás meghonosodásához olyan éghajlat szükséges, amelyet az egymással kölcsönhatásban álló, fokozódó szocializáció és individualizáció, a szocialista közösség és a szocialista személyiség kialakulása jellemez.

Felgyorsult a fejlődés, nő az olvasás társadalmi presztizse, emelkedik az izlés szintje:

Ha előrehaladnak a munka és a müvelődés "béketárgyalásai", ha az alkotó jellegü munka az egyre müveltebb munkással találkozik.

Az olvasás ma még az esetek nagyobb részében - különösen a fizikai dolgozóknál - a munka ellenére történik. "Nehogy azt higgye, hogy fontos nekem, és tudom, hogy mit csinálok ezen a gépen, nekem az a fontos, hogy olvasni tudjak mellette." "Hiába olvasok szakkönyveket, a külföldi tanulmányutról hazaérkező konstruktőrünk kiröhög", "Tanulok, olvasok, hogy olyan munkát végezhessek, amit majd nem lehet hozzáolvasás nélkül végezni", "Ilyen munka után csak nagyon könnyüt lehet olvasni". Ezek a vélemények ma még a munkásolvasók háromnegyed részének olvasási bizonyitványát magyarázzák és fogják jelentős részben valószinüleg 2000-ben is, hiszen kevés biztositéka látszik annak, hogy a megnövekvő szabadidő tartalmas kitöltéséhez az ezredforduló mindennapi munkája a munkások többségénél több motivumot adna, mint ma.

A cimerében könyvet is hordozó szocialista brigádmozgalom növekvő számarányai mellett a munka mellett tanulók és az ujitók számarányának stagnálása és csökkenése visszahuzó mellékténye ző, pedig a nyolc általánost végzett tanuló és nem tanuló munkások olvasóportréi között sok tekintetben akkora különbségek vannak, mint az érettségizett és nyolc általánost végzett munkások között, s az ujitóknak a szépirodalmi izlése is magasabb, mint a nem ujitóké az azonos végzettségüek között.

Ha a politikai-világnézeti müveltség és az esztétikai kulturáltság minden társadalmi rétegben egymásra talál.

A mozgalmi "elit" és a kulturális "elit" csaknem minden rétegben többékevésbé különválik. Ennek egyik jelensége a politikai és az esztétikai nevelés összehangolatlansága. Egyik frappáns példája: az általános iskolai tankönyvekben éppen a politikai-világnézeti témák irodalmi illusztrációs anyaga a leggyengébb.

Ha a növekvő irodalmi értékkészlet korszerü tárolási és visszakeresési lehetőségeinek megteremtése mellett komoly figyelmet forditanak a kulturaközvetitő intézmények a választás könnyitésére, az értékelve-szelektáló ajánlásra.

Egy magyar átlagolvasó a könyv formában megjelenő hatalmas információözön töredékét olvassa el életében. Az értékek közötti válogatást ma még nem könnyiti meg eléggé, nem teszi eléggé gazdaságossá az arisz-

tokratikus vagy tulzottan liberális könyvtár, az átlagolvasót nem ismerő és az árut münek kezelő kritika, a nivótlan tömegkommunikációs adaptáció, a "tudathasadásos" könyvkereskedelmi propaganda.

Ha a müvészi értékek befogadásának elökészitésére és az álkultura kiszoritására kialakul a szocialista szórakozási kultura.

A megnövekvő szabadidő, az alkotó jellegü munka megterhelése és a nem alkotó jellegü munka kilugozó hatása a feszültségoldó szabadidőtöltési eszközök sajátos keresletét teremti meg, melyre egyelőre még hagyományos áru formájában jelentkező kinálat válaszol nagyobbrészt.

Ha a könyvet egy olyan tömegkommunikációs rendszer támogatja és egésziti ki, mely tájékozott, közéleti és müértő olvasótábort alakit ki.

Ha nem is vesszük komolyan a Gutenberg korszak végét jelző jeremiádákat és profeciákat, az uj kommunikációs munkamegosztás következményeivel számolni kell. Számolni kell az irodalmi müvek tömegkommunikációs változatainak igen sokféle hatásával. A homogenizáló, a "lefelé nivelláló" hatásokkal és a Világtelevizió eredményezte "kulturális entrópia" látomásának bizonyos mértékü realitásaival. Számolni kell azzal, hogy az irodalmi müvek televiziós, rádiós változatai ujfajta élményeket eredményeznek, amelyeknek társszerzői többé már nemcsak az iró és az olvasó, hanem a tévéváltozat alkotói is. Számolni kell a tömegkommunikációs változatoknak az eredeti müvet népszerüsitő, biztositó, kiegészitő, illusztráló, leegyszerüsitő, elmélyitő lehetőségeivel.

Ha az iskolában a kész tudást adó tankönyv monopóliumát könyv- és könyvtárhasználatra, a kutatásra és az élményt adó olvasásra tanitás ellensulyozza.

Ma még nagyobbrészt a kész, lezárt tudást adó tanárok többsége kevéssé törődik a dinamikus, nagy távlatu ismeretekről olvasó diákjaival, az élmények részeseivel. Amig a tanárok körében a legdivatosabb szerzők Jókai, Hemingway, Németh L., Moravia és Szabó M. mellett Berkesi, Szilvási, Passuth, Remarque és Dallos, s amig legkedvesebb olvasmányaik egynegyede lektür, nem várható, hogy diákjaik 2000-ben jelentősen meghaladják tanáraik olvasási szinvonalát.

Ha a könyvolvasók tábora mellett egyre növekszik a könyvet használók tábora, akiknek igényeit olyan ujfajta könyvekkel elégitik ki, amelyek korszerü módon felhasználják az audiovizuális kultura lehetőségeit.

A jövő könyvei között egyre több lesz a képeskönyv, a hanggal, mozgóképpel illusztrált könyv. A zsebkönyvek felfutását a kézikönyveké követi, kialakulnak a könyv és más tömegkommunikációs eszközök korszerü ötvözetei és az ujfajta dokumentumokat uj módon közvetitő könyvtárak.

Ha az olvasó egyéniségek számának növekedése mellett közelebb kerülnek egymáshoz a gyermek és a felnőtt, a férfi és a nő, a "filosz" és a "technokrata" olvasó.

A nivós gyermekirodalom elébe siet a felnőtt irodalomnak. A felnőtt irodalom pedig egyre egyetemesebb érvényével közelebb kerül a totálisat átfogó gyermekvilághoz. (Kitünő példa erre Garcia Márquez Száz év magány cimü regénye.) Ma azonban még az ifjusági irodalom jelentős része, a lány és a nő regényének csaknem egésze partikularitás.

Ha a művészi, művelődési és konstruktiv-technikai összetevékenység nem a "magánolvasással", hanem az aktiv művelődés befelé mélyülő, kifelé táguló, sajátosan intim formájával alkot szerves egységet.

A többezer öntevékeny művészegyüttes százezer aktiv tagja az olvasók törzsgárdájának jelentős és különösen értékes részét képezi, számuk növekedése nagy távlatokat nyithat az értékes, de még szük körben olvasott irodalom, a költészet, a társadalomtudományi művek olvasásának, a természettudományos és technikai öntevékenység pedig az ismeretközlő könyvek használatának, együttesen pedig a szocialista szórakozási kultura legnemesebb rétege kialakitásának.

Ha a tények, dokumentumok iránti egyre növekvő érdeklődés ezek művészi, tudományos értelmezése iránti igény növekedésével párosul, ha a fantasztikus távoli jövő irodalmi változatának keresletét a jelenből kinövő reális közeljövő megismerésének és létrehozásának igénye határozza meg.

HAZAI KÖRKÉP

Politikai tájékoztatás és segédeszközei a közművelődési könyvtárakban

BÉNYEI Miklós

A POLITIKA FOGALMA

A politika sajátos társadalmi jelenség, a felépitmény vezető része, "az államhatalom megszervezésére irányuló, felépitésében, vezetésében, az államhatalom gyakorlásának módjában megnyilvánuló, vagy mindezeket befolyásolni törekedő tudatos emberi tevékenység."(1)

Ennek megfelelően komplex jelenség, bonyolult viszonyrendszer. Szerkezete, tartalma nagy vonalakban a következőképp vázolható fel.

a) A politikai gondolkodás, ideológia: a társadalmi osztályok, rétegek és csoportok eltérő érdekeinek, céljainak, törekvéseinek, elveinek megfogalmazása. A politikai nézetek, eszmék, elméletek, továbbá a politikai érzelmek és más tudati-akarati megnyilvánulások sorolhatók ide. Példaként: a pártprogramok, az MSZMP állásfoglalásai és irányelvei, a marxizmus-leninizmus politikai tanitásai, a különféle politikai irányzatok (liberalizmus, fasizmus, revizionizmus stb.), a népszerüség, az internacionalizmus, a közömbösség stb.

b) A politikai intézmények, szervezetek: az államapparátus, a pártok, a politikai szövetségek (egy-egy országon belül vagy nemzetközi méretekben), a társadalmi szervezetek, bizonyos értelemben az egyház is, a politikai egyesületek, a nemzetközi szervezetek, testületek (élükön az ENSZ-szel), a politikai kommunikáció (távirati irodák, ujságok, rádió- és televizióállomások) stb. Ezek fogalmazzák meg, képviselik és hordozzák a fenti osztálytörekvéseket, valamint mozgósitják a tömegeket megvalósitásukra. Hazánkban a politikai rendszer vezető, meghatározó eleme a Magyar Szocialista Munkáspárt. Fontos politikai szerepet töltenek be a szakszervezetek, a KISZ, a Hazafias Népfront és a különféle szervezetek, egyesülések: Országos Béketanács, Magyar-Szovjet Baráti Társaság stb.

c) A politikai cselekvés, gyakorlat: az osztályok és szervezeteik, intézményeik tevékenysége, harca politikai céljaik eléréséért, a politikai hatalmi viszonyok adott rendszerének megtartásáért vagy megváltoztatásáért, a társadalmi fejlődés előmozditásáért vagy a haladás megakadályozásáért. Legfontosabb mozzanata az osztályharc, különböző formáival: munkásmozgalom, demokratikus tömegmozgalmak, nemzeti felszabaditó mozgalmak, forradalom. Itt emlithető a háboru, a békeharc, a diplomácia, a békés egymás mellett élés, az ifjusági és a nőmozgalom, továbbá a választás, az agitáció, a nagygyülés, a politikai nevelőmunka stb., s természetesen a politikai határozatok végrehajtása. (2)

Más megközelitésben a politikai viszonyok kétfélék:

a) belpolitika,

b) külpolitika.

A POLITIKAI TÁJÉKOZTATÁS IRÁNTI IGÉNYEK

A politikai gondolkodásra és ideológiára, a szervezetekre és intézményekre, a politikai tevékenységre, eseményekre, továbbá a jelentősebb politikusokra vonatkozó ismeretek, irodalom képezik a politikai tájékozódás és tájékoztatás tárgyát. A politikai információk közvetitésének, a lakossághoz és a felhasználókhoz való eljuttatásának kiterjedt, szinte az egész társadalmat átfogó csatornarendszere van; hazánkban a Magyar Távirati Iroda, az ujságok, a rádió, a tv, a politikai szervezetek belső információs hálózata, a szóbeli közlés stb. Ebben a rendszerben helyezkednek el és fontos szerepet töltenek be a könyvtárak, jelesen a közmüvelődési könyvtárak. Állományuk - főként az ujságok, a dokumentációs kiadványok - révén bekapcsolódnak az elsődleges és kurrens tájékoztatásba is, a visszamenőleges tájékozódásnak, tájékoztatásnak pedig - a hirlaptár, a segéd- és kézikönyvtár stb. anyagára támaszkodva - az első számu bázisai közé tartoznak. Mivel a tanácsi közmüvelődési könyvtárak behálózzák az országot és mindenki számára nyitva állnak, az olvasók és könyvtárhasználók rendkivül széles és differenciált körének politikai információs igényeit képesek kielégiteni.

A könyvtári tájékoztatással szemben a társadalmi elvárás kettős:

- egyrészt pontos és megbizható politikai információszolgáltatás az igénylők számára, a politikai irodalom rendelkezésükre bocsátása;
- másrészt a politikai nevelőmunka: a könyvtárral érintkezésbe került személyek politikai-közéleti érdeklődésének felkeltése, a politikai események, intézkedések, az összefüggések megértésének, helyes megitélésének elősegitése, orientálás a szocialista épités feladatainak megoldására, hozzájárulás a szocialista demokrácia kibontakozásához stb. (3)

A politikai irodalom, mindenekelőtt az ujságok (a napisajtó, a hetilapok) és a folyóiratok olvasottsága, valamint a politikai tájékoztatás iránti igény mennyiségileg is számottevő. (4) Különösen megélénkül az érdeklődés egy-egy kiemelkedő belpolitikai esemény idején, egy-egy nagyobb ünnep előkészületei során, egy-egy jelentős vagy váratlan nemzetközi esemény (pl. közel-keleti háboru, chilei fasiszta puccs, francia elnökválasztás) kapcsán. Gyakori a helyismereti jellegü referenszkérdések száma, a kérdezők az általános politikai elvek helyi érvényesülése, megvalósitása felől kivánnak tájékozódni, erre vonatkozóan keresnek adatokat, irodalmat. (5)

A politikai tájékoztatást igénylők köre potenciálisan azonos a könyvtárak olvasóinak, használóinak összességével; ténylegesen azonban jóval szükebb. Néhány nagyobb csoport világosan elkülönithető ezen a körön belül.

a) A politikai és társadalmi élet helyi vezetői, a pártapparátus, az állami szervek, a társadalmi és tömegszervezetek munkatársai. Náluk a politikai tájékozódás inditéka egyértelmüen a munkavégzés. A kurrens politikai információk nagy részét - köztük a bizalmas anyagokat - közvetlenül kapják kézhez. A tapasztalatok bizonysága szerint ezt a belső információszolgáltatást hatékonyan egészithetik, egészitik ki a könyvtárak, elsősorban a retrospektiv, de adott esetekben a kurrens tájékoztatással is. Segitséget nyujthatnak a helyi politikai döntések meghozatalához, végső soron a politikai vezetés szinvonalának emeléséhez. (6)

b) A politikai oktatás különféle formáinak (marxizmus-leninizmus esti egyetem és esti középiskola, tanfolyamok, előadások stb.) hallgatói. Ide sorolhatók az állami oktatás politikai vagy a politikához kapcsolódó tantárgyaival (tudományos szocializmus, történelem, világnézetünk alapjai stb.) összefüggő tájékozódási igények is.

c) A politikai ismeretközvetítéssel foglalkozók: ujságirók, népmüvelők (vetélkedők, müsorok, ünnepségek szervezői, összeállitói stb.) oktatók, pedagógusok stb.

d) A szocialista közösségek, szervezetek tagjai: párt- és KISZ-tagok, szocialista brigádok stb.

e) A vetélkedők résztvevői. A kifejezetten szakmai versenyektől eltekintve valamennyi vetélkedőben szerepelnek politikai kérdések; a felkészülés magától értetődő központjai a könyvtárak.

f) A spontán érdeklődők széles tábora. (7)

A politikai tájékoztatás passziv formái közül talán leggyakoribb az irodalomajánlás: egy-egy konkrét témához egy-két könyv vagy cikk kiválasztása és kézbeadása. Nagyon sürün keresnek faktográfiai adatokat: egy-egy esemény időpontját, mivoltát, egy-egy kifejezés értelmezését, egy-egy párt, szervezet stb. nevét, jellegét, egy-egy rövidités feloldását, egy-egy politikus életrajzi adatait, pontos funkcióját stb. A kért bibliográfiai adatok zöme:politikai dokumentumok (párthatározatok, beszédek, egyezmények stb.) szövegének, értékelő tanulmányoknak a lelőhelye, egy-egy fontosabb könyv, brosura cime, szerzője, megjelenési ideje stb. Az irodalomkutatások száma szintén gyakori. Már jellegéből is következik, hogy nagyobb, átfogóbb témák irodalmát kérik, főleg politikai folyamatokról (pl. a békés egymás mellett élés kialakulása, az ifjuságpolitikai határozat végrehajtása), egy-egy politikai gondolat utjáról, egy-egy politikus pályafutásáról stb. Rendszerint a legfrissebb, az eseményekkel együtthaladó leirások, értékelések feltárása szükséges, de előfordul, hogy a történeti előzmények irodalmát is kérik. Az irodalomjegyzékek egy része ünnepi müsorokhoz, vetélkedőkhöz, tanfolyamokhoz stb. készül. Ma még ritka dolog, hogy a párt- és tanácsi vezetők témadokumentációs összeállitást igényelnek a könyvtáraktól; igaz, erre csakis a nagy, megfelelő tájékoztatási bázissal és szaktájékoztatókkal rendelkező közmüvelődési könyvtárak vállalkozhatnak. A felsorolt tájékoztatási formák mindegyikére jellemző, szembetünő sajátosság az aktualitásokhoz való rendkivülszoros kötődés. Ez még akkor is megfigyelhető, ha régebbi adatokat, irodalmat kérnek - a cél ilyenkor is a jelenben való eligazodás.

Hasonló szándék kell, hogy vezesse a könyvtárak aktiv tájékoztatási tevékenységét is. Az időszerüség sehol sem annyira fontos követelmény, mint a politikai témáknál. Az ajánló bibliográfiáknál alapvető feltétel, hogy olyan problémákat ragadjanak ki, amelyek foglalkoztatják az embereket, vagy kellene, hogy foglalkoztassák. Aktuális (friss vagy hasznositható régi) információkat tárjanak fel, viszonylag gyors átfutási idővel. A lassan készülő bibliográfiát a politikai élet felgyorsult tempója miatt erősen fenyegeti az a veszély, hogy már megjelenése pillanatában elavult. Az aktiv, szétsugárzó tájékoztatásnak gyors és hatékony formája a figyelőszolgálat: lehet adatszolgáltatás, lehet regisztrativ vagy annotált cimjegyzék, sőt lehet - elsősorban a központi tömegkommunikációs intézmények kiadványainak, közleményeinek felhasználásával - dokumentáció is.

A POLITIKAI TÁJÉKOZTATÁS FONTOSABB SEGÉDESZKÖZEI

A politika általános és szakágazati szinten egyaránt jelentkezik, gyakorlatilag átfogja a társadalmi élet egészét. Ebből következik, hogy a politikai közlemények, információk szétszóródása az átlagosnál is nagyobb mértékű. A megbizható tájékoztatás elképzelhetetlen a határterületek, főleg az állam- és jogtudomány, a filozófia, a tudományos szocializmus, a politikai gazdaságtan, a vallástudomány, a szociológia, a politikai földrajz, a történelem stb. segédleteinek, folyóiratainak felhasználása nélkül. Az általános tájékoztató apparátus egyes darabjai - pl. a kurrens adattárak, az életrajzi lexikonok - szintén nélkülözhetetlenek a könyvtáros számára. A kifejezetten politikai segédletek száma is tekintélyes, bár az áttekintésük sem könnyü. Magyar nyelven is gazdag, sokrétü és szinvonalas anyag lát napvilágot, különösen az utóbbi években lépett nagyot előre könyvkiadásunk ezen a téren. A hazai politikai sajtó mai rendszere szintén nemrégen, a hatvanas évek végén alakult ki.

Az elsődleges politikai információkat tartalmazó ujságok, dokumentációs és tájékoztató folyóiratok fontos részét alkotják a közmüvelődési könyvtárak állományának. Több helyen külön hirlapolvasót is müködtetnek, ahol referenszmunka is folyik. A napilapok elsősorban a hirközlés és a kommentálás fórumai. A hazai anyag mellett mindegyiknek van külpolitikai rovata; az alapvető hireken kivül eltérő, változatos anyaggal. A megyei napilapok - valamennyi az MSZMP illetékes megyei bizottságának kiadásában jelenik meg - a helyi, regionális információk tárházai. A hetilapok már a mélyebb összefüggések megmutatására is vállalkoznak. Hazánkban csak egy politikai hetilap van, a Magyarország. A magazinszerü, többnyire mozgalmi hetilapok - Képes Ujság, Ország-Világ, Nők Lapja, Magyar Ifjuság, Tükör stb. - informativ értéke csekély, inkább csak képdokumentumaik használhatók.

Az un. információs folyóiratok elsőrendü vagy kizárólagos feladata a tájékoztatás, az informálás. Politikai eseményekről, szervezetekről, politikusokról stb. közölnek adatokat, dokumentumokat, összeállitásokat, ismertetéseket stb. Tudományos-népszerüsitő külpolitikai folyóirat a Nemzetközi Szemle. Külföldi sajtótermékek cikkeinek a forditásai, ritkábban eredeti tanulmányok, elemzések látnak napvilágot hasábjain. A Magyar Távirati Iroda adja ki a Világpolitikai Dokumentáció és a Magyar Dokumentáció cimü folyóiratokat. Mindkettő csak hireket - idézetekkel - és adatokat hoz; forrásaik az ujságok és a távirati irodák jelentései. A Világpolitikai Dokumentáció számról számra tartalmaz eseménynaptárt, s évente négy alkalommal mellékletet tesz közzé egy-egy fontos témakör, kérdés anyagának adatszerü összefoglalásával. A Magyar Dokumentáció melléklete rendszeresen közli a párt-, az állami és a társadalmi szervezetek élén álló vezetők névsorát. Mindkét kiadvány előfizethető az MTI-nél, tehát a kisebb könyvtárak is beszerezhetik. Az MTI bocsátja ki egyebek közt a Cikkek a szocialista sajtóból cimü válogatást is.

Általában megtalálhatók a könyvtárakban a mozgalmi folyóiratok. Ezek a párt-, a szakszervezeti, a KISZ-tagság stb. széles tömegei számára készülnek, s bár gyakran közölnek lényeges elméleti megállapitásokat tartalmazó cikkeket is, elsősorban a gyakorlati munka problémáival foglalkoznak; Pártélet, Népfront, Munka (a szakszervezeti mozgalom központi lapja), Ifjukommunista, Uttörővezető. Az elméleti folyóiratok a szocializmus épitésének politikai-ideológiai kérdéseit, a nemzetközi munkásmozgalom elméleti vonat-

kozásait, a külpolitika jelenségeit tudományos szinten tárgyalják. A Társadalmi Szemle jóval általánosabb profilu ugyan, de témáit mindig a politikai vezetés szempontjából vizsgálja, politikai cikkei pedig alapvető fontosságuak. Itt jelennek meg a közérdekü pártdokumentumok is. A Külpolitika cimü negyedéves folyóirat friss keletü, 1974 tavaszán került forgalomba az első száma. A Szakszervezeti Szemle sem tekint vissza sokkal hosszabb multra 1972-ben indult. A Béke és Szocializmus a kommunista és munkáspártok elméleti és tájékoztató folyóirata, huszonnégy nyelven, harminckét önálló nemzeti kiadásában jelenik meg, a magyar változat csak egy a sok közül.

A politikai könyvek, brosurák áradatából néhány, a tájékoztatásban jól használható sorozat érdemel megkülönböztetett figyelmet. Első helyre kivánkozik az MSZMP Központi Bizottsága Politikai akadémiáján elhangzott előadások szövegét közzétevő füzetsorozat. A brosurák - amelyeket rövid idővel az előadások után adnak ki - politikai életünk időszerü problémáit taglalják, szerzőik a párt- és állami vezetők (PB-tagok, KB-titkárok, miniszterelnökhelyettesek, miniszterek stb.) soraiból kerülnek ki. A Napjaink kérdései (Kossuth, 1969-) cimü sokoldalu ismeretterjesztő sorozat füzetei aktuális és közérdeklődésre számot tartó politikai, gazdasági és világnézeti témákról szólnak, segitséget kinálnak a világban zajló folyamatok megértéséhez, nem egy esetben adatgazdagságuk is imponáló. A Mit kell tudni... (Kossuth, 1971-) cimü sorozatnak a faktográfiai tájékoztatás a célja. A kommunista pártok, a szociáldemokrata pártok és a szakszervezetek adatait elénk táró három kötet különösen jelentős, hézagpótló összeállitás. Adatai miatt érdekes a Nemzetközi szakszervezeti mozgalom (Táncsics, 1969-) cimü soroz is.

Kitünő segédkönyvek állnak a könyvtárosok rendelkezésére. A politikai tájékoztatásban is biztos támaszul szolgálnak a Kossuth Kiadó egészen friss keletü lexikonai: a Munkásmozgalomtörténeti lexikon (1972), a németből forditott Világtörténelmi kisenciklopédia (1973), az élő személyek életrajzi adatait tartalmazó Ki kicsoda? ujabb kiadása (1972), valamint a nyomdai munkálatok közben is módositott Fejlődő országok lexikona (1973). Ez utóbbi nemzetközi viszonylatban is uttörő vállalkozás, hatalmas anyagát terjedelmes bibliográfia egészíti ki. A Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon (Akadémiai K., 1967) szintén adatgazdagságával és teljes szakszerüségével tünik ki. A Politikai kisszótár (Kossuth, 1971) az ujságolvasók, a rádióhallgatók, a tévénézők, egyáltalán a politika iránt érdeklődők széles táborának kiván segitséget nyujtani. Természetesen a könyvtárosok dolgát is megkönnyiti a mintegy 13 000 fogalmat, szervezetet, eseményt stb. ismertető, magyarázó összeállitás. Müfajilag hasonló a Pártépitési kisszótár (Kossuth, 1973). Ebben azoknak a szavaknak, kifejezéseknek az értelmezése található meg, amelyek a pártmunkások, propagandisták gyakorlatában legsürübben előfordulnak. Felöleli a pártélet valamennyi lényeges területét. Ennek is ott a helye a tájékoztató könyvtáros polcán.

Az adattárak közül a Mit kell tudni... sorozat legfontosabb darabjait már emlitettük. Mellettük az Ujságolvasók évkönyve (Kossuth, 1965-), illetve 1972-től az Ujságolvasók képes évkönyve kötetei, továbbá a Politikai és gazdasági világatlasz mindenkori legujabb kiadásának táblázatai a leggyakrabban forgatott segédletek. Több ponton kiegészitésre szorulnak, de mindmáig pótolhatatlanok az olyan információs kiadványok, mint A Magyar Népköztársaság kitüntetései (Közgazdasági és Jogi K., 1966), Az ENSZ-ről (Országgyülési Könyvtár, 1961), A nemzetközi szakszervezeti mozgalom ábécéje (Táncsics, 1966), a katonai szervezetekről tájékoztató NATO, CENTO, SEATO, OAS (Kossuth, 1966) cimü munka stb.

A könyvtáros sem nélkülözheti a pártmunkások, szakszervezeti funkcionáriusok, népfront-aktivisták stb. számára készülő mozgalmi utmutatókat. Ezek összefoglalják a legfontosabb tudnivalókat, megismertetik az alapvető munkamódszereket stb. Példaként említjük a Pártmunkások kézikönyvét és a Propagandisták kézikönyvét; utolsó kiadásaik 1971-ből valók (Kossuth).

Rendkivül fontos segédeszközei a politikai és kortörténeti tájékoztatásnak a Pártdokumentumok gyüjteményei és a kongresszusi jegyzőkönyvek. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962, 1963-1966, 1967-1972 (Kossuth) cimü kötetek alapot teremtenek a szóban forgó időszakok áttekintéséhez, hiteles forrásul szolgálnak a fő összefüggések megértéséhez, hü képet adnak pártunk politikájáról. A könyvtári tájékoztató munkában figyelembe kell venni azt a közismert tényt, hogy e jelentősebb párthatározatok, dokumentumok (irányelvek, állásfoglalások stb.) általában önállóan is megjelennek. Bár többnyire brosurákról van szó, mindaddig célszerü a kézi- (vagy segéd-) könyvtárban tartani őket, mig egy-egy nagyobb gyüjtemény ujra nem közli a szövegüket. Szintén a kézikönyvtárban van a helye az MSZMP és az SZKP kongresszusairól kiadott jegyzőkönyveknek. A helyismereti gyüjtemény kiemelkedő értékü darabjai a megyei pártértekezletek jegyzőkönyvei. Folyamatosan közzéteszik a SZOT határozatait, valamint a KISZ és a Hazafias Népfront fontosabb dokumentumait; az utóbbiak nemigen kerülnek kereskedelmi forgalomba, ezért beszerzésük nehezebb.

Tájékoztatási szempontból is figyelemreméltóak a párt- és állami vezetők beszédeit, cikkeit tartalmazó gyüjteményes kiadások. A magyar politikai élet vezető személyiségeinek kötetei rendszeresen napvilágot látnak, a többi szocialista ország pártvezetőinek beszédeiből, irásaiból szintén jelenik meg időnként egy-egy válogatás.

Kronológia, dokumentumgyüjtemény és adattár egyszerre a Magyar külpolitikai évkönyv 1968- (Kossuth, 1969-), amelyet a Külügyminisztérium állit össze. Három szerkezeti, tartalmi egységre tagolódik: hazánk nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseménynaplója; a dokumentumok (nyilatkozatok, közlemények, felhivások, beszédek) időrendben, teljes szöveggel; tények és adatok (követek, konzulok, külkereskedelmi forgalom stb.). Kiváló segédkönyv; adattára viszonylag hamar elavul, kronológiája és dokumentumgyüjteménye viszont hosszabb ideig használható.

Komoly gondot okoz a könyvtári tájékoztatásban, hogy magyar politikai bibliográfia nincs. Csupán a folyóiratok erősen válogatott ajánló jegyzékeit emlithetjük: a Pártéletben a Fontosabb cikkek jegyzékét, a Társadalmi Szemlében a Testvérlapjainkból, a Nemzetközi Szemlében a Külföldi folyóiratok tartalomjegyzékéből cimü rovatot, a Béke és Szocializmusban pedig az uj könyvek cimlistáját. Bár a feladata más, a hiányzó kurrens politikai-közéleti bibliográfia funkcióját is betölti a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár Tájékoztató jegyzék vezetők számára (Debrecen, 1968-) cimü, havonta megjelenő sorozata. Évenként összesitő kötet készül, amely mintegy 1500-1700 cimleirást tartalmaz, kb. 45-55 folyóirat és napilap cikkeiből válogatva, tematikus csoportositásban, tételszámozva, név- és tárgymutatóval ellátva. E sorok irása közben látott napvilágot a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Társadalomtudományi információ cimü, negyedéves kurrens bibliográfiájának első száma. Ebben is jelentékeny mennyiségü politikai anyag található.

Bár a hazai segédeszközökről felvázolt kép mennyiségileg és minőségileg egyaránt kedvező, nagy közmüvelődési könyvtáraink nem elégedhetnek meg ezek

beszerzésével. Igazán megbizható és sokoldalu politikai tájékoztatást csakis a fontosabb külföldi segédkönyvek, bibliográfiák, napilapok, politikai hetilapok, információs folyóiratok stb. birtokában végezhetnek. Megyei könyvtáraink egy részénél már ma is tapasztalható a törekvés az állománygyarapitás ilyen irányu kiterjesztésére; remélhetőleg hamarosan általánossá válik az igyekezet. Ezzel párhuzamosan mindenütt felvetődik a külföldi sajtóanyag használatának problémája. A szocialista országok és a nyugati kommunista pártok ujságjai, folyóiratai nyugodtan kikerülhetnek a szabadpolcra is, a burzsoá sajtótermékekkel viszont óvatosabban kell bánni, csak korlátozással adhatók olvasók kezébe.

Keveset beszélünk az un. *házi segédletekről*: a könyvtárban szerkesztett cédulajegyzékekről, mutatókról stb. Tagadhatatlan, hogy létrehozásuk és méginkább folyamatos, hiánytalan épitésük, fejlesztésük nagyon komoly erőfeszitéseket követel, ezért sok helyen visszariadnak a feladattól. Pedig a szerepük igen fontos, mert ezek a már meglévő, rendszerint helyi igényekhez alkalmazkodnak, mikroanalitikus feltárásra törekednek, naprakészek, sokrétübbek mint a központilag előállitott segédletek, s ráadásul a könyvtáros könnyebben is kezeli őket. Meggyorsitják a visszakeresést, emelik a tájékoztatás szinvonalát.

JEGYZETEK

1. Kulcsár Kálmán: A politikai rendszer marxista értelmezésének lehetősége. = Állam és Igazgatás, 1971. 922.p.
2. Vö. Papp Ignác: Állam- és jogelméleti tankönyvünkről. = Társadalmi Szemle, 1971. 7.sz. 101-103.p.; Székely Klára: A tudományos szocializmus kutatási területéről és rendszerezéséről. Bp. 1974.
3. Vö. Kiss Jenő: Feladatok, igények és lehetőségek. = Könyvtáros, 1968. 4.sz. 188.p.; Halász Béla - Katsányi Sándor: A könyvtárhasználati szokások változásai. = Könyvtártudományi tanulmányok 1970.Bp. 1971. 464-465.p.
4. Verseghy György: A társadalomtudományi irodalom kérdései a közmüvelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1971. 216-217.p.; Kamarás István: A munkások és az olvasás. Bp. 1969. 21-22.p.; Kamarás István - Polonyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. Bp. 1970. 25-26.p.
5. Halász - Katsányi: i.m. 464-465.p.
6. Bényei Miklós: Gondolatok a tanácsi és tömegszervezeti vezetők tájékoztatásáról. = Könyvtáros, 1970. 8.sz. 457-459.p.
7. A kategorizálás alapjául szolgált Halász - Katsányi: i.m. 465.p.

Játék a könyvtárban

Rádiós vetélkedősorozat 1973-74.
VARGHA Balázs

A járási-városi könyvtárak tizfordulós vetélkedősorozata némileg utóda volt a Tiszán innen - Dunán tul cimü korábbi vetélkedősorozatnak. Persze különbségek is voltak. A Tiszán innen - Dunán tul vetélkedőben a feladott kérdésekre többnyire helyi szakemberek feleltek, mégpedig fejből, a könyvtári vetélkedőn pedig tulnyomó többségben voltak azok a kérdések, amelyekre bármelyik olvasó meg tudta keresni a választ, ha jártas volt valamennyire a kézikönyvek használatában.

A könyvtári vetélkedő uttörő volt ebben: az élő memória helyett a tárolt memória használatára alapozott.

Egyetlen eset volt a Tiszán innen - Dunán tul vetélkedőben, amikor, mint zsüritag, lexikonból keresős feladatot javasoltam. A nagykőrösi és sárospataki gimnazistáknak olyan hires emberek nevét kellett - illetve kellett volna - kikeresni az Uj Magyar Lexikon hat kötetéből. akiknek a lexikonbeli életrajzából egyértelmüen kiderül, hogy a megyével (Pest, illetve Borsod megyével) valamilyen kapcsolatuk volt. Ezt igazán könnyü kérdésnek gondoltuk. Már csak azért is, mert nem is tisztán keresési feladat, hiszen előre tudni kellett a neveket, a lexikonból csak azt kellett volna ellenőrizni, hogy a rövid cikkben szerepel-e az a kapcsolat, amelyről ők már tudtak. Azt is megbeszéltük, hogy ott lesz kezük ügyében a lexikon. Elmondta a müsorvezető a feladatot, teltek a percek, de sem Nagykőrösről, sem Sárospatakról nem kaptunk egyetlen jó választ sem. Végül nyolc keserves perc után töröltük a feladatot: egyik város gimnazistái sem találták meg a lexikonban egyetlen hires emberüket sem. A történethez még az is hozzátartozik, hogy a müsorvezető utána keményen szememre hányta, miért javasoltam ilyen képtelen feladatot. Vetélkedőn vagy tudnak, vagy nem tudnak, de ne keresgéljenek - mondta.

Ilyen előzmények után készitettem el 1972 juniusában egy rádiós könyvtári vetélkedősorozat tervezetét. Nem rettentem vissza az első kudarctól. Tudtam, hogy a könyvtárak körül már kialakult azoknak a felnőtt és gyerek olvasóknak a köre, akik alkalmasak más tipusu vetélkedő végigvitelére. A gyerekkönyvtári munkának évek óta középpontjában van a kézikönyvtár használata, elérkezettnek láttam az időt arra, hogy ennek eredményét bemutassuk a közönségnek.

Megerősitette elgondolásomat az MSzMP Központi Bizottságának 1972. junius 15-i határozata, amely minden hazai pedagógiai dokumentumnál élesebben foglalt állást az adatok magolása ellen. Többek közt igy: "A tananyagot felesleges lexikális adatokkal, részletekkel terhelik, gátolva ezzel az alapvető ismeretek szilárd elsajátitását, az alkalmazási készségek, mindenekelőtt a gondolkodásnak és a gyakorlati érzéknek a fejlesztését. Ebbe az irányba hat a tömegkommunikációs eszközök lexikális tudást népszerüsitő tevékenysége is."

Az első tervezet, amely a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megbizásából készitettem, igy foglalta össze a vetélkedősorozat célját: a vetélkedősorozatnak az a célja, hogy felhivja a figyelmet a közmüvelődési (tanácsi és szak-

szervezeti) könyvtárak információadási lehetőségeire, tehát tudatositsa: a könyvtár nemcsak arra való, hogy onnan olvasnivaló regényt (lektürt) kölcsönözzünk, hanem választ találhatunk itt bármilyen felmerülő kérdésünkre (beleértve akár személyes jellegü problémákat is).

Pontosabban meghatározva: arra a könyvtártipusra akarjuk ráirányitani a közönség érdeklődését, amely most kezd számottevő információs bázissá fejlődni: a kisvárosi - járási - nagyközségi könyvtárakra, illetve az ezekhez hasonló méretü nagyvárosi fiókkönyvtárakra. Reméljük, hogy a vetélkedő ezeknek a könyvtáraknak fejlődésére is jó hatással lesz, azáltal, hogy a könyvtárak vezetőjében és fenntartójában tudatositja a korszerü követelményeket.

Ezt a szakmai célt azonban csak akkor érheti el a sorozat, ha megjelenési formája egyáltalán nem szakmai szinezetü lesz, nem a könyvtárosok speciális érdeklődésére appellál, hanem könnyed, játékos formájával az olvasók figyelmét, rokonszenvét s a vetélkedő könyvtár iránti lokálpatriotizmusát felébreszti.

A tervezetet a Magyar Rádió irodalmi osztálya és a Müvelődésügyi Minisztérium közmüvelődési főosztálya elfogadta, s ennek alapján kezdtük meg a szervezést és a tematika kidolgozását.

A szervezeti elgondolás az előkészitő munka folyamán többször változott. Először azt terveztük, hogy mind a 19 megye benevez egy-egy városi-járási könyvtárt, mégpedig nagyjából egyforma lélekszámu helységekét, s a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Szakszervezetek Országos Tanácsa is részt vesz hálózatának egy-egy könyvtárával. Az előzetes tájékozódás során azonban kitünt, hogy nem lehet minden megyét bevonni, mert ezzel a sorozat tulságosan zsufolttá válna. Egyébként sincs minden megyében olyan nagyságu helység, amilyeneknek a részvételére számitottunk. Végül is önkéntes jelentkezés alapján tizenegy megye egy-egy helysége és egy, a SZOT fenntartásában müködő városi könyvtár (Őzd), vett részt a vetélkedőn.

A jelentkezések alapján igy alakult a résztvevők listája: Ajka, Balassagyarmat, Gödöllő, Hatvan, Kiskunhalas, Mezőkövesd, Mezőtur, Mór, Őzd, Paks, Szarvas, Szentes.

A müsorterv szerint a 10 adás közül az első hat páros elődöntő volt a 12 résztvevő könyvtár között, majd három páros középdöntő után került sor a hármas döntőre.

A helyi előkészület két fő teendőt jelentett a könyvtáraknak: a vetélkedőben részt vevő csapatok megalakitását és a kézikönyvállomány előkészitését.

Könyvtáranként két-két tiz főnyi csapatot alakitottak: a felnőttekét, amelyben részt vehettek a könyvtár dolgozói, s mellettük tanárok, gimnazisták, főiskolai, egyetemi hallgatók, stb., s a gyerekcsapatot, amelyben csak 14 évet be nem töltött iskolások szerepelhettek. Több helyen igen komoly "edzéseket" tartottak a két csapattal, érdekesen összeállitott kérdésekkel, majd három páros középdöntő után került sor a hármas döntőre.

A benevezett helységek nagyjából hasonló lélekszámuak, de városiasság, kulturális ellátottság tekintetében nagy köztük a különbség. Könyvtáraik állománya és személyzeti ellátottsága is különböző szinvonalu. A különbségeket már az előkészités során megpróbáltuk valamennyire kiegyenliteni. Fogarassy Miklós összeállitott két kézikönyv-bibliográfiát, egyet a felnőttek, egyet a gyerekek számára, hogy ez a törzsanyag legyen egységesen a vetélkedőkön a feladatok megoldásának az alapja. A felnőttek listája kb. 700, a gyerekeké kb. 100 cimet tartalmazott. Bár csak a legfontosabb müvek szerepeltek a bibliográ-

fiában, kiderült, hogy még ezzel is tulzott követelményt támaszottunk. A kézikönyvtárak állományából elég sok hiányzott a kijelölt müvek közül, s még a megyei könyvtárak segitsége sem volt elég ahhoz, hogy a teljes anyagot készenlétben tartsák. Igy aztán kénytelenek voltunk egy megbeszélésen a könyvtárvezetők kivánságára csökkenteni a felnőtt kézikönyvek listáját. Olyan müvek maradtak igy ki, mint a Magyar Könyvészet 1945 előtti és 1945-60-as kötetei, Petrik Géza bibliográfiája, a Magyar Folyóiratok Repertóriuma, Bak János: Magyarország könyvkiadása 1945-1969, Magyar pedagógiai irodalom 1959-től, A magyar népzene tára, a Magyar nyelv rendszere stb.

Elgondolkodtató, hogy a könyvtári munka és a magyar müvelődés alapmüvei közül milyen sok hiányzik azokban a könyvtárakban, amelyeket éppen most akarunk számottevő tájékoztatási bázissá kiépiteni.

Mielőtt a vetélkedőt a rádióban müsorra tüzték, két próbát tartottunk. A Pakson tartott próbán az volt a célunk, hogy sok, különböző témakörü és különböző megfogalmazásu kérdéssel készitsük elő a részt vevő könyvtárak vezetőit a vetélkedő várható sokoldaluságára. Ez a próba nem tulságosan megnyugtató eredménnyel végződött. A kérdéseknek kb. a felével nem tudtak mit kezdeni a résztvevők, a szakirodalmi megközelitéseik sokszor tévesek voltak. Igaz, hogy sok nehéz kérdés is szerepelt - éppen a felkészülés komolyan vétele érdekében - de azért nem számitottunk arra, hogy a sikertelenség csaknem pánikhangulatot okoz.

A második próbán eloszlottak a részt vevő könyvtárvezetők aggodalmai. Ezt már teljesen rádiómüsorformájában rendeztük meg, a budapesti studióban ült a zsüri és a játékvezető, s a két szinhelyet, Kiskunhalast és Paksot kábelen át kapcsolták be. A kérdések többségére helyesen tudtak válaszolni, a kézikönyveket használva. A gyerekcsapatok - mint várható volt - kiválóan szerepeltek.

Az előkészületek után 1973. október 4-én a Kossuth Rádió müsorában elhangzott a Játék a könyvtárban sorozat első vetélkedője, Balassagyarmat és Gödöllő mérkőzése.

A védnökség az induláskor: Darvas József, a Magyar Irószövetség elnöke, Garamvölgyi József müvelődésügyi miniszterhelyettes és Kiss Kálmán, a Magyar Rádió és Televizió elnökhelyettese. A zsüritagok: Fábián Zoltán iró, Kicsi Sándor, az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének vezetője, Marót Miklós, az ELTE könyvtárának osztályvezetője, Papp István, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója és Simon István, költő, a zsüri elnöke. A játékot e sorok irója vezette.

A kérdések, feladatok nagyobb részét Marót Miklós szerkesztette, de a müsorvezető és a zsüri tagjai is részt vettek a kérdések elkészitésében.

Néhány példával szemléltetem a feladatok jellegét, s rámutatok egyuttal a zsüri elképzelésére, hogy egy-egy kérdéstipussal milyen módon akarta fejleszteni az olvasók és a könyvtárosok tájékozódási és tájékoztatási érzékét.

Az első müsornak, Balassagyarmat és Gödöllő vetélkedésének ez volt egyik kérdése: "Egy zenemüből hallanak részletet. A kérdés első része a zenemü kitalálása. Nem akarunk a Ki nyer ma c. zenei vetélkedővel versenyezni, ezért eláruljuk, hogy a zene egy német romantikus irónőnek, Helmina Chezynek egy szinmüvéhez készült. Keressék meg ezen a nyomon a zenemü alkotásának esztendejét. Az évszám többszörösen is jelentős a magyar irodalom történetében. Egyrészt Gödöllővel, másrészt Balassagyarmattal van kapcsolatban ez az évszám. A zenei részlet elhangzása után kérjük a választ."

Helmina Chezy nevét többféle lexikonban megtalálhatták. Mivel zenemü szerepelt a kérdésben, természetesen adódott, hogy a Zenei Lexikonban keressék az adatot. A Zenei Lexikon cikke alapján egyértelmüen megállapithatták, hogy a zenemü Weber Euryanthe-nyitánya, amely 1823-ban készült. 1823 két magyar költőnek, Petőfinek és Madáchnak a születési éve. Madách 1840-től Balassagyarmaton volt megyei aljegyző, Petőfi 1843-ban lakott Gödöllőn.

A feladatot bonyolultabbá tevő első kérdés megoldása után, amelyhez a megfelelő kézikönyv megtalálása kellett, a második kérdést már fejből is meg tudták oldani, hiszen a fontos helytörténeti vonatkozásokat már az általános iskolában ismerni kell (vagy kellene).

Az önállóbb, alkotó jellegü feladatok közül a Gödöllő-Szentes középdöntő egyik kérdését mutatom be:

Gödöllő: "80 esztendővel ezelőtt, 1894. március 20-án halt meg Turinban (Torino) Kossuth Lajos. Állitsák össze erre az alkalomra egy emlékest kb. 35-40 perces müsorát."

Szentes: "135 évvel ezelőtt, 1839. március 21-én született Muszorgszkij orosz zeneszerző. Készitsenek el egy kis kiállitást a mester müködéséről. A kiállitás forgatókönyvére leszünk kiváncsiak."

A feladat megoldásához kb. 20 perc ideje volt a két csapatnak. Azalatt természetesen a müsor tovább folyt, tehát egy kisebb csoportot kellett delegálni a Kossuth-, illetve Muszorgszkij-évforduló anyagainak összeállitására.

A kézikönyvek különböző szerkezetüek, különböző módon lehet bennük keresni. A szótárak kevés kivétellel betürendben közlik a szócikkeket. De ez nem azt jelenti, hogy a feladatnak feltétlenül a betürend a kulcsa. A vetélkedő egyik kérdése igy hangzott: "A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótárában minden szócikkben van egy vastag betüvel nyomtatott évszám. Ez jelzi az illető szónak legkorábbi hiteles, közszóként való előfordulását. Vegyék elő a szótár eddig megjelent két kötetét, s keressenek benne minél korábbi, illetve minél későbbi ilyen évszámot."

A keresési idő ebben az esetben két perc volt. Ha a két kötetet találomra forgatni kezdik, nem valószinü, hogy különlegesen korai illetve késői adatra bukkannak. De ha segitségül elővesznek egy nyelvészeti ismeretterjesztő könyvet, pl. Bárczi Gézától A magyar nyelv életrajzát, abban gazdag választékot találnak nyelvkincsünk legrégibb és legujabb alapelemeiből. Emlékezetből is jó nyomra lehet találni. Aki például emlékezik a Tihanyi alapitólevél néhány szavára az könnyen ráakad a szótárban az 1055-ös évszámra. Igaz, hogy ez még nem abszolut nyerőszám, mert például a király szó már az 1000. év előtt előfordul irásban.

A növények iránti érdeklődők népszerü kézikönyvének, Jávorka-Csapodi: Erdő-mező virágai c. müvének jellegzetes szerkezete alapján lehetett feltenni pl. a gyerekcsapatnak olyan kérdést, hogy milyen lila szinü mezei virágok nyilnak szeptember-októberben. Más növénytani kézikönyvek, növényhatározók is vannak a gyerekkönyvtárban, de ilyen módon feltett kérdésre csak az Erdő-mező virágaiban lehet gyorsan megtalálni a választ.

Az információk keresése mellett azért a memóriára is épitettünk. Nemcsak olyan formában, hogy hasznos volt emlékezetben tartani sok különböző kézikönyvet, különleges sajátságaikat. Szerettük volna a versek könyvnélküli tudásában is versenyre szólitani a gyerekcsapatokat. A János vitéz és a Toldi könyvnélküli tudását kivántuk, természetesen messze tulmenve az iskolai követelményeken. Sajnos kudarcot vallottunk. S ez rávilágit a könyvnélküli versismeret szomoru állapotára iskoláinkban.

Másik módja volt az emlékezet próbájának az ugynevezett villámkérdések feladása. Marót Miklós gazdag változatosságban állitotta össze a villámkérdések sorozatait. Pl. régi földrajzi nevek mai megfelelője. Négy könyv közül, amelyeknek cime hasonló témakörre utal, meg kell találni azt az egyet, amely nem szakkönyv, hanem szépirodalmi mü, tehát a cime félrevezetheti a szakozó könyvtárost.

A memóriát is foglalkoztatta az a gyakran alkalmazott feladattipus, hogy egy lexikon, vagy mutató cimszavaiból olvastunk fel, s folytatni kellett a sort, természetesen ugyanannak a kézikönyvnek ugyanabból a kiadásából.

A vetélkedőben részt vevő valamennyi könyvtár kapott egy-egy sztereo lemezjátszót. A középdöntőbe bekerült hat könyvtár ezenkivül egy-egy egyedi képzőmüvészeti alkotást (festmény, dombormü), a döntő három résztvevője még egy-egy szines televiziós készüléket. Az első dij pedig ezen felül külföldi társasutazás volt a felnőtt csapatnak és zánkai üdülés a gyerekcsapatnak. A döntőbe Őzd, Szentes és Szarvas csapata került be. Végeredményben megfordult a sorrend: Szarvas győzött, Szentes a szoros második helyet, Őzd város szakszervezeti könyvtára pedig a harmadik helyet kapta.

Meggyőződésünk, hogy a vetélkedősorozat résztvevői nemcsak a nyereményekkel lettek gazdagabbak, hanem uj szempontokat is kaptak a könyvtári tájékoztató munkához. S ebben része lehetett minden könyvtárosnak és minden olvasónak, aki a müsort figyelemmel kisérte.

A rádió vezetői értékesnek, hasznosnak találták a könyvtárak vetélkedőjét. A tanulságok alapján elkezdték a müvelődési házak vetélkedőjének előkészitését. Kivácsian várjuk a testvérhálózat müsorát.

A könyvtári kiállításokról – különös tekintettel az egyetemi könyvtárakra

VÉGH Ferenc

Az az érzésünk, hogy gazdagodó könyvtári szakirodalmunkban a kiállitásrendezés mint könyvtári funkció nem kapott sulyához méltóan hangot, s ha igen, inkább csak a kisebb-nagyobb közmüvelődési könyvtárak vonatkozásában. Pedig többnyire egyetemi könyvtáraink is élnek a kiállitások adta lehetőségekkel. Jelen dolgozat célja nem is lehet más és több, mint hogy egy nagy egyetemi könyvtárnak - a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának - gyakorlatára és tapasztalataira hivatkozva a kiállitások hasznáról, a velük kapcsolatban felmerülő kérdésekről és feladatokról, célokról és lehetőségekről szóljon.

Bevezetőként állapitsuk meg hogy - bármenyire közhelyként hat is - minden kiállitásnak határt szabnak az anyagi lehetőségek és a könyvtár térbeli kiképzése. Csakhogy: egy-egy kiállitás rendkivül szerény anyagi keretek között is megvalósitható, ha a munkatársak leleményessége kellő áldozatkészséggel párosul, s a különböző kiállitási formák helyes megválasztása a térbeli nehézségeket is legyürheti. Bizonyos kiállitási "állóeszközök"(tablók, állványok, tárlók, üvegszekrények stb.) egyszeri beszerzése hosszu távra megoldja a költségkihatásokat: esetenként saját könyvkötészeti erőkből kell csak a tablók behuzásáról (kasirozásáról), a tárlók belső lapjának boritásáról gondoskodni. Az

éppen aktuális feliratok elkészitésére - amennyiben nem kivánunk vagy nem tudunk grafikusmunkát fizetni - betüsablonok, készen kapható betüminták (akár többszöri) felhasználása kinálkozik megoldásként. Mindez rendkivül szerény pénzügyi keretek között is megvalósitható nem is tul munkaigényes, csupán némi áldozatvállalást igényel a munkatársaktól. Ami pedig a könyvtár térbeli lehetőségeit illeti, arra vonatkozóan a kiállitást szervező, rendező munkatársak leleményességére kell hivatkoznunk. A helyhez legjobban alkalmazható kiállitásiforma helyes megválasztása döntő lehet a sikerben. Szük előtér esetében kár lenne a tárlós megoldást erőltetni, hiszen a tablók állványon vagy a falakra akasztva kitünően szolgálhatják a kiállitás céljait. Viszont tágas előtér, aula, olvasóterem vagy kölcsönzőhelyiség esetén hiba lenne lemondani a szekrényes, tárlós kiállitási lehetőségekről, mert kétségtelen tény, hogy egy eredetiben bemutatott, széthajtott könyv, reprodukció, müszaki rajz vagy egyéb tárgyi emlék többet mond a tablóra feszitett (rajzolt, fényképezett) ábránál.

Nyilvánvaló azonban, hogy a különböző kiállitási formákat mindenkor a kiállitás alkalma, tárgya és célja határozza meg. S nem utolsósorban azoknak a kiállitási objektumoknak mennyisége, amely a könyvtár rendelkezésére áll.

Nem kivánunk részletesen szólni azokról a - többnyire minden könyvtár tervében szereplő, évenként megrendezésre kerülő kiállitásokról, melyeknek elsőrendü célja az olvasók tájékoztatása a könyvtár legujabb beszerzéseiről. Épp igy elmellőznénk azoknak a kiállitásoknak elemzését is, melyeket - jobb elnevezés hiján - "protokolláris kiállitásoknak" nevezünk, nem mintha kétségbe vonnánk a világnézeti nevelésben, politikai aktivizálódásban játszott szerepüket. Annyit talán megemlitenénk, hogy az elszürkülés veszélye ellen főleg ilyen alkalmakkor kell minden egyes kiállitásnál ujszerü megoldásokon törni a fejünket. Sokszor az ismétlődő (vagy részben ismétlődő) képanyag, dokumentáció változatos elrendezése emelheti a kiállitást a szokványos fölé. Végezetül csak megemlitjük azokat az alkalmi jellegü, rögtönzött kiállitásokat melyek gyakorlatilag csak az adott alkalom közönségéhez szólnak (iró-olvasó találkozó az iró müveinek bemutatásával, egy-egy tudományos ülésszak szakirodalmának kiállitása stb.), s az alkalom gyors elmulásával a kiállitott müvek is visszakerülnek a raktári polcokra igy olvasónevelő, tájékoztató szerepük kérészéletü.

Részletesen kivánunk foglalkozni azokkal a kiállitásokkal - s most már konkrét példákra hivatkozva -, amelyek megrendezésével az egyetemi könyvtár az egyetemi képzést segitheti akár ugy, hogy a tandrendhez kapcsolódva, az illetékes tanszékekkel (dékáni, tanulmányi hivatallal) konzultálva a tananyag szakirodalmára hivja fel a figyelmet, akár ugy, hogy olyan témakörökből rendezi el kiállitása anyagát, amelyek nem képezik ugyan az oktatás tárgyát, de többoldalu megvilágitásuk szélesiti a hallgatók ismeretanyagát, vagy uj, az egyetem tananyagához kapcsolódó ismeretet is közöl.

Az ilyen természetü kiállitások között feltétlenül különbséget kell tennük a kiállitás célja szempontjából. Vannak ugyanis olyan rendezvények a könyvtár életében, melyek egy-egy pontosan meghatározott szakág igényeihez igazodnak, viszont gyakori az olyan kiállitás is, amelynek rendezésekor az lebeg célul a könyvtár előtt, hogy a hallgatók általános müveltségét gyarapitsa. Először az utóbbi kiállitásformáról beszélünk; nemcsak azért, mert ez a fajta minden egyetemi könyvtár számára felhasználható tapasztalatokkal szolgál, hanem azért is, mert ez a gyakrabban előforduló eset.

Korunk két, egymásnak látszólag ellentmondó jellemzője a specializálódás és az integráció. E két jelenség az egyetemi oktatás területén a "két kultura" vagy - népszerü nevén - a "szakbarbárság" megnyilvánulásaként tapasztalható. Ugyanakkor senki sem tagadja - s ez már a változó tananyagban is megmutatkozik -, hogy a matematika szerepe megnőtt a nyelvtudományban, hogy a müszertervező vagy épitész nem lehet meg képzőmüvészeti-iparmüvészeti müveltség nélkül, hogy a természettudományos eredmények alkalmazása egyre több szerepet kap a müszaki gyakorlatban - hogy az orvostudományok integrálódásáról ne is szóljunk. Ezért azután minden egyetemi könyvtár általános értelemben is nagy kulturális feladatot vállal magára, amikor saját egyetemének elfogadott tanmenetéhez lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódó témakörből, a tantervet mintegy kiegészitve, olyan általános kulturális, politikai, sport- stb. anyagból rendez kiállitást, amely feltétlenül többletet jelent a hallgatók ismeretei vonatkozásában. Többletet jelent különösen akkor, ha a tanterv szövegében nem szerepel, de szellemében feltétlenül benne van, mint pl. az épitészmérnökhallgatók müvészeti képzése. Ezt kitünően egészitik ki a könyvtár képzőmüvészeti tárgyu kiállitásai.

Szerencsés gondolat volt "A könyv a képzőmüvészetben" cimü kiállitás, amelyet az ünnepi könyvév alkalmával rendezett a BME Központi Könyvtára. Szerencsés, mert kitünően szolgálta a hallgatók esztétikai müvelődését, s ugyanakkor a könyv szeretetére is nevelt. Szines reprodukciókkal mutatta be a látogatóknak, hogy a változó korok változó müvészi formanyelvén megfogalmazva hányszor és milyen különböző helyzetben jelent meg az irás, az irott mü, a könyv a képzőmüvészet különböző megnyilatkozásában: szoborban, reliefben, grafikában, képben. Az ötlet termékenyitő: más hazai és külföldi példák nyomán továbbfejleszthető lehet. Elképzelhető olyan kiállitás, amelyen az egyetemi könyvtár könyv- és folyóiratanyagának, rajz- vagy képgyüjteményének, fényképtárának felhasználásával a sport, a zene, a tanulás vagy - müszaki egyetemről lévén szó - az egyes müszaki létesitmények (különböző gépek, szerkezetek, épületek, hidak stb.) müvészi értékü megörökitését mutatnák be a hallgatóknak. Az ilyen természetü kiállitásoknak közvetlen hatásukon kivül még olyan - általános - hasznuk is lehet, hogy a könyvtárat eddig csak szakmai érdeklődésből felkereső hallgató előtt a könyvtár állományának előtte eddig rejtett anyaga is feltárul, érdeklődése esetleg az ilyen természetü kiadványok felé is fordul.

Általános, nem alkalomhoz kötött, kiállitási téma volt a könyvtárunkban a Körkép cimen megrendezett tárlat is, amelyen a XX. század világirodalmának magyar nyelven megjelent és könyvtárunkban is megtalálható könyvanyagát tártuk a hallgatók elé. Az országok szerint csoportositott szépirodalmi anyag rendkivül sok hallgatót mozditott a szépirodalmi könyvek szabadpolca felé, mert a tárlókba kitett könyvek mellé a lehetőség szerint a szerzők fényképeit, magyar vonatkozásu adataikat ismertető megjegyzéseket, dokumentációt (kritika, riport, képekkel illusztrált beszélgetés stb.) helyeztük el; ha szindarabról szóltunk, a darab magyarországi bemutatóiról beszámoló fényképanyaggal, ha filmről, a filmből vett jelenettel illusztráltuk a müvet. Nyilvánvaló, hogy teljességre törekedni képtelenség lett volna, különösen egy müszaki egyetemi könyvtár esetében. De a figyelem felkeltésére elegendő volt: olvasótermi és kölcsönzési statisztikánk mutatta az olvasókedv hirtelen emelkedését a kiállitás időszakában és közvetlenül utána. Ugyanez volt a tapasztalatunk a Maxim Gorkij születésének 100. évfordulója alkalmával rendezett kiállitásunk során is.

Már közelitett a müszaki egyetemi hallgatók érdeklődési köréhez, de éppen a müszaki és humán tudományok kapcsolatára utalt az a kiállitás, amely a tudományos-fantasztikus irodalom kérdései körül fellobbanó érdeklődés és hazai viták időpontjában került megrendezésre könyvtárunkban Álom és valóság cimmel. A nagy gonddal válogatott anyag kettős célt szolgált. Egyrészt azt kivánta bizonyitani, hogy egy-egy müszaki-tudományos megérzés, zseniális elképzelés, "álom" milyen hosszu és fáradságos munka, tanulás, megoldási kisérlet nyomán jut el a "valóság" stádiumába, tehát az áldozatos, töretlen kedvü, a nehézségeket mindenkor legyürő emberi munka apoteózisa kivánt lenni. Másrészt alkalmat adott a kiállitás annak bemutatására is, hogy a korukat évszázadokkal megelőző, müszaki kérdések iránt élénk érdeklődést tanusitó "humán elmék" hányszor "álmodták meg" századunk valóságát. Kitünő lehetőség kinálkozott arra, hogy Verancius Faustus lánchid-terve mellett a pesti Lánchid, szalaghidjának képe mellett pedig Erzsébet-hidunk fényképét állitsuk ki, de egymás mellett szerepeltek Leonardo ejtőernyő-elképzelései és mai megvalósitásuk, Verne hires "hóditó Robur"-jának és "Némó kapitányának" jármüvei a legmodernebb repülőgépek és tengeralattjárók képeivel, Cyrano de Bergerac képzeletbeli holdutazásának rajzai az első megvalósult Holdra-szállás és a holdautó valóban fantasztikus képeivel. Nyilvánvaló, hogy könyvtárunk anyaga elsősorban a müszaki élet eredményeinek tükrözésében volt gazdag, de lehetőségeink szerint más (biológiai, gyógyitó stb.) egykor fantasztikusnak tünt, ma már megvalósult álom bemutatására is vállalkoztunk. Természetesen a "sci-fi"-irodalom hazai és külföldi köteteiből is berendeztünk néhány tárlót Poe fantasztikus novelláitól Jókai A jövő század regényé-n keresztül a legujabb magyar, szovjet és nyugati fantasztikus regényekig.

Történeti szempontu kiállitásaink mindenkor nagy látogatottságnak örvendtek. Minden emberben él a vágy: megismerni történelmünk, kulturánk multjának egy-egy kevésbé felderitett szakaszát. Ezért alkalmanként arra törekedtünk, hogy - szem előtt tartva a hallgatóság összetételét - könyvtárunk lehetőségeinek megfelelően feltárjunk valamit a magyar mult, a magyar müszaki alkotások és alkotók történetéből. E kiállitásoknak volt teljesen általános müvelődési aspektusa is. Ilyen szempontból keltett érdeklődést az a gazdag tárlat amelynek során régi müszaki tárgyu könyveket mutattunk be. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben könyvtárunk állományára támaszkodtunk kizárólag, de a tematikus elrendezés, a külföldi könyvek csoportositása, a régi magyar természettudományos könyvek kiemelése nemcsak hasznosnak bizonyult, hanem nagy élményt is nyujtott a hallgatóknak. A magyar müszaki felsőoktatás történeté-nek tablói és tárlói pedig jórészt eddig ismeretlen anyagot tártak a látogatók elé, s nemcsak a hallgatók, hanem a szakemberek számára is uj ismeretekkel szolgáltak. Rendkivül érdekes volt a selmeci Academia, az Institutum Geometricum, a József Ipartanoda tanáraival, taneszközeivel, tankönyveivel, való megismerkedés, csakugy mint a 125 éves a Központi Könyvtár cimü kiállitás történeti anyagának áttekintése. Ezek az általános érdeklődésre számot tartó, mégis speciális elrendezésü kiállitások egyaránt eddig ismeretlen vagy feledésbe merült dokumentumokkal ismertették meg a hallgatóságot, célratörő válogatásu könyv- és folyóiratanyagukkal nemcsak a magyar történeti, hanem a magyar müszaki mult emlékeit is bemutatták.

Külön helyet kell kapniok azoknak a kiállitásoknak, amelyek kilépve az általánosság köréből egy-egy alkalom (évforduló, haláleset stb.) kapcsán hozzák közelebb hallgatóságunkhoz kiemelkedő müszaki alkotónk, tudósunk, kuta-

tónk - legtöbb esetben egyetemünk volt professzora - életművét. Elég, ha olyan neveket sorolunk fel, amelyet egyuttal kiállitásaink cimét is jelölik: Kandó Kálmán, Pattantyus Á. Géza, Wartha Vince. Ezek a kiállitások tulléptek a szokványos életrajzi megemlékezések szinvonalas, de meglehetősen szokványos szintjén. Nemcsak a fellelhető életrajzi dokumentumokat mutatták be (tárgyi, személyi emlékek, fényképek, bizonyitványok stb.), hanem mindenkor kitértek azokra az eredményekre is, melyek napjainkban tovább élnek, melyek megtermékenyitően hatottak a magyar és nemzetközi tudományos életre. Disszertációik, szabadalmaik, találmányaik, kidolgozott elméleteik leirása, tanulmányaik, tankönyveik sora már közvetlenül kapcsolódott a müszaki egyetemi oktatáshoz, s ugyanakkor fájdalmas hiányt is pótolt. Azt a hiányt ugyanis, melyet a mindmáig megoldatlan technikatörténeti oktatás kérdése jelent. Többször, többen irtak már arról, hogy a modern müszaki eredmények megértése és megbecsülése, a fejlődés gondolatának megizmositása, a töretlen munka elvének munka- és életelvvé állitása elképzelhetetlen a nagy alkotók életének, a nagy alkotások születésének, a technika- és tudománytörténetnek ismerete nélkül. E kérdések tantervi oktatása egyelőre különböző buktatók miatt egyre késik. A könyvtár vezetősége ugy érezte, hogy a maga sajátos eszközeivel siet a probléma megoldása elé: a kiállitások kitünő alkalmat jelenthetnek a hiányzó technikatörténeti oktatás egy-egy fejezetének pótlására. Mert ha nem pótolják is a szöveges előadást, a nyomtatott könyvet vagy sokszorositott jegyzetet, melynek ismeretanyagát megtanulhatják, könyvtárukba elraktározhatják a hallgatók, a kiállitások élményszerüségükkel valamelyest helyettesithetik a rendszeres oktatást.

Ugyanilyen célból érdemel emlitést az a kiállitásforma, melyet egy-egy müszaki-technikai alkotás évfordulója ihlet. Könyvtárunkban a közelmultban két ilyen rendezvény is szerepelt a kiállitási tervben s mindkettő meg is valósult: a 150 éves a magyar gőzhajózás és a 100 éves a Fogaskerekü Vasut cimü. Az elsőnek gerinc a Carolina gőzhajó üzembeállitásának története alkotta, de természetesen a korabeli és azt megelőző magyar kisérleteket is bemutatta a balatoni és dunai hajózás egyes epizódjaira is kitérve, kiemelve Széchenyi István érdemeit, kiállitva fotókópiák segitségével a korabeli budai és bécsi napisajtó hiradásait, az irodalmi megemlékezéseket, naplókat és természetesen a hajó, a Carolina tervrajzát, szerkezeti rajzait. Ez utóbbi tényezőt azért emeljük ki, mert a fogaskerekü vasut fejlődését, kialakulását, megvalósitásának, korszerüsitésének egyes fázisait is a lehetőségek szerint eredeti (vagy fotókópiákban, xerox-másolatokban elérhető) szakdokumentációval illusztrálva a müszaki egyetemi hallgatók szakmai érdeklődését is kivántuk szolgálni. Mert rendkivül érdekesek lehetnek ugyan a korabeli felvételek, az irodalmi utalások, a sajtó beszámolói, a müszaki alkotást méltató megemlékezések, részletes tanulmányok, esetleg könyvek: a müszaki hallgatóság számára azonban egy-egy szerencsésen kiválasztott rajz, metszet, ábra minden képnél világosabban beszél egyrészt az adott müszaki alkotás (gőzhajó, fogaskerekü) megszületésének körülményeiről, a kor technikai ismereteiről, technológiai eljárásairól (tehát: a technikatörténetről!), másrészt kitünően érzékelteti az elmult időszak alatt lezajlott hatalmas tudományos és müszaki fejlődést. A "Svábhegyi Vaspálya" 100 esztendős gőzmozdonya vagy a Carolina gőzhajó lapátkerekének fényképe, metszete megmosolyogtatja, de ezek részletekre is kiterjedő müszaki rajza komoly tanulságok levonására is készteti a mai látogatót.

S ha az előbb hangsulyoztuk azt a fontos szerepet, amelyet a könyvtári kiállitások a hallgatók technikatörténeti oktatásának területén betölthetnek, nem

mehetünk el szó nélkül a kiállitások módszertani-didaktikai szerepe mellett sem. Ma, amikor világszerte egyre jobban előtérbe kerül a komoly müszaki berendezést, nagy költséget, ujszerü épitészeti megoldásokat is követelő audiovizuális oktatás kérdése, feltétlenül meg kell emlitenünk, hogy a jól szervezett, gondosan előkészitett, a fejlődés elvét megvalósitó, körültekintően feltárt anyagu kiállitás - esetleg szakszerü vezetéssel párositva - ebben a kérdésben is segitheti az egyetemi oktatást. Sajnos erre a lehetőségre oktatóink még nem figyeltek fel eléggé. Elképzelhető lenne ugyanis, hogy az érdekelt tanszékek egy-egy tanulócsoport, tanulókör, kollégiumi egység számára szervezett kiállitáslátogatást kezdeményeznének, s akár egy-egy felkészült könyvtári munkatárs, akár az illető kérdés oktató-szakértője vezetésével "termenkivüli" órát tarthatnának a hallgatóknak. Ezekből a "rendhagyó órákból" egyaránt tanulnának a hallgatók, de a kiállitást rendező könyvtárak munkatársai is, a tanulságok közös levonása pedig még szinvonalasabb, még célratörőbb, még eredményesebb kiállitásokban realizálódhatnék.

A főiskolai könyvtárak művelődéstörténeti feladatairól

VICZIÁN János

A főiskolai könyvtárak közismert célja az oktató-nevelő munka irodalommal ellátása és a tanári kar tudományos tevékenységének szakirodalmi biztositása.

Lenne, vagy inkább kellene, hogy legyen ezen kivül olyan feladatuk is, hogy a jövő számára megőrizzék a helyi, napjainkban értéktelennek tünő, de a későbbiekben pótolhatatlan dokumentumokat, melyek hiányát majdan nemcsak a főiskola, hanem a müvelődéstörténeti kutató is szomoru lemondással veszi tudomásul. Nevezetesen a főiskola s a diákok kiadványairól, diplomamunkáik megőrzéséről van szó. Néhány helyi kezdeményezés nem zárja ki annak szükségességét, hogy egységes elv alapján, rendeletileg biztositsák a könyvtár jogát a tiszteletpéldányokra tartalmukról vagy formájuktól függetlenül, ha azok a főiskola vagy hallgatóinak sokszorositványai. A főiskolai könyvtáraknak gyüjteniük kellene a főiskola életével, müködésével foglalkozó egyéb dokumentumokat is (pl. lapkivágatokat, fényképeket, plakátokat, a hallgatók emlitett diplomamunkáit és diákköri pályázatokon dijat nyert dolgozatait, stb.).

Külön figyelmet érdemelnének a diáklapok és a hallgatók első igényesebb szakmai próbálkozásai. Jelentőségüket csak az tagadhatja, aki felszines általánositással fejlődésképtelennek, szellemileg alkotóképtelennek tartja a ma főiskolás ifjuságát, megjósolván, hogy "ezekből a hosszuhajuakból" Arany, Bolyai, Kandó, Petőfi, Semmelweis, Tessedik ugysem lesz. Mintha Ady, Móra, Juhász Gyula, stb. korai irásait nem a diáklapokban találhatnánk meg.

A hallgatók kiadványainak ma nincs központi gyüjtőhelye, nem jutnak el még az Országos Széchényi Könyvtárba sem. A fővárosi és vidéki helyismereti gyüjtemények ezeket (mivel nem várospolitikával foglalkoznak) nem szerzik

be. A KISZ-nek nincs önálló könyvtára, az Országos Pedagógiai Könyvtár csak az alap- és középfoku oktatás anyagát gyüjti, és általában az egyetemi könyvtárak sem vesznek tudomást a létezésükről. A főiskolai könyvtárak zöme is megfeledkezik róluk, mivel nem tulajdonitanak nekik tudományos értéket. A látszólag jelentéktelen, külsejükben szerény, elveszésre itélt diáklapok, folyóiratok, plakátok, beszámolók, müsorfüzetek, meghivók, stb. a jövő értelmiségének rendszerint első közzétett munkái. Ideig-óráig a KISZ-szervezetek szekrényeiben porosodnak, később menthetetlenül a szemétbe kerülnek, a könyvtárban viszont nyomukat sem találni. A KISZ-ben ma még nincs kialakitott elképzelés a helyi szervezetek anyagának megőrzésére.

A diákkiadványok beszerzése nem érintené a könyvtárak állománygyarapitási keretét, nem kivánna többet annál az egyetlen dékáni (igazgatói) utasitásnál, mely elrendelné minden főiskolai sokszorositvány 2 példányos könyvtári beszolgáltatását.

A közelmult és a jelen helyi dokumentumainak megőrzése a főiskolai könyvtárak másra át nem ruházható joga és feladata. A három-négy évenként cserélődő diáknemzedékek hagyományainak kialakulása (kialakitása) a mult, az elődök munkájának ismerete nélkül elképzelhetetlen. Hagyomány nélkül alig van szakmai összetartás, elmarad a kötődés a társakhoz, az Alma Materhez. A hatvanas évek elején alapitott főiskolák tiz éves multjában még nem lehet hagyomány, ahhoz azonban már elég idő telt el, hogy felhalmozódjanak az ügyiratai, melyek selejtezése előbb-utóbb szükségszerü lesz.

Azok számára, akik a multtal kapcsolatban bármilyen kutatást végeztek, fölösleges részletezni, könyvtári tapasztalatok nélkül sem nehéz elképzelni, milyen pusztitást végeztek a hadi események s hazai levéltárak állományában, s milyen mérvü lehetett a selejtezés cimén nem szakemberekkel végeztetett, papirgyüjtő akciókat támogató tömeges iratpusztulás. Egészen közeli példa a két fővárosi egyetemi levéltár jelenlegi állapota. Az ELTE jogelődeinek rektori tanácsülései jegyzőkönyvei, ügyiratainak jelentősebb hányada, a BME iratainak szinte teljes évfolyamai pusztultak el, akár csak (az Eötvös Kollégiumét kivéve) szinte minden régi fővárosi kollégium iratanyaga.

Intő a példa, tenni kellene már az ellen, hogy ez általános jelleget öltve, napjainkban is megismétlődjék. A tiz-tizenkét éves főiskolák felhalmozódott iratainak selejtezése már időszerü. Félő, hogy a helyhiány, a szakszerütlen kezelés vagy a hozzá nem értés ujabb, megmenthető értékeket pusztit el. Az ad acta tett iratok, amik az előadók vagy iratkezelők számára fölösleges porfogók, a jövő kutatóinak értékes adalékul szolgálhatnak korunkról. Ha nem akarjuk elődeink hibáit megismételni, meg kell fontolni, hogy s mint lehet elvégeztetni a selejtezést, kire bizzuk az értékes iratok kezelését. Az nem lehet kérdés, hogy "megőrizni vagy megszabadulni tőle", az nem lehet szempont, hogy a selejtezést vagy iratkezelést legolcsóbb egy nyugdijas adminisztrátorra bizni. A megmaradó irattárak anyagából akarva, akaratlan levéltári anyag lesz, s mivel a főiskola sem szervezeti sem anyagi okokból nem vállalkozhat egy-két személyes, önálló igazgatásu levéltár létrehozására - ami nem is lenne indokolt - önmagától adódik a kérdés, hogy a levéltárnak a könyvtár keretében kellene helyet kapnia. Egyetlen szakképzett levéltáros is hosszu időre el tudná látni a főiskolai levéltár szakszerü rendben tartását, az anyag hivatali vagy kutatási célokra való felhasználásának biztositását.

A könyvtárakban kialakitott levéltári részleg a szakirányu ismerethordozók egységét teremtené meg, egy intézményen belül a tárolásban és közszol-

gáltatásban egyaránt azzal, hogy a művelődéstörténeti kutató a könyvet, folyóiratot, az egyéb dokumentumokat és a levéltári anyagot egyidejüleg, egy helyen kaphatná meg. Igy a főiskola könyvtára összetettebb szolgáltatásra lenne képes, mint a jelenlegi szakositott tájékoztatási központok (ÉTK, KGM MTTI, NIMDOK stb.), ahol a régebbi mult anyaga (a levéltári) nem található.

A főiskolákon alakitandó levéltár könyvtári keretekben való müködtetését a két fővárosi egyetemi levéltár müködésének eddigi tapasztalata is indokolja. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltára önálló, a Budapesti Müszaki Egyetem levéltára a központi könyvtár részlege. A gyakorlatiasabb érzékü mérnökök jártak el helyesen, amikor ezt a kényszerü egységet létrehozták. A helyzet itt megnyugtatónak látszik, függetlenül attól, hogy az általános gondok itt is érzékelhetők. A rendezett állományt szakképzett levéltáros kezeli, a segédletek elkészitése folyamatban van, anyaga gyakorlatilag a könyvtári nyitvatartási időben kutatható.

Az ELTE levéltárának a központi könyvtárhoz csatolását annak tulzsufoltsága kizárja, hiszen állományának ott még annyi helyet sem tudnának biztositani, mint jelenlegi helyén. Az egyetemi iratok viszontagságos hányódás után a hatvanas években a volt Ludovika épületébe kerültek, szakszerü kezelésükre elhelyezésük után néhány évig még várniukkellett. A levéltár ma rendezett, kutatók számára hozzáférhető, a Ludovika azonban messze van a városközponttól, a nyitvatartási idő - hétfőtől péntekig 9-12 és 2-4 óra között - azonos a hivatali idővel. A délutáni, esti órákban nem látogatható, igy a főhivatásuak számára sem biztosit folyamatos anyaggyüjtési lehetőséget, hát még a szabad időben buvárkodóknak vagy a hallgatóknak. Ilyen viszonyok között nem véletlen hogy a diákok nem ismerik egyetemük multját, nem választanak szakdolgozatnak egyetemi témát. Az önálló levéltár léte az el nem pusztult anyagra vonatkozóan teljes gyüjteményt feltételez, az egyes önálló egységek iratait azonban csak részben vagy általán nem tartalmazza. Az önálló levéltár jelenlegi elhelyezése, megosztottsága csak szükségmegoldás lehet; telitett raktártere és tüzbiztonsági okok miatt sem terjeszkedhet. Uj anyag vásárlására kerete nincs, volt professzorok gazdag hagyatékát ingyen sem igen veheti át, mert megfelelő elhelyezésüket biztositani nem tudja. Elszigeteltségéből való kiszakitása és a társadalomtudományi kutatásba való bekapcsolása kézenfekvőnek látszik.

A vidéki egyetemek levéltárainak megosztottsága a budapestiekéhez hasonló, hiszen anyaguk egy részét a megyei levéltárak őrzik. A főiskolák esetében e megosztottság várhatóan bekövetkezik, hiszen a jogszabályi, valamint a helyi személyi és tárolási feltételek egyelőre másra nem is engednek következtetni. Iratanyaguk napjainkban is ki van téve nemkivánatos behatásoknak, felügyeleti szervük, szakképzett gondozójuk tulajdonképpen nincs, célszerü lenne tehát a könyvtár keretébe vonva müködtetni őket.

A levéltári egységek mielőbbi létrehozásával meg lehetne menteni a művelődéstörténeti kutatás számára az esetleg már ma pusztulásnak kitett értékeket.

KITEKINTÉS

Kísérletből következetes rendszerré válik az állami közművelődési könyvtárak központosítása

V. SZEROV

A szerző a Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumában a Könyvtári Főfelügyelőség vezetője. Cikkének eredeti cime: Ot ékszperimenta - k planovomu vnedreniju centralizacii (Bibliotekar', 51.god. 1974. 2.no. 8-15.p.) Szövegét tömöritve közöljük; a tömörités KÖVENDI Dénes munkája.

A központositás nagy segitséget jelent a közmüvelődési könyvtárügy fejlesztéséhez, a lakosság könyvtári ellátásának javitásához, a meglévő erőforrások ésszerübb felhasználásához és átcsoportositásához, a korszerü munkaformák és módszerek elterjesztéséhez. 1967 óta folyik a kisérlet: egy-egy város, ill. járás valamennyi állami közmüvelődési könyvtárának egyetlen szervezetbe való egyesitése. Eddig 9 szövetséges köztársaság 71 városában vagy járásában ment végbe az átszervezés. Az uj rendszer a legtöbb helyen még csak 2-3 éve müködik, eredményei azonban máris nyilvánvalók.

I.

Sokkal gazdagabb lett a központositott hálózatokban az állományok összetétele. A központositás óta a beszerzett cimek száma Nyizsnyij Tagilban 6424-ről 12 335-re, Lipeckben 3360-ról 8952-re nőtt: a válogatási lehetőséget tovább növeli, hogy most minden olvasó hozzájuthat a hálózat valamennyi könyvtárának állományához. Lényegesen nőtt a politikai, tudományos és müszaki kiadványok, valamint a kézikönyvek száma. Mindez a város, ill. a járás egységes állományalakitási politikájának, a fölösleges párhuzamos beszerzések kiküszöbölésének köszönhető. A beszerzés és feldolgozás központositása következtében pedig jóval gyorsabban is jut el a könyv az olvasóhoz.

A központositás eredményeképpen kialakult, fiókhálózattal rendelkező nagy könyvtárak jelentős, minden ismeretágra kiterjedő gyüjteményekkel rendelkeznek, vonzzák a népgazdaság és a kultura különféle területeinek szakembereit is. A központi városi (járási) könyvtárakban szakositott részlegek (képzőmüvészeti irodalom, idegen nyelvü irodalom, mezőgazdasági szakirodalom, kézikönyvek) alakultak, esetleg külön olvasóteremmel; képzőmüvészeti gyüjtemények, fonotékák is létesültek.

A gyarapitásnak és a feldolgozásnak, valamint a gazdasági tennivalóknak a központositása felszabaditotta a fiókkönyvtárakban a dolgozók munkaidejének jelentős hányadát, igy többet és alaposabban tudnak foglalkozni az olvasókkal. Az olvasók számának növekedése a központositott hálózatokban jóval felülmulja az országos átlagot. Lássuk, hogyan növekedett a kölcsönzés 1966-1972 között a központositott könyvtári rendszerü városokban és a többi városban, százalékokban kifejezve:

	kölcsönzés általában	Ezen belül		
		politikai irodalom	müszaki irodalom	term. tud. irodalom
központositott hálózatok	68,6	116	113	94,6
régi rendszerek	39,6	76	57,7	76, 7

Rendkivül kibővült a tájékoztató munka. A központositott hálózatok központi katalógust szerkesztenek; ez némely helyen a város tudományos és müszaki könyvtárainak állományát is felöleli. Gyarapodási jegyzékeket küldenek szét a fiókkönyvtáraknak, valamint az üzemeknek, vállalatoknak; némelyik hálózatban tematikus gyarapodási jegyzékeket is készitenek a mérnökök, a mezőgazdasági szakemberek, a pedagógusok, a különféle szakmáju munkások stb. számára.

A központositás lényegesen hatékonyabbá tette a könyvtárak igazgatását, fokozta a munka termelékenységét, csökkentette számos munkafolyamat önköltségét. Az egy könyv feldolgozására jutó költség pl. Nyizsnyij Tagilban 59 kopekről 15-re, Lipeckben 39-ről szintén 15-re csökkent (közvetlenül nem pénzt, hanem munkaidőt takaritanak meg). A könyvtárvezetők azelőtt sok időt töltöttek a gyarapitás gyakorlati lebonyolitásával; most ez a munka számukra a gyarapitási tanács tevékenységében való közremüködésre egyszerüsödött. A gazdasági teendők központositása is sok munkaidőt szabadit fel az érdemi munkára; igy lehetővé válik a dolgozók átcsoportositása is az egyes fiókok között, ill. a központ differenciálódó részlegeinek megerősitése a hálózatból. Több lehetőség nyilik a gépesitésre, a korszerü technikai eszközök alkalmazására.

Mindezek eredményeképpen az egy olvasóra jutó kiadások lényegesen csökkentek - Sahtiban pl. 185 kopekről 103-ra, Lipeckben 201-ről 109-re.

Természetesen a központositott hálózatokban sem tökéletes minden. Sok helyen ma is gátolja a munka szinvonalának az emelkedését a helyiség- és a szakemberhiány. Nincs elég sokszorositó berendezés, más technikai eszközökből is több kellene. Megoldatlanok bizonyos pénzügyi és jogi kérdések, mint pl. a központ és a fiókok dolgozóinak egységes besorolása. Az uj szervezeti kereteket nem mindenütt töltik meg tartalommal; nem folyik mindenütt simán a könyvek cseréje a központ és a fiókok között, nem hasznositják kellőképpen a gyarapodási jegyzékeket. Nem tisztázódott még, hogyan lehet összehangolni a közmüvelődési könyvtárhálózat gyarapitási munkáját a helyi szakkönyvtárakkal.

II.

A hibák ellenére a központositás helyes volta igazolódott, s a Szovjetunió Müvelődésügyi Minisztériuma elhatározta a rendszer általános bevezetését. A szövetséges köztársaságok müvelődésügyi minisztériumai lényegében már kidolgozták terveiket arról, hogyan vezetik be a központositást az egyes köztársaságokban legkésőbb 1980-ig. Az Észt SzSzK-ban már 1975 végére be akarják fejezni az átszervezést. Némelyik köztársaságban viszont megyénként csak egy-egy város és járás állami közmüvelődési könyvtárait akarják 1975-ig központo-

sitani, hogy e kisérlet tanulságait a továbbiakban általánosan felhasználják; az Oroszországi SzSzSzK ugyanilyen céllal egy egész megyében akarja két év alatt kialakitani a városi és járási központositott hálózatokat. Ezek a tervek többnyire tulságosan óvatosak; több helyen is volna lehetőség a mielőbbi központositásra.

A köztársaságok tervei elsősorban a központi városi (járási) könyvtárak anyagi és technikai bázisának megerősitését hangsulyozzák. Biztositják azt is, hogy a könyvtárak és a müvelődésügyi szervek minden dolgozója tanulmányozza a központositás alapelveit és módszereit, tanfolyamokon, szemináriumokon, gyakorlati foglalkozásokon. Hasznos segitséget nyujt ehhez "Az állami közmüvelődési könyvtárhálózat központositása" c. gyüjteményes kiadvány (Kniga, 1973), valamint az időszaki sajtó számos közleménye. (Ezekről a dokumentumokról rövidesen magyar nyelvü szemle jelenik meg a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadásában, FUTALA Tibor: A központositás utján. (A szovjet közmüvelődési könyvtárügy nagy vállalkozása.) cimmel - a szerk.)

A központositás formája nem lesz teljesen egységes. A millión felüli lakosságu nagyvárosokban általában nem városi, hanem kerületi hálózatokat épitenek ki; itt is célszerünek látszik azonban több kisebb kerület könyvtárainak összevonása közös hálózatba, sőt a külföldi példák az egységes nagyvárosi hálózat életképességét is bizonyitják. - A járásokban és a legfeljebb 250 000 lakosu városokban általában a gyermekkönyvtárakat is az egységes hálózathoz csatolják. Az OSzSzSzK-ban azonban a tervek szerint legalább 4 gyermekkönyvtár már külön hálózatot alkothat. Egyes helyeken azt hangoztatják, hogy a járási gyermekkönyvtárnak a hálózatba való beolvasztása megnehezitené a közmüvelődési és az iskolai könyvtári hálózat esetleges egyesitését; ez az érvelés azonban nem állja meg a helyét, valójában a gyermekek könyvtári ellátását is jóval gazdaságosabban meg lehet szervezni az egységes közmüvelődési könyvtárhálózat keretében.

Az átszervezés főként a meglévő erőforrásokra, a belső tartalékok észszerü kihasználására épül. Egyes köztársaságokban jelentős létszámemelést terveznek, jórészt indokolatlanul; ugy képezik ugyanis, hogy a gyarapitási és feldolgozási kereteket vonják össze, a létszámkereteket, ill. béralapot nem - igy pedig nem lehet végrehajtani a személyzetnek azt az átcsoportositását, ami segitene gondjaikon. Egy szempontból viszont valóban tartózkodni kell a teljes központositástól: a falusi könyvtárak gazdasági jellegü kiadásainak (fütés, világitás stb.) fedezetét nem célszerü központositani, mivel erről gyakran a községi tanácsok, ill. a kolhozok gondoskodnak.

Már nyilvánosságra hozták "A központositott könyvtárhálózat mintaszabályzata" tervezetét; a végső fogalmazás még várat magára. Megindult a központositásra vonatkozó módszertani anyag kiadása is; ez a Lenin Könyvtár, a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár és a köztársasági könyvtárak feladata.

x x x

Az állami közmüvelődési könyvtárak központositásának eredményei a müszaki, a felsőoktatási és a szakszervezeti könyvtárak figyelmét is felkeltették. A SzU Állami Nyilvános Tudományos és Müszaki Könyvtára már tanulmányozza a központositott ágazati és regionális müszaki könyvtárhálózatok kiépitésének különféle variációit. Néhány városban a szakszervezeti könyvtárakat egységes hálózattá szervezték. Már régóta felmerült az a gondolat, hogy szerződé-

ses alapon egységes szervezetbe kell összevonni a különböző főhatóságokhoz tartozó könyvtárakat, részleges központositás formájában az állami közművelődési könyvtárhálózathoz kell kapcsolni a szakszervezeti, az iskolai és egyéb tipusu könyvtárakat is.

Ez az összevonás igen sokféle problémát vetne fel, gyakorlati megvalósitásának még nincs itt az ideje. Máris keresni kell azonban a konkrét lehetőségeket a különféle hálózatok együttműködésére, a könyvtári ellátás javitása érdekében; ilyen lehetőség a gyarapitásnak, a bibliográfiai tájékoztatásnak és a módszertani munkának az összehangolása, központi katalógusoknak, közös gyarapodási jegyzékeknek a szerkesztése, városonként a különféle hálózatokhoz tartozó könyvtári egységeknek egymással összehangolt telepitése.

A lengyel közművelődési könyvtári hálózat

MARTINOVITSNÉ Kutas Ilona

A lengyel könyvtárügy, elsősorban a közművelődési könyvtári hálózat áttekintése érdekében részleteket közlünk a szerző "Adalékok a mai lengyel könyvtárügyről" c. szakdolgozatából. (Szeged, 1974.)

Az 1969-es adatok szerint 50 839 könyvtár van Lengyelországban, 191 615 000 kötettel. A könyvtári gyüjteményeket 15 994 000 olvasó használta, 249 741 000 kötetet kölcsönöztek. Ez azt jelenti, hogy 15,6 kötet jut egy olvasóra. Az 50 839 könyvtár megoszlása:

8 451 közművelődési könyvtár
5 127 szakszervezeti könyvtár
31 004 iskolai könyvtár
392 pedagógiai könyvtár
5 110 szakkönyvtár
480 iskolán kivüli nevelési intézményi könyvtár
325 tudományos intézeti könyvtár

1968-ban adták ki az első könyvtári törvényt, amely arra hivatott, hogy rendezze Lengyelország könyvtárügyét, biztositsa a továbbfejlődést. A törvény megfogalmazásában igen tevékeny részt vállalt a Lengyel Könyvtárosok Szövetsége.

A törvény a következő területeket szabályozza: könyvtári gyüjtemények szakositása, az egyes könyvtári hálózatok feladatköre; könyvtári technikai felszerelések forgalmazása, bemutása; a könyvtári anyag védelme és konzerválása; a bibliográfiai és a tájékoztató tevékenység koordinálása; könyvtári kölcsönzés szabályozása; központi katalógusok vezetése; polonicumok gyüjtése és megőrzése; szabványositás; a könyvtári munkafolyamatok gépesitése, racionalizálása; a könyvtárosok képzése és továbbképzése.

A törvény szerint a Kultura- és Müvészetügyi Minisztériumhoz csak a közművelődési könyvtárak tartoznak, a más tárcákhoz tartozó könyvtárakat csak

ellenőrzi, illetve elősegiti a könyvtári törvény egyes rendelkezéseinek betartását. Az összes könyvtár azonban - tehát a tudományos, közművelődési, iskolai, müszaki és pedagógiai könyvtárak - egységes országos könyvtári rendszert alkot, egymással szoros kooperációban kell dolgozniuk. A könyvtárak állománya nemzeti vagyon, a tudomány, kultura és a népgazdaság fejlesztését, a társadalom szocialista nevelését hivatottak szolgálni.

A törvény végrehajtása érdekében a Központi Bizottság elrendelte, hogy a könyvtárakat megfelelő anyagi eszközökkel kell ellátni.

A KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT

Az 1956-60-as közigazgatási reform után alakult ki a mai lengyel közmüvelődési könyvtári hálózat. A hálózatot vajdasági, nagyvárosi, járásivárosi, községi, és letéti könyvtárak alkotják.

A vajdasági könyvtárak egy része önállóan müködik, csak vajdasági könyvtári funkciókat lát el. Másik részük vajdasági-székhelyi, tehát a városi könyvtárral együtt, esetleg szervezeti szétbontás nélkül dolgozik. A vajdasági könyvtárak feladatai:

- könyvtári szolgáltatások a vajdasági székhelyen, a vajdaságszékhely városi könyvtári hálózatának megszervezése, fiók- és letéti könyvtárak kezelése, irányitása;
- könyvtárközi kölcsönzés a saját állományból a vajdaság könyvtári hálózatának szükségletei szerint;
- tájékoztatási és bibliográfiai, módszertani és instruktori, valamint könyvtárosképzési és továbbképzési tevékenység a vajdaság területén;
- a vajdaság könyvtári szervezetének, olvasásviszonyainak, káderellátottságának vizsgálata, befolyásolása;
- a területi könyvtári feladatok ellátása: a vajdaságban megjelenő, illetve a vajdaságra vonatkozó kiadványok gyüjtése;
- könyvtárosképző tanfolyamok rendezése.

A nagyvárosi könyvtári hálózatot a következő könyvtárak alkotják: Varsói Városi Könyvtár, Lodzi Warynski Könyvtár, Toruni Kopernikusz Könyvtár, Krakkói Városi Könyvtár. A könyvtárak feladata az illető városok lakosságának könyvtári ellátása, beszerzés, feldolgozás, olvasószolgálat, tájékoztatási és bibliográfiai munka, különgyüjtemények fenntartása, módszertani és instruktori munka, a kerületi fiókhálózat és a letéti könyvtárak ellátása, irányitása.

A járási könyvtárak fő feladata a járás könyvtárhálózatának szervezése, a községi könyvtárak módszertani irányitása, a letéti könyvtárak könyvállományának cseréje, a községi könyvtárosok képzése, továbbképzése, tájékoztatási tevékenység a járás területén, a hozzá tartozó könyvtárak ellátása felszereléssel, segédeszközökkel, nyomtatványokkal, a letéti könyvtárak ellátásához szállitóeszköz biztositása. A járási könyvtár egyben a járási székhely városi könyvtára is.

A községi könyvtári hálózatot a felszabadulás után többször is átszervezték a közigazgatási változásoknak megfelelően. 1968-ban 6316 községi könyvtár volt. A káderellátottság nem kielégitő, a községi könyvtárosok-

nak csak körülbelül 45%-a főfoglalkozású könyvtáros és ezeknek is csak egy része rendelkezik könyvtárosi végzettséggel. A községi könyvtárak önálló állománnyal rendelkeznek. Feladatuk a község könyvtári ellátása, valamint a községi hálózathoz tartozó letéti könyvtárak módszertani irányitása, a könyvtárak igényeinek továbbitása a járási könyvtárhoz, az olvasás népszerüsitése az iskolákban és a termelőszövetkezetekben.

A letéti könyvtárak rendszere a kis településeken lakók könyvtári igényeit hivatott kielégiteni. Az ötvenes években nagyarányu akció keretében, a falusi ifjusági szervezetek segitségével kb. 26 ezer letéti könyvtárat szerveztek. Számuk ma meghaladja a 28 ezret. Ennek ellenére kb. 10 ezer lengyel faluban nincs könyvtár. A letéti könyvtár a járási könyvtárakból kölcsönzi állományát, ideális esetben a járási könyvtár szállitóeszközét veszi igénybe. Igen sok probléma van e könyvtártipus körül: szállitóeszköz hiánya, járhatatlan utak, stb. A könyvcserét ezért nem tudják lebonyolitani rendszeresen, igy nem elég változatos a könyvállomány összetétele. A Könyv és Olvasás Intézete vizsgálatai során kimutatta, hogy bár a falusi lakosság 50%-át a letéti könyvtárak látják el, az uj könyveknek csak mintegy 5%-a jut el ehhez az olvasóréteghez. A letéti könyvtáraknak nagyobb településeken önálló helyiségük, olvasótermük van, a kisebb falvakban zárt szekrényben tartják a könyveket. Ezt a könyvtártipust fokozatosan átszervezik: a járási könyvtárhoz tartozó fiókkönyvtári hálózattá. A falvak egy részének könyvtári ellátását pedig bibliobuszokkal oldják meg.

A közmüvelődési könyvtári hálózat tervezését a Könyv és Olvasás Intézetében készitik elő. Az uj rendszert igyekeznek szervesen beépiteni az országos könyvtári hálózatba.

1959 óta uj fizetési és besorolási táblázat szerint alkalmazzák a közmüvelődési könyvtárak dolgozóit, ez meghatározza, hogy egyes könyvtári állások betöltéséhez milyen végzettség szükséges.

A Kultura- és Müvészetügyi Minisztérium a Szakszervezetek Központi Tanácsával együttmüködve dolgozik az olvasás, általában a kultura népszerüsitésén, terjesztésén. A jelszó: "Lengyelország a képzett emberek országa". Jó eredményeket értek el "A tudás segitséget nyujt az életben" cimü vetélkedő megszervezésével. A mozgalmaknak az a célja, hogy a közmüvelődési könyvtárak felébresszék az emberek érdeklődését a tudomány eredményei iránt.

Könyvtárak a Sóvidéken. Múlt és jelen

TŐFALVI Zoltán

Igen érdekes számunkra egyebek között az Erdélyben lévő magyar könyvtárak története, jelenlegi helyzetük. Erről a témáról ad hasznos és tanulságos áttekintést az 1974-ben sajnálatos módon megszünt Könyvtári Szemle utolsó megjelent számából (1973. No.4. 152-156.p.) kiemelt cikk röviditett közlése.

Ki nem szeretné megszépitve a világ elé tárni szülőföldjét, esendőségeiben is megkapó történetét? Valahogy nekem is ilyenfajta gondolatok adtak impulzust,amikor hozzáfogtam a Sóvidék könyvtártörténetének tanulmányozásá-

hoz. Mit lehet felmutatni egy, hosszu századokon át gazdaságilag, s bizony szell[illegible]leg is elmaradott vidék könyvtártörténeti örökségéből?

Dolgozatomban a következő községek, faluk könyvtárainak multjával és jelenével foglalkozom: Atyha, Énlaka, Korond, a hozzátartozó két tanya, Fenyőkut, Pálpataka, Parajd, Siklód és a két Sófalva, amely a köztudatba a szükebb értelemben vett Sóvidék néven idegződött be.

A Sóvidék történetének tárgyalásakor szinte sztereotip mondatként ismétlődik, hogy a mostoha természeti viszonyok, a történelem gyakori sorscsapásai következtében e vidék iskolaügye tizedrangu kérdés volt a felszabadulásig. Ezt bizonyitják a statisztikák is. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint például Korondon, a Sóvidék legnépesebb és legnagyobb településén a lakosság több mint fele irástudatlan volt: 3752 lakos közül mindössze 1587-en ismerték az irás-olvasás müvészetét. Még szomorubb a helyzet a Korondhoz tartozó tanyákon: Fenyőkuton 243 lakosból 29, Pálpatakán 372-ből 137 tudott irni-olvasni. (A Sóvidék 15 479 lakosából 1910-ben 8029 nem ismerte az irástolvasást!) Ilyen statisztikák mellett nem sok jót várhattam a sóvidéki könyvtárak felszabadulás előtti multjára vonatkozóan. Pedig ezen a vidéken is akadtak bibliofil, literátus hajlamu emberek, akik szükös anyagi helyzetük mellett a könyvre is áldoztak valamicskét. A mai községi könyvtárak "szállascsinálói" már a mult század végén fáradhatatlanul munkálkodtak a vidék szellemi pallérozásán. Igaz, nem hozattak soha mázsás tételekben könyveket, de az a néhány kezdeményezés a mai sóvidéki könyvtárak fejlődésének egy korábbi lépcsőfokát jelenti.

A könyvtár, s egyáltalán a könyvvel végzett munka a felszabadulás után is a sóvidéki müvelődési élet Hamupipőkéje volt: mindig a legszélén kullogott. Szerencsére - a véletlen közrejátszásával - hallatlanul lelkes, fogékony értelmiség verbulálódott össze a felszabadulás utáni sóvidéki falvakban. Benczédi Sándor, Haáz Sándor, hogy csak kettőjük nevét emlitsem, lelkesedése, fatalpu cipőben is vállalt helytállása révén kezdődött e vidék, ellentmondásoktól sem mentes, szellemi vajudása. Ez a fordulat egy kissé felkavarta a müvelődési élet állóvizeit, s az ötvenes évek elején a könyvtárak megalakitása már létszükséglet. Az iskolai, hébe-hóba nyitvatartott kis könyvtárak már nem feleltek meg a bentlakással is rendelkező falvaknak, pedig a tanulók közül választott könyvtárosok derék munkát végeztek.

Igy jöttek létre több mint egy évtizedes megszakitással a községi könyvtárak.

A Sóvidéken elsőnek a parajdi sóbánya könyvtára nyitotta meg kapuit. (A sors iróniája, hogy éppen ez a könyvtár két télen keresztül egyáltalán nem müködött, s közel hatezer kötetes könyvtára használatlanul porosodott).

A községi könyvtárak közül ugyancsak a parajdi az első: 1953-ban 2351 drab könyvvel - nem kötettel! - kezdte meg tevékenységét. A korondi és felsőtőfalvi könyvtárak négy évvel később, 1957-ben alakultak, az előbbi 1804, az utóbbi 1540 kötettel. Ezelőtt 16 évvel az egész Sóvidék könyvállománya alig számlált 6000 darabot, mig az olvasók száma a vizsgált falvakban 300 körül mozgott: Parajdon 178, Korondon 97. A többi könyvtárban nem vezettek ilyen jellegü nyilvántartást.

A Sóvidék 9 vizsgált falujában ma több mint 46 500 könyv szolgálja a most már az országos átlagnak többé-kevésbé megfelelő könyvtári mozgalmat. Csupán az eltelt két esztendőben a sóvidéki könyvtárak állománya több mint 9000 darabbal növekedett, ami már önmagában is impozáns szám. Ami viszont a legfontosabb: az olvasók száma a "startnál" jelzett háromszázról az utóbbi 16

évben 4000-re gyarapodott. Az olvasók száma az utóbbi két évben egyenesen megduplázódott, ami azt jelenti, hogy a mostani könyvtárosok négy-öt évvel ezelőtti kezdeményezése lassan beérett: megtalálták az adott körülmények között a legmegfelelőbb népszerüsitési módszereket. Természetesen nem célom lakkozott statisztikákkal, tanulmánnyal kirukkolni, hiszen ezzel egyáltalán nem segitenék a szivem szerint nagyon óhajtott minőségi ugrásnak. Mert, ha jól meggondolom, ez az előszeretettel emlegetett mennyiségi ugrás is csak elenyésző százalékát teszi ki az emlitett falvak lakóinak. Sajnos, még olyannal is találkoztam, aki nem tudta, hogy hol a könyvtár a saját falujában, nem beszélve a nyitás-zárás időpontjáról. Még mindig egynegyede olvas - a statisztikák szerint - az emlitett falvak lakóinak. Vajon mikor jelenthetjük, hogy a Sóvidék minden lakója olvasója is a könyvtárnak? (Természetesen a hét éven felüliekre gondolok). S ha még hozzáteszem, hogy jelen pillanatban is az olvasók több mint fele tanuló, mindjárt kiderül, hogy van még tennivaló a Sóvidéken is könyvtárügyben.

Külön ki kell emelnünk a korondi községi könyvtár tevékenységét, amelynek 1972-ben 1504 olvasója volt, s igy a Hargita megyei könyvtárak "nem hivatalos" versenyén harmadik helyen végeztek, ami elismerésnek mindenképpen elegendő. Az idei eredmények pedig ismételten igazolták: ezt az arányt tovább lehet növelni az olvasók javára.

Emlitésre méltó még néhány statisztikai adat, amelyeknek elkészitésekor átfutott rajtam a melegség. Él a Sóvidéken néhány olvasó, aki érzésem szerint az országos összehasonlitásban is megállná a helyét. Például a parajdi Szekeres Lajos, 46 éves bányász, aki tiz év alatt nem kevesebb mint 1200 könyvet olvasott el csak a községi könyvtárból. A heti átlaga két-három könyv. Ritkán tapasztalt olvasási szenvedély füti ezt a mindenben oroszlánrészt vállaló bányászt. Nélküle nehezen született volna meg a parajdi falumuzeum, s jobban izgatja mindennapi életét Ápriły boronaháza, mint sok értelmiségiét. Szinte betéve ismeri Orbán Balázs főmüvét, A Székelyföld leirását, s a környék könyvtárainak valamirevaló könyveit mind elolvasta. Érdemes közölni ottjártamkori heti "penzumát": Bernadac "Életmentők a halál birodalmában", Csürös István "Az erdélyi Mezőség élővilágából", Nicolae Ceausescu: "Beszéd az 1848-as forradalom 125. és a fő termelőeszközök államositásának negyedszázados évfordulója alkalmából tartott népgyülésen", Emile Zola "Mouret abbé vétke", Emanoil Manoliu "Căpitanii mării sale". Az olvasás nála a Descartes-i értelemben vett "társalgás az elmult századok legbecsületesebb embereivel".

Az élolvasóknak olyan "törzsgárdája" van, mint a korondi Gagyi házaspár, akik évente elolvasnak 100-100 könyvet, a parajdi Mester Rozália, aki 1973 szeptember végéig 79 könyvet olvasott el, vagy a korondi Molnos Ferenc VIII. osztályos tanuló, aki az uj iskolai év kezdetéig már 100 darab könyvet olvasott el. Örömmel fedeztem fel fiatal falusi olvasókat is, akik mintegy ellentpontjai a korcsmajáró, cukrászdakoptató huszonéveseknek: a korondi Majla Dezső 26 éves traktorista 1973. szeptember 30-ig 33 könyvet kölcsönzött ki.

Idejegyzem a számbelileg lényegesen megnövekedett könyvismertetők számát is: Parajdon Biró Julia könyvtárosnő 1973-ban 30 könyvismertetőt tartott. A sóvidéki könyvtári mozgalom másik nagy revelációja: az olvasókörök megszervezése. Korondon például külön olvasókört szerveztek az óvodások szüleinek: minden hét csütörtökén Gáll Irén és Baczó Éva Emese óvónők tartanak alapos könyvismertetőket, felolvasásokat.

Ugyancsak a pozitiv rovathoz tartozik az az egyedülálló kezdeményezés, amelyet öt éve vezetett be a korondi könyvtárosnő, Páll Mária: kivágta és kötet-

be füzte a Korondról, korondiaktól megjelent cikkeket, verseket, tanulmányokat. Már a negyedik kötetnél tart, s bárki belép a könyvtárba, azonnal számot vethet a falu megvalósitásairól, eredményeiről, problémáiról.

A kezdeményezést azóta átvették a parajdiak is, igy a Sóvidékre látogató - nyugodtan állithatjuk - elsősorban a könyvtárból kaphat azonnali és legbiztosabb adatokat.

Természetesen az olvasási statisztikához tartozik a napilapok, folyóiratok olvasása. (Csak a két községi könyvtárba 66 napilap és folyóirat jár.) Sajnos a napilapokon kivül alig olvassák a folyóiratokat.

Végezetül az olvasók foglalkozási és nemi, kori megoszlása:

munkás	295
tanuló	1976
földmüves	915
tisztviselő	150
egyetemista	6
háziasszony, nyugdijas, más:	314

Az olvasók több mint fele nő és, ami igen lényeges: csökkent a 14 éven aluliak eddig szinte domináló részaránya. Tehát a Sóvidék is elindult azon az uton, amikor minden családban nélkülözhetetlen a könyvtári könyv. Örvendetes, hogy a szekerességgel, edényfoltozással foglalkozó cigányok körében is teret hóditott a könyvtári könyv, s azok, akik olvasnak, - a könyvtárosok véleménye szerint - a legpontosabb könyvkölcsönzők.

A pozitiv statisztikák, megállapitások mellett azonban van egy egész sor "hátramozditó" körülmény, ami hellyel-közzel károsan befolyásolja az egészséges könyvtári mozgalmat.

1. A könyvtári hálózatban bekövetkezett változások közelről sem hozták meg a kivánt eredményeket, sőt átmeneti visszaesés mutatkozik abban, hogy uj könyvet csak a községi könyvtárak kapnak, s a hozzájuk tartozó falusi fiókkönyvtárak időszakos "feltöltése" közelről sem zökkenőmentes. A községi könyvtárosok nem mindig cserélik rendszeresen a kiolvasott állományokat. Azok a bizonyos "terepnapok" sokszor csak papiron valósulnak meg. (Kivétel a parajdi könyvtárosnő esete, aki rendszeresen, sőt tulórázva tartja felsősófalvi terepnapját).

Az átszervezés másik következménye, hogy a fiókkönyvtárakban egynegyedére vagy egyötödére csökkent az olvasók száma. (Az etédi példa bizonyitja, hogy egyes községi könyvtárosok hanyagul, mi több, kelletlenül végzik a hozzájuk tartozó könyvtárak állományának cserélését.) Alaposabban kellene ellenőrizzék az illetékes megyei szervek a könyvtárosok ilyen jellegü tevékenységét is.

2. Bármilyen hihetetlennek tünik, a Sóvidéken léteznek ugynevezett "hermetikus" könyvtárak, amelyek papiron takaros statisztikával, kimutatásokkal igazolják a hivatalos szervek "átverhetőségét", holott ezeknek a könyvtáraknak évek óta nincs olvasójuk! Ilyen a korondi kerámiaegység több mint 1000 kötetes könyvtára, amely jó öt-hat éve egyetlen könyvet sem juttatott el a korong, a virágozó edények, formák fölé hajló fazekasoknak. A gondosan bezárt szekrényekben a világirodalom, a román és magyar irodalom remekművei. Már többször felvetették, felvetettük: olvasszák be ezeket a könyveket a községi könyvtár állományába. Ezeket a javaslatokat heves tiltakozás követte,

mintha tényleg gyökeres fordulat állt volna be és komoly könyvtári munka indult. Sajnos maradt minden a régiben. A parajdi sóbánya több mint 6000 kötetes könyvtára éppen csak a bányászok olvasási kedvét nem csiholja, ugyanis télen, amikor több idő jutna-maradna olvasásra, zárva van, nyáron pedig a fürdővendégek kizárólagos privilégiuma a könyvtár használata.

3. Kívánnivalót hagy maga után a könyvtárak berendezése, felszerelése: a korondi kivételével egyiknek sincs olvasóterme, hiányzik a megfelelő raktár, különösen az ujságok és folyóiratok tárolására. (Egyébként sóvidéki hagyomány, hogy a könyvtár mindig a kulturális intézmények mostohagyermeke. Ha valamilyen székház,terem szükségeltetik, akkor a könyvtárat gyorsan átköltöztették.)

4. A könyvtárak állományának központi gyarapitása jórészt spontánul, "találomra" történik. Az illetékesek gyakran nem veszik figyelembe a könyvtár jellegét, a lakosság érdeklődését és nyelvi-nemzeti megoszlását. Indokolatlanul magas a régi, elavult, a vidék jellegéhez egyáltalán nem kapcsolódó mezőgazdasági szakkönyvek száma, miközben az agrotechnikai szakirodalom ujdonságai teljesen ismeretlenek.

Talán ilyen jellegü felismerésnek tudható be, hogy az idéntől kezdve lényegesen javult a községi könyvtárak rendszeres ellátása, hogy a könyvtárosok kéréseit-igényeit többé-kevésbé kielégitik: olyan házi olvasmányok, mint Móricz Zsigmond "Légy jó mindhalálig", Gárdonyi Géza "Egri csillagok", Jókai Mór "Fekete gyémántok", Illyés Gyula "Petőfi" a megelőző években szinte teljesen hiányoztak, az idéntől kielégitő mennyiségben vannak meg a Sóvidék könyvtáraiban. Azonban igy sem döccenőmentes a könyvellátás a Sóvidéken. Még mindig nagy azoknak a házi olvasmányoknak a száma, amelyeket máshonnan kell "behozni". Igy Parajdon évek óta mindössze egyetlen agyonolvasott példány található a Toldiból. Hiányoznak olyan általánosan keresett könyvek, mint Asztalos István "Mátyás, a jégtörő", Jack London "Az éneklő kutya", Nagy Olga "Lányok a bentlakásban", "Szidi", Bajor Andor "Garázda Karcsi rokonsága", nem beszélve arról, hogy teljes életmüvel egyetlen iró sem szerepel. A világirodalom legjobb alkotásai legfeljebb egy vagy két kötettel szerepelnek a Sóvidék könyvtáraiban.

Tehát közelről sem mondhatjuk azt, hogy az itteni könyvtárak teljes mértékben kielégitik a megnövekedett olvasási igényeket.

5. Külön kell szólnom egy másik sajnálatos jelenségről: a vers a Sóvidéken hosszu évtizedek óta megrekedt Petőfi és Arany költészeténél. (Egyébként ez általános jelenség országszerte.) Mig nagyon sok földmüves átlagban legalább 4-5 Petőfi, Arany verset tud könyv nélkül, addig Ady, József Attila, Radnóti Miklós, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Salamon Ernő költészete, nem beszélve a kortárs költészetről, szinte teljesen ismeretlen. Ami a legmeglepőbb - a sok iró-olvasó találkozó ellenére - nem ismerik saját szülőfalujuk költőinek müveit. Hiába ajánlja a könyvtárosnő a verseskötéteket, mert azokat azonnal visszautasitják, mondván: nem szeretjük. Még olyan lelkes olvasók, mint a korondi Gagyi házaspár is, egyenesen komolytalan dolognak tartják a versolvasást.

Ebben aztán mind a könyvtár,mind az iskola hibás egyaránt. Valahogy nem forditottunk kellő időt, energiát, lelkesedést a modern lira megismertetésére, megszerettetésére. A hevenyészve, munkatervi kényszerből előkészitett-megtartott iró-olvasó találkozók, amelyeket még véletlenül sem követtek szavalómüsorok, alig sorolhatók a maradandó élmények közé. Természetesen van ellenpélda is: Parajdon, ahol többször tartottak Áprily-estet, többször meghivták a

Hargita-megyében született irókat, költőket, lényegesen magasabb a versolvasók, -ismerők száma, mint a nagyobb Korondon. Az iskolák ilyen jellegü kezdeményezései tiszavirág életüek, s nem széleskörüek.

Ide kivánkozik az is, amit a Sóvidék tanárai annyiszor nehezményeztek: miért nem lehetett bemutatni Illyés Kinga Fagyöngy cimü előadóestjét legalább a megye községközpontjaiban? Miért nem keresik fel hasonló kezdeményezésekkel ezeket a falukat? (Kudelász Ildikó Kányádi Sándor-müsora bizonyitotta, hogy a versre fogékony sóvidékiek mennyire tudnak lelkesedni egy ilyen szavalóestért. Az sem érdektelen, hogy György Dénes szavalómüvészt Korondra háromszor hivták vissza.) Itt, ezen a téren meg kellene találni a továbblépés mikéntjét, mert tiszta emberi szóra soha nem volt nagyobb szükség, mint ma.

A központi kölcsönző könyvtárak jövője

L'avenir des bibliothèques centrales de prêt cimen jelent meg a Lecture et Bibliothèques c. folyóiratban (1971.No. 16. 5-11.p.) az alábbiakban tömöritett cikk, mely a központi kölcsönző könyvtárak feladataival és jövőjével foglalkozik. A központi kölcsönző könyvtárak Franciaországban területi jellegü intézmények, feladatuk, hogy mindazokat könyvhöz juttassák, akiknek helyben nem áll rendelkezésükre megfelelő szintü könyvtár. Az AENSB (Association de l'Ecole Nationale Supérieure de Bibliothécaires) által szervezett vitának csak összefoglalását adjuk, a zárójavaslatot azonban teljes terjedelmében közöljük. A tömörités SEBESTYÉN Géza munkája.

A francia központi kölcsönző könyvtárak (KKK) közel 80 munkatársa (köztük számos igazgató) tanulmányi értekezletet tartott Párizsban, és itt megvitatták e könyvtártipus jelenlegi müködési feltételeit, egyben megkisérelték meghatározni a fejlesztéssel kapcsolatos célokat és módszereket is (1970).

A VITA

A konferencia előtt egy könyvtárcsoport kérdőivet szerkesztett, s ezt megküldték minden központi kölcsönző könyvtárnak, a kérdőiv két külön részre oszlott: A KKK jelen helyzetének mérlege; A KKK jövője.

A válaszok kiértékelése alapján indult meg a vita. A fő témák ezek voltak:

- közvetlen kölcsönzés a községekben;
- közvetlen kölcsönzés az iskolákban;
- a KKK és a felnőttek;
- a KKK és az iskola.

E témák megvitatása után került sor a KKK jövőjéről folytatott eszmecserére. Az utóbbi kérdéskörből érdemes kiemelni pár részletet.

Az értekezlet folyamán számos utalást tettek az un. "körzeti könyvtár"-ra, abban az értelemben, ahogy azt a Könyvtárak Nemzeti Kongresszusa 1968-ban megfogalmazta. Ennek a könyvtártipusnak 100 000 lakos ellátása lenne a feladata, és ehhez rendelkeznék központi könyvtárral, fiókokkal a városokban és a ritkább települések ellátására bibliobuszokkal, az utóbbiak hatósugara nem haladná meg a 40-50 km-t. (A "bibliothéque de secteur" = körzeti könyvtár kifejezést itt lényegében hasonló hatósugaru intézmény jelölésére használjuk, mint amelyek 1948-tól kezdve a magyar körzeti könyvtárak voltak, amikor is két-három járásnyi területet látott el ez a könyvtártipus. Szerk.).

Nem szabad eltulozni azt a jelenséget, hogy a falusi lakosság áttelepül a városokba. A növekvő urbanizáció tény, a vidék elnéptelenedésének azonban ellentmond a valóság; tanui vagyunk a városi lakosság vidékre áramlásának is (második lakóhely, meghosszabbitott vikendek stb.).

Az értekezlet döntése szerint hozzá kell kezdeni egy ujabb programpont kidolgozásához: milyen szolgáltatásokat nyujtsanak a létrehozandó regionális szervezetek. Egységes vélemény uralkodott abban a tekintetben, hogy regionális keretben oldandók meg a következő feladatok: a katalogizálás, a könyvek köttetése és szerelése, az olvasás propagandája, a régi állomány kezelése (e téren feltételezve az országos könyvtárpolitikát), együttmüködés a könyvbeszerzésben és végül a szakmai képzés.

ZÁRÓJAVASLAT

Az AENSB kezdeményezésére 1970. február 28-án és március 1-én közel 80 könyvtáros ült össze, javarészük a központi kölcsönző könyvtárak igazgatói, és megvizsgálták a központi kölcsönző könyvtárak jelenlegi müködési feltételeit, ugyanakkor megkisérelték, hogy a szükséges fejlesztéshez meghatározzák a célokat és módszereket.

A résztvevők a következőkben állapodtak meg:

1. A KKK FUNKCIÓI

A KKK feladata az általa ellátott lakosság egészével szemben ugyanaz kell hogy legyen, ami minden közmüvelődési könyvtáré. Tehát: egy földrajzi területen, amelyet a lakosság sürüsége határoz meg (akár falusi, akár városi lakosságról van szó), minden kor és minden társadalmi csoport rendelkezésére kell bocsátani - megfelelő technikai eszközök utján - mindazokat a könyveket és dokumentumokat, amelyek alkalmasak a szórakozási, tájékozódási, tanulmányi és minden egyéb kulturális igény kielégitésére. Ilyen minőségben a közmüvelődési könyvtár a folyamatos müvelődés alapvető intézménye.

2. A KKK TEVÉKENYSÉGE A FELNŐTT KÖZÖNSÉG VONATKOZÁSÁBAN

Az első szakaszban a fő cél a potenciális olvasó elérése, ezért a KKK tevékenységét a következő alapelv alkalmazásával végzi: ugy kell biztositani az olvasó részére a könyvtárhasználat lehetőségét, hogy a könyvtár az olvasó helyébe megy.

E célból a KKK különféle technikai megoldásokat alkalmaz. E megoldások viszonylagos jelentősége a KKK hatókörébe tartozó lakosság földrajzi, társadalmi-foglalkozási és pszichológiai viszonyaitól függ.

Az alkalmazott technikai megoldások a következők:

- lététek különféle helyeken (közintézményeknél vagy egyebütt), azzal az egy feltétellel, hogy a felelősök kiképzettek és honoráltak legyenek,
- közvetlen kölcsönzés,
- segitség a kis községi könyvtárak létrehozására vagy ezek feleleventésére.

Ebben a stádiumban a KKK a hagyományos tipusu propagandaeszközöket alkalmazza (sajtó, rádió, tévé, plakát, röplapok stb.).

A második szakasz célja az lesz, hogy - amennyiben egy bizonyos olvasói plafont elértek és kielégitettek - olyan uj olvasórétegeket nyerjen meg, amelyeket társadalmi miliőjük eddig távoltartott a közmüvelődési könyvtárak szolgáltatásaitól; ehhez már a kulturális propaganda sajátlagos módszereit fogják alkalmazni, amelyek a legközvetlenebb módon vezetnek a könyvhöz. Az uj módszereket a közmüvelődési könyvtárak egy speciális testülete alkalmazza. Ennek tagjait a sajátlagos propaganda módszerére képezik ki és mélyrehatóan ismerni fogják azt a környezetet, amelyben müködésüket kifejtik. Munkájuk szoros kapcsolatban lesz azokkal a szervezetekkel, amelyek a folyamatos müvelődéssel (felnőttneveléssel) foglalkoznak.

3. A KKK ÉS A GYERMEKEK. AZ ISKOLAI ÉS A GYERMEKKÖNYVTÁRAK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSE

Biztositani kell, hogy az iskolás koru lakosság a számára létesitett könyvtárakban a nyitvatartás és használat hasonló feltételeit élvezze.

Ezeknek a könyvtáraknak az a feladata, hogy ellássák olvasóikat mindenfajta dokumentummal, amelyet az iskoláskoruak igényelnek szórakozás, tájékozódás, ismeretszerzés, készségeik és izlésük fejlesztése céljából.

A feltétel ehhez a képzett személyzet, megfelelő számu és kellő választéku dokumentum, olyan pedagógia, amely mind a dokumentumnak, mind használójának aktiv szerepet biztosit, továbbá helyiségek és terjesztési lehetőségek (a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva).

A jelenlegi szervezetre szétszórt törekvések sokasága jellemző, s ezeknél bizony nagyon elégtelen az eredmény a szükséglethez viszonyitva.

Az Oktatási Minisztérium kebelében a Könyvtári Igazgatóságra kellene ruházni a teljes felelősséget mind a könyvtárak koncepcióját, mind pedig szervezését és müködtetését illetően valamennyi oktatási fokon, ugy, mint ahogy ez már megtörtént a felsőoktatás területén.

Helyi szinten szervezeti és funkcionális kapcsolatoknak kell biztositaniok a szolgáltatások összehangolását. Ideértendők a helyi intézmények (községi, városi könyvtárak) szolgáltatásai éppugy , mint az Oktatási Minisztérium alá tartozóké (KKK, iskolai könyvtárak). Igy lehet a lehető leggyorsabban és a lehető legteljesebben elérni a kitüzött célt.

4. SZERVEZET

A KKK jelenlegi szervezetének módositását rövid és hosszu távon kell tanulmányozni.

Rövid távon a következők szükségesek:

1. Létrehozni a KKK-kat minden megyében, ahol ilyenek még nem müködnek; az uj KKK-k rögtön kezdjék meg a közvetlen kölcsönzést a tanulóknál és a felnőtteknél.

2. Azokat a kisérleteket, amelyek kilenc megyében folyamatban vannak, ki kell terjeszteni valamennyi megyére, egyben változatosabbá kell tenni. Ezeknek a kisérleteknek a tárgya a közvetlen kölcsönzés, a nyilvános fiókállomások stb.

Hosszu távon a következőkre van szükség:

1. Meg kell teremteni a közmüvelődési könyvtárak olyan hálózatát, amely meghatározott népesedési normán épül fel s egyben igazodik a helyi viszonyokhoz. Ennek müködése biztositja a fentebb meghatározott funkciók teljes mértékü ellátását.

2. Meg kell szervezni a regionális és országos szolgáltatásokat - speciális, de általános értékü feladatok ellátására.

A könyvtár és a hátrányos helyzetű olvasók

Virginia H. MATHEWS

Az alábbi kivonatosan közölt szövegrész a befejezése a szerző "Adult reading studies, their implications for private, professional and public policy" (A felnőttek olvasásának vizsgálata és tanulságai a magán-, a szakmai és a közéletre nézve) c. irodalmi szemléjének (Library Trends, 22. vol. 1973-1974. 2.no. 149-176.p.) A szemle egyik fő tanulsága: az USA közmüvelődési könyvtárai valaha elsősorban a müvelt középrétegek ellátására törekedtek - ujabban viszont energiájuk egyre nagyobb részét állitják a gazdaságilag és kulturálisan hátrányos helyzetü rétegek szolgálatába. Ide vágó erőfeszitéseik azonban még jórészt az elemi, gyakorlati igények kielégitésére szoritkoznak. Az alább következőkben a minőségi szolgáltatások felé való továbblépést sürgeti a szerző. - A tömöritès KASÁNSZKY Zsombor munkája.

Megállapitható, hogy a különböző társadalmi csoportok a könyvtári szolgáltatások és dokumentumok közül elsősorban az élet közvetlen problémáival - otthon, szakma, gazdálkodás; gyermekgondozás; egészség, táplálkozás; napi események, hobbik - kapcsolatos anyagot igénylik. A könyvtár jelenleg az olvasó lehetőségeinek - hiszen eddig főleg elsődleges szükségleteit igyekezett kielégiteni - csak töredék részét aknázza ki. Helyzete hasonló a 19. századi misszionáriusokéhoz, akik rájöttek, hogy először a fizikai szükségletek kielégitésére kell figyelmüket forditani, s aztán ajánlhatják fel a lelkiekre vonatkozó tanitásukat. Elmondhatjuk: a könyvtárosok nincsenek tudatában annak, hogy a szegénynegyedekben épp annyi potenciális élvezője van a müvészeteknek, a szépségnek és a költészetnek, mint a középosztály soraiban, és hogy a könyv-

táraknak nemcsak a gyakorlati kérdésekre kell választ adniuk, hanem az emberek öntudatlan és tagolatlanul kifejezett vágyait is ki kell elégiteni...

Nyilvánvaló, hogy sok területen, ahol eddig a nyomtatott szót, tehát az olvasást használták a szükségletek kielégitésére, a jövőben más eszközöket fognak használni, vagy már használnak is. Számitógépek, televizió és olyan eszközök, amelyeket csak a jövőben fedeznek fel, fogják szolgáltani a kisebb jelentőségü információkat, hireket és a sürgős problémák megoldásait. De a rövid távu megoldások ritkán változtatják meg életünket, ezt megtanultuk a jóléti programból. Lehet, hogy csak most kezd számunkra megvilágosodni - vagy éppenséggel megtisztulni - az olvasás fogalma. Nem tagadható a tény, hogy az Egyesült Államok (vagy bármely más ország) társadalmi, gazdasági, politikai vezető rétegének tulnyomó többsége az olvasást munkamódszerként használja, naponta és a kommunikáció minden esetében. Az olvasással erősödik koncentrációs, megértési, elemzési és értelmezési készségünk. Az olvasás hatása nem tapad a nyomtatott betühöz: egy helyzet, egy kifejezés, egy tévéhirdetés vagy hirmagyarázat pontos megértése épp az olvasással kifejlesztett és gyakorolt készségtől függ.

A különböző eszközök a különböző ismereteket különböző szinten,különböző mélységben, különböző helyzetekben különböző embereknek továbbitják. Noha egy kép bizonyos esetekben ezer szóval is felérhet, a világ nem irányitható pusztán képekkel és a beszélt nyelvvel. Magasabb intelligencia és vállalkozási kedv csak nagyfoku olvasási készséggel fejleszthető ki. A tömörség és világosság, a gondolatok irott szimbólumokban való kifejezéséhez szükséges fegyelem lényeges kelléke a beszéd- és látószervek bonyolult, alkotó használatának is.

Ugy tünik, sok szegény, tanulatlan és nem-olvasó ember megérti ezt, s szembeszáll a középosztálybeliek által gyakran hangoztatott, talán tudat alatti faji előitélet szülte véleménnyel, hogy gyerekeiknek nem szükséges olvasni tanulni, elég ha képeket nézegetnek helyette. Maguk a szegények, kisebbségi sorban élők ezt jobban tudják. Tudják, hogy gyermekeiknek szert kell tenniök olvasási készségre és tapasztalatra s az ezek által elmélyitett gondolkodási készségre, ha valóban önálló egyéniségek akarnak lenni, akik bárhol megállhatják a helyüket.

Az emberi energiák korszakának eljövetelével egyre világosabbá válik, hogy csak rugalmas elmék és erős szellemek tudnak alkotó módon alkalmazkodni a gyorsuló változásokhoz. Egyre élesebben látjuk a könyv és az olvasás szerepét az emberek világméretü küzdelmében, amelyet az élet minőségéért, a test és lélek megfelelő környezetéért vivnak. Kibontakoznak az ember felszabaditásának körvonalai, az egyes ember és az emberi nem tudatosabbá válik.

August Heckscher szépen fejezte ezt ki 1959-es "Olvasás az életnek" c. irásában. "Minden könyv, mélyebb értelemben, az élet kritikája. Figyelemre méltó, hogy az emberek a nyers valóság szorongatásai közepette, például háboru vagy gazdasági válság idején, többet olvastak, mint egyébként. S nem csupán azért, mert több idejük volt, vagy mert takarékoskodniuk kellett. Azért is, mert az események részeseinek érezték magukat és a könyvekben saját tapasztalataikat találták, müvészi módon ábrázolva, egyetemesebb és mélyebb formában." Máshol Heckscher megállapitja: "A válaszok, amelyekre szükségünk van, nincsenek a könyvekben. De a válaszok elnyeréséhez szükséges alapvető bölcsességet, az élet értelmének és irányának világos felisme-

rését könyvek segitségével sajátitjuk el, ha egyáltalán elsajátitjuk... Olyan államférfiak, akik egy másik forradalmi kor viharait vészelték át - mint Adams, Jefferson és Madison, akiknek gondolatai rányomták bélyegüket korai történelmünkre és intézményeinkre - korunk vagy talán minden kor, legjobb olvasói közé tartoztak."

Hogyan vezethető valaki az élet értelmének és irányának felismeréséhez, ha eltompitotta a kétségbeesés, és ha nem hiszi, hogy a válságok átvészelésén és a szenvedés időleges megszakitásain tul lenne az életnek bármi értelme vagy távlata? Hogyan ültethető jövőbe vetett hit, remény saját sorsa valamelyes irányitásának elnyerésére egy középosztálybeli nem-olvasóba, aki megtanulta kérdései elfojtását, és hiányérzetét dolgokkal csillapitja gondolatok helyett?

A tanulmányunk előző részében kifejtettekből az alábbi tanulságok adódnak: 1. Különbözők a könyvhöz való hozzájutás lehetőségei. 2. Az emberek különbözőképpen hidalják át a könyv és az élet közötti szakadékot. 3. Az önismeret és öntudat ösztönzője is, gyümölcse is az olvasásnak. 4. Az olvasást az emberek zöme (kivált a fiatalok) inkább társadalmi, mint antiszociális tevékenységnek tartja. 5. A vágyak és tudat alatti törekvések, a szükségletek és érdekek, valamint egyéb kommunikációs eszközök is elvezethetnek az olvasáshoz, megfelelő körülmények között.

Mit tegyen hát a könyvtáros, a könyvkereskedő, a tanár, a szülő, a barát? A könyvtárosnak uj szemmel kell látnia a felnőttekhez és az olvasáshoz való viszonyát. Tudatositani kell kötelezettségeit. Szerezzen ismereteket az olvasástanitásról, az oktatás módszereiről, az olvasási készség szintjeiről, hogy hatékonyan dolgozhasson együtt az olvasást oktató tanárokkal; támogassa a könyvtárakban folyó olvasásoktatást; gondoskodjon az önkéntes tanári segéderők képzéséről; teremtsen olvasási alkalmakat; szövetkezzen a könyvkereskedőkkel ilyen alkalmak szervezésére; vegyen részt a "vásárolj vagy kölcsönözz" kisérletben; ha más ut nem járható, segitse elő, hogy a könyvtár adhasson el könyveket, mert a könyvtulajdon a tapasztalatok szerint, segiti az olvasói öntudat kialakulását. MacDonald rámutat, hogy országos méretekben össze kell hangolni a könyvtárak olvasásoktatási erőfeszitéseit - mind az előzetes vizsgálatokat, kisérleti programokat, bemutatásokat, intézmények szervezését, mind pedig az azonnali (bár egyelőre tökéletlen) gyakorlati munkát.

Manapság a könyvtáraknak különös gondjuk van arra, hogy gyakorlati információkat szolgáltassanak olvasóiknak - s ez nagyon helyes. De nem szabad megfeledkezniük a hosszutávu szükségletekről. Segiteniük kell a napi információk igénylőit és az ujdonsült irni-olvasni tudókat az olvasóvá válásban, vagy legalább felkelteniük kell bennük a vágyat s aziránt a hitet, hogy sikerül az átváltódás.

Tudjuk, hogy minden megatartás tanult magatartás, s hogy a tanulás fő formája az utánzás. Az olvasói magatartás sem kivétel. Az olvasói magatartásformákat és az életmódot, amelyet az olvasás teremt, a gyermek azoknak a felnőtteknek tudatos és ösztönös cselekvéseiből és megnyilatkozásaiból tanulja el, akik körülveszik legkorábbi életéveiben. Ezek általában, persze nem kizárólagosan, a szülei. De mi legyen azzal a gyermekkel, aki otthon nem lát olvasási modelleket? Tegyük fel, hogy szülei - különféle okokból - nem tudnak vagy nem akarnak olvasni. Tegyük fel, hogy otthonában nincsenek értékes könyvek, vagy nincsenek kéznél. Ha valaki nem is kezdte el az olvasást gyermekkorában, akkor sincs végleg elkésve. Fiatal négereknek, például Malcolm X-nek,

közelmultban napvilágot látott irásai bizonyitják, hogy az otthonon kivül és később szerzett olvasási reflexek is döntő hatással lehetnek az ember életére. Claude Brown a Manchild in the Promised Land-ban (Fiu az Igéret földjén) elmondja találkozását olvasómodelljével, egy külföldi menekült, középkoru hölggyel, akinek neveltetése, képzettsége a lehető legnagyobb mértékben különbözött az övétől. Az asszony hitt az ifju tehetségében, könyvekről beszélgetett vele, ő bátoritotta, hogy váljon olvasóvá s később iróvá. Ismerjük Don Feder munkáját, aki egy michigani börtönben sikerrel vont be fiatalembereket a Hooked On Books (Könyvekhez láncolva) mozgalomba is. Tanárok, müvezetők, börtönfelügyelők, a könyvtárosokat nem is emlitve, mind olvasómodellé válhatnak, és elősegithetik, hogy másik is azzá váljanak. Megszerettethetik környezetükkel a könyvet a kábitószer-elvonók dolgozói is, akik segitik a fiatal betegeket uj életük kialakitásában, a szociális gondozók, valamint az öregekkel foglalkozók is. Az idősebb, müvelt, tehetősebb amerikaiak érdeklődésének felkeltésére és bekapcsolódásuk biztositására külön programok szervezendők. E fontos munka elinditására és szervezésére megint csak a könyvtáros hivatott.

A muzeumok, müvelődési központok, lakókörzeti központok - a könyvtárakkal és könyvkereskedésekkel együttmüködve - előmozdihatnák az olyan társas kapcsolatoknak és érdeklődésnek a kialakitását, amelyek ösztönzőleg hatnak az olvasásra. A televizió válhatna a legtevékenyebb és leghatékonyabb partnerré a különböző müsorokat követően kiadott bibliográfiák segitségével. Vállalatok és helyi érdekeltségü alapitványok támogathatnák az állami kutatási terveket, amelyek információkat szolgáltatnak a könyvtártervezőknek. Steinberg különösen az olyan kutatás fontosságát hangsulyozza, amelynek eredményeképp szorosabb kapcsolat jönne létre a könyvvásárlási és könyvkölcsönzési alkalmak között.

A kormányzati szerveknek pedig tisztában kell lenniük azzal, hogy az olvasás elősegitése, minőségi könyvtári állományok kialakitása, az irók ellátása, szabadságuk biztositása és ösztönzésük komoly feladat, s puszta igéretekkel nem intézhető el. Eddig kevés USA-állam biztositott az olvasásnak kiemelt helyet a költségvetésben is. Társadalmi célokat, családi formákat, életstilusokat is érint e munka, Amerika népének olvasó nemzetté alakitása, de e távolabbi cél eléréséhez a törvényhozási intézkedések szolgálhatnák - a megfelelő költségvetési összegek kijelölésével - a nagyszerü és szükséges kezdő lépést. A Kongresszusban az elmult évek során az ilyen jellegü eredményes törvényhozói munkát gátolta a meggyengült adminisztráció nehézkessége, a gazdasági bajok és más válságok. A bizonytalannak látszó jövő miatt elsorvadt a könyvtári törvényhozás.

Végül is a könyvtárosok fokozott szakmai felelősségérzetén áll vagy bukik a "nyilt társadalomnak", a felnőtt olvasók fejlődésének ügye.

A Német Szövetségi Köztársaság zenei könyvtárügye

PINTÉR Márta

Az alábbi szemle a Buch und Bibliothek 1974. 3. számának cikkei alapján készült (BULLING, Burchard: Musikbibliothek heute - Standort, Situation, Auftrag. 125-130.p.; RÖSNER, Helmut: Die Musikbibliotheken in der Bundesrepublik. Ein topographischer Versuch. 130-138.p.; WASSNER, Hermann: Die Ausbildung des Musikbibliothekars in der Bundesrepublik. Regelungen, Probleme, Aspekte. 139-144.p.; LESLE, Lutz: Öffentlichkeitsarbeit der Musikbibliothek. "Pädagogische" Überlegungen und Hinweise am Beispiel Hamburg. 145-150.p.; MACH, Helga: Kinder in Musikbibliotheken - Probleme, Fragen, Konsequenzen. 151-154.p.; LESLE, Lutz: Ausbildung des Musikbibliothekars - aus der Schicht des Ausbilders. 155-157.p.; Die Musikbibliothek im städtischen Kulturleben. Acht Variationen über das Thema Öffentlichkeitsarbeit. 209-221.p.; RÖSNER, Helmut: Tonträgerausleihe in Öffentlichen Musikbibliotheken. Bericht über eine Umfrage. 221-223.p.; MusiCassetten - lebhaft gefragt. Erfahrungsberichte aus vier Städten. 223-229.p.; WASSNER, Hermann: Offener Brief an Lutz Lesle. Zu dem Diskussionsbeitrag über die Ausbildung des Musikbibliothekars. 226-267.p.).

Racionalizált, elidegenedő világunkban egyre nagyobb a zene jelentősége. Sokan, főleg a fiatalabb nemzedékek mindinkább a zenében találják meg a feloldódást, az elembertelenedett környezet ellensulyozását. Ezzel is magyarázható, hogy az elmult évtizedben ugrásszerüen megnőtt a zenei könyvtárak és szolgáltatásaik iránti igény. A Német Zenei Tanács (Deutsches Musikrat) Zene a városok tervezésében c. tanulmánya a társadalom zenei szükségleteit elemezve igy fogalmazza meg a zenei könyvtárak feladatát: a zenei könyvtár egyrészt az országos könyvtári hálózatnak szerves része legyen, másrészt szoros kapcsolatot tartson napjaink zenei életével és intézményeivel. Ez a tudományos és a közmüvelődési zenei könyvtárakra egyaránt vonatkozik; a két tipus közti különbség nem annyira gyüjtőkörükben, mint inkább használóik körében rejlik: az előbbieket főleg tudományos kutatók, zenetörténészek látogatják, az utóbbiaknak pedig elsősorban a "musica practica" müvelőit kell kielégiteniük, a furulyázni tanuló kisdiáktól kezdve a nagyzenekari karmesterig. Helyi adottságok vagy egy-egy intézmény történeti hagyományai alapján kivételesen adódhatnak ugyan eltérések, azonban a két könyvtártipus profiljának világos elhatárolása több előnnyel, mint hátránnyal jár, és nem akadályozza a könyvtárakat abban, hogy egy közös egyesület (Association Internationale des Bibliothèques Musicales) keretében immár évtizedek óta sikeresen együttmüködjenek.

A KÖZMÜVELŐDÉSI ZENEI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÖSSZETÉTELE

A 60-as évek elején még élénk viták folytak arról, hogy a zenei könyvtárnak gyüjtenie kell-e hanglemezeket is. A kérdés már tisztázódott, és ma el sem képzelhető hanglemezgyüjtemény nélküli zenei könyvtár. A hanglemezek zenei életünk dokumentálói. a ma előadásmódjainak, sőt, az irásban alig visszaadható elektronikus zene esetében magának a zenemünek is leghitelesebb rögzitői. A zenét tanulók, gyakorlók és hallgatók számára pedig összehasonlitó anyagként nélkülözhetetlenek. Ugyanezt elmondhatjuk a kazettás és nem kazettás magnetofonszalagokról is, bár ezek minősége még nem érte utol a hanglemezekét.

A zenei könyvtár magvát továbbra is a hagyományos kottagyüjtemény képezi. A közmüvelődési zenei könyvtáraktól nem kivánható, hogy régi kéziratokat gyüjtsenek, azonban a zenei összkiadásokat mindenütt célszerü beszerezni. A gyarapitás alsó és felső határát nehéz lenne meghuzni, - vitás esetekben döntsön mindig a "musica practica" szempontja. Különös figyelmet kell szentelni a kortárs zenének. E téren nagy segitséget jelent a közmüvelődési zenei könyvtárak által összeállitott Zenei Bibliográfiai Szolgálat (Musikbibliographischer Dienst), amely a nemzetközi uj zenei termés regisztrálásán kivül az egyes kiadványok lelőhelyét is feltünteti, megkönnyitve ezzel a könyvtárközi kölcsönzést. A zenemüvek központi katalógusát azonban ez a szolgálat sem pótolhatja.

Ami a könyveket és folyóiratokat illeti, itt a zenei könyvtári gyakorlat csak annyiban különbözik az általános közmüvelődési könyvtáritól, hogy több idegen nyelvü müvet, főleg folyóiratot, kell beszerezni, mivel viszonylag kevés a németnyelvü szakirodalom. Gyarapitási segédeszközként sikerrel használható a Zenei Folyóiratszolgálat (Zeitschriftendienst Musik).

Az önálló zenei közmüvelődési könyvtárak száma - a mintegy 400 zenei iskolához, 15 állami zenei főiskolához, 21 zeneakadémiához, 90-nél több hangversenyzenekarhoz, 50 operaházhoz viszonyitva - nagyon alacsony: az 1972/73. évi statisztika szerint mindössze 54, - de ennek a felét sem számithatjuk müködőképesnek. Ha minden százezer lakosnál nagyobb városnak zenei könyvtárral kellene rendelkeznie, akkor legalább 75 könyvtárra lenne szükség. Jelenleg mindössze 11 zenei könyvtár állapota kielégitő, ezek nagyságrendben a következők: München (123 000), Berlin (100 000), Hamburg (81 000), Nürnberg (43 000), Hannover (41 000), Frankfurt (38 000), Saarbrücken (35 000), Berlin-Steglitz (31 000), Bremen (30 800), Bochum (29 000), Berlin-Neukölln (29 000 egység). Az összes könyvtárat figyelembe véve, az állomány átlagos nagysága nem éri el a 21 000 egységet sem, mert sok az egész kis állományu könyvtár - a legkisebb pl. 1300 egységet tartalmaz. Az állomány átlagos megoszlása: 3800 kötet könyv, 14 600 kotta-kötet és 2400 hanglemez, ill. magnószalag.

A zenei könyvtárak földrajzi elhelyezkedése szerencsés módon viszonylag egyenletes, azonban ennek ellenére még sok a fehér folt: pl. a százezernél nagyobb lélekszámu, operával, hangversenyzenekarral, zeneiskolával vagy -főiskolával rendelkező Kiel, Trier, Flensburg, Oldenburg, Karlsruhe és Regensburg városában, de még a környékükön sincs zenei könyvtár. A Német Zenei Tanács statisztikája szerint mintegy 40 000 fő müködik zenei pályán, több mint 200 000 a zeneiskolások száma, a zenei főiskolásoké 7000, a zenetanároké 6000

- és ehhez járul még a névtelen zenekedvelők és zenélők óriási tábora. Ezzel szemben az 54 közmüvelődési zenei könyvtár állománya összesen mintegy egymillió egységet tartalmaz, és igy országos átlagban 62 emberre egyetlen könyvtári egység jut. A szövetséges tartományok két szélső értékét Nyugat-Berlin és Schleswig-Holstein adja az egy könyvtári egységre jutó 11, illetve 481 használóval. Szerény számitások szerint is legalább 38 uj könyvtárat kellene létesiteni ahhoz, hogy a könyvtárközi kölcsönzést is erősen igénybe véve, többékevésbé eleget lehessen tenni a szükségleteknek.

A ZENEI KÖNYVTÁRAK KÖZÖNSÉGKAPCSOLATA

Bár a rossz mellékizü "népkönyvtárra" emlékezve minden öntudatos zenei közmüvelődési könyvtáros gondosan kerüli az olyan szavakat, mint pedagógia, olvasók irányitása, befolyásolása, - ennek ellenére a zenei könyvtárak zömében tudatos olvasó- ill. hallgató-nevelés folyik.

A könyvtárak, az irányelveknek megfelelően, élénk és szoros kapcsolatot tartanak a zenei élettel és intézményekkel, zenei előadássorozatokat és előadóesteket rendeznek meghivott ismert és kevésbé ismert zeneszerzők és zenészek közremüködésével, ahol kérdések feltevésére, vitára is biztositanak lehetőséget. Ezek az előadások nem kivánnak a helyi operával vagy zenekarral versenyre kelni, céljuk elsősorban az ismeretterjesztés, a muzsika és a muzsikálás megszerettetése. Különösen nagy jelentőségüek a modern zene nehezen érthető, szokatlan, még el nem fogadott alkotásait ismertető-magyarázó könyvtári zenei esték.

Néhány téma a hamburgi zenei könyvtár előadássorozatából: Bevezetés Schönberg munkásságába (három részben); Afrikai népzene; Zeneszerzők portréi: Anton Bruckner, Max Reger, Hans Eisler; A klarinét régen és ma; Miért jó a jó zene?; Zenével kuruzslás Keletafrikában; Zeneterápia; A pop-zene szociálpszichológiai vizsgálata; Heinrich Heine és a zene; stb.

A nyugatberlini zenei könyvtár - hasonló előadások mellett - az egyes szocialista országok modern zenéjének ismertetését is müsorára tüzte.

Ezek a zenei bemutatók általában a házi muzsikálás meghittségére törekednek, ezt a könyvtári környezet is elősegiti. Nemcsak a még be nem érkezett fiatal zeneszerzők, akiknek különösen fontos a lehetőség és a közönséggel való kapcsolat megteremtése, hanem neves müvészek is szivesen vállalják a zenei ismeretterjesztésnek ezt a formáját, még akkor is, ha a könyvtár csak jelképes tiszteletdijat tud felajánlani.

Érdekes kezdeményezést honositott meg a freiburgi zenei könyvtár: előadásai témáját és időpontját a város operapremierjeihez és jelentősebb hangversenyeihez igazitja. Tapasztalataik szerint ugyanis az aktuális témáknak van a legnagyobb sikerük. A hangversenyrendező irodákkal való jó kapcsolatot azzal is megszilárditották, hogy vállalták a város összes zenei rendezvényét nyilvántartó kalendárium, eseménynaptár vezetését. Ezáltal elkerülhetővé váltak a nemkivánt átfedések és egybeesések. A szinházak és rendezőirodák viszont "hálából" ingyen feltüntetik plakátjaikon a zenei könyvtár rendezvényeit és szolgáltatásait. Hasonló jó kapcsolatot épitett ki a zenei könyvtár a városi könyvtárral is.

Természetesen egy jó zenei könyvtár a hagyományosabb könyvtári szolgáltatásokat sem hanyagolhatja el, igy pl. a gyakran cserélhető könyv-, kotta-

és hanglemez-kiállitásokat, az egy-egy állományrészt feldolgozó vagy a valamilyen okból időszerüvé vált témákhoz kapcsolódó ajánló bibliográfia illetve katalógus kiadását.

KÖLCSÖNZÉS

Mit kölcsönözzön, mit kölcsönözhet a közmüvelődési zenei könyvtár? Erről a kérdésről hosszas viták folytak: a könyvek, a bekötött folyóiratok és a kazettás magnótekercsek kölcsönzése nem okozott komolyabb problémát, de a hanglemezek kézbeadását sokan és sokáig ellenezték. 1973-ban azonban az 54 zenei könyvtárból már 26 helyen müködött lemezkölcsönző szolgálat. Könyvtáranként havonta átlag 2400 hanglemezt kölcsönöztek ki a kazettás zenei magnótekercseken kivül. A hanglemezkölcsönzés bevezetésével valamennyi könyvtárban ugrásszerüen megnőtt a zenei könyvek és kották forgalma is. Kétségtelen azonban, hogy a lemezkölcsönzés komoly anyagi terheket ró a könyvtárra, mivel legalább a komolyzenei állományt két példányban kell beszerezni. A kikölcsönzött lemezek rongálódása viszont kisebb az elképzeltnél, körülbelül a könyvállomány elhasználódási szintjével azonos.

A lemezkölcsönzési lehetőség rengeteg fiatalt vonz a zenei könyvtárba, akik kedvenc beat-énekeseik számait kölcsönzik ki. Itt is megnyilvánulhat azonban a könyvtár észrevétlen, de irányitott nevelő hatása: a protest-songok és a népzenei elemekkel teleszőtt dzsessz felkeltik az ifju hallgatók érdeklődését az értékes népzene és többnyire a romantikus zenei alkotások iránt. A zenei könyvtárak olvasóinak 60-70 százaléka a 6-25 éves korosztályba tartozik. Érdemes volna önálló zenei gyermekkönyvtárakat létrehozni, hogy a gyermekek zavartalanul és a felnőtteket sem zavarva hozzájuk illő környezetben elégithessék ki zenei és zenés-énekes, játékos igényeiket. A gyermekek számára létesitendő zenei könyvtárak lehetnének a már meglévő gyermekkönyvtárak jól kiépitett zenei részlegei is.

A ZENEI KÖNYVTÁROSOK KÉPZÉSE

Viták folynak a könyvtáros személyével kapcsolatban: a gyermekkönyvtáros szakosodjon-e tanulmányai folyamán zenei könyvtárossá, vagy pedig a zenei könyvtárosok képzésébe illesszék be a gyermekekkel való foglalkozáshoz szükséges ismereteket?

Az NSZK egyike azon kevés országnak, amelyben külön zenei könyvtárosi diplomát lehet szerezni, a képzés azonban nem problémamentes. Az általános könyvtárosi diploma megszerzése után folyamodhat az ujdonsült könyvtáros a stuttgarti Könyvtári Szakfőiskolához a zenei könyvtárosi kiegészitő képzés engedélyezéséért. Az engedélyezés tulajdonképpen puszta formalitás, a jelentkezőtől pontosan körül nem irt általános zenei ismereteket és némi gyakorlati zenei előképzettséget kivánnak. Az engedély megszerzése után a hallgató legalább félévig valamelyik zenei könyvtárban köteles dolgozni, majd a tanulóidő leteltével a Szakfőiskolán vizsgát tesz és kiegészitő diplomát kap. Évente átlag 5 diplomát osztanak ki, ami elég is lenne, ha közben a már végzett zenei könyvtárosok magasabb fizetésért nem hagynák el a pályát. Ez a tanulmányi rendszer több problémát okoz a tanuló-gyakorló könyvtárosjelöltnek is, a kiképző gyakorlatvezetőnek is. A jelöltnek azért, mert nincsenek megfogható vizs-

gakövetelmények és csak halvány sejtése lehet az elérendő tudásszintről és ismeretanyagról; a gyakorlatvezetőnek - aki többnyire a zenei könyvtár igazgatója - pedig azért, mert neki kell eldöntenie, mennyi és milyen elméletet és gyakorlatot tápláljon be a keze alá került zenei könyvtáros-jelöltbe - az ezzel járó külön megterhelésről és felelősségről nem is beszélve. A stuttgarti Szakfőiskola oktatói a gyakorlatvezetőkkel egyetértésben a mielőbbi pontos tanulmányi és vizsgarendszer bevezetését sürgetik.

Ami a képzés formáját illeti, a féléves gyakorlat alatt sokat megtanulhat minden könyvtáros-jelölt, mégis gondolni kellene szervezett elméleti oktatásra is. A tanulmányi időt nem lehet meghosszabbitani, többek között bérezési kérdések miatt sem, azonban módott kell találni tudományos és közművelődési zenei könyvtárosi szakosodásra, ugy, ahogyan ez az általános könyvtárosképzésen belül már megvalósult.

A zenei könyvtárosok bérezése, a tőlük megkivánt magas képzettséghez és teljesitményhez viszonyitva, nevetségesen alacsony. A legjobb szakemberek elvándorolnak, a fiatalok nem szivesen vagy egyáltalán nem vállalják a kiegészitő képzést, nagy zenei könyvtárak kénytelenek zenei végzettség nélküli általános könyvtárost felvenni. A bérezés kérdésének rendezése nélkül a zenei könyvtárosképzés reformját sem lehet, sőt nem is érdemes végrehajtani, hiszen kétséges, hogy lesznek-e addigra hallgatók.

Országos könyvtári és tájékoztatási szolgáltatási program az USA-ban. Tervezet

A Special Libraries-ben (1973. No. 12. 583-590. p.) megjelent programtervezetet (National Commission on Libraries and Information Science. Draft. A new national program of library and information service) FARKAS László tömöritette.

A Könyvtár- és Tájékoztatástudomány Országos Bizottsága (NCLIS) programtervet készitett a könyvtári és tájékoztatási szolgálat uj országos - tehát az USA minden tagállamára kiterjedő - rendjéről, s azt széles körü megvitatás céljából közrebocsátotta. A Bizottság körlevélben szólitotta fel az USA könyvtárosait és tájékoztatásügyi szakértőit, hogy tanulmányozzák ezt a tervezetet és közöljék általános észrevételeiket, valamint módositó vagy kiegészitő javaslataikat.

A körlevél szerint a programterv lényege, hogy a Szövetségi Kormányzatnak kell vállalni azokat a terheket, amelyek a könyvtári és tájékoztatási szolgálat országos jellegéből következnek, s ezenfelül anyagi támogatást kell nyujtania az egyes tagállamoknak abból a célból, hogy teljesiteni tudják az országos hálózat kialakitásában rájuk háruló feladatokat. Tudomásul kell venni - olvasható a körlevélben - hogy a könyvtári és tájékoztatási igények kielégitését az egyes tagállamok elszigetelten, egymástól függetlenül nem tudják kellőképpen biztositani, hanem abban a helyi hatóságokkal és a tagállamok igazgatási szerveivel együtt a Szövetségi Kormányzatnak is tevékenyen részt kell vennie. Nyilvánvaló például, hogy az elektronikus adatfeldolgozó és távközlési berendezések valamennyi államot egybefogó, kompatibilis rendszerré csak a Szövetségi Kormányzat irányitásával és támogatásával fejleszthetők ki.

A körlevéllel szétküldött tervezet már előszavában megállapitja, hogy az Országos Bizottság a könyvtárakat és a szaktájékoztatási központokat az ismeretek olyan nemzeti erőforrásainak, tárházainak tekinti, amelyeket ugy kell fenntartani és egységbe rendezni, hogy azokat gazdasági vagy egyéb tevékenysége során minden állampolgár használni tudja. A Bizottság ugy véli, hogy a könyvtáraknak és tájékoztatási központoknak olyan országos hálózatát kell kialakitani, amely nem az egymástól független intézmények egyszerü összességét jelenti, hanem összehangolt, szerves rendszerként müködik.

Az uj program lényegében három alapfeltevésen épül fel. Ezek:

a) Minden állampolgár elvárja, hogy nehézség nélkül hozzájuthasson az Egyesült Államokban létező könyvtári dokumentumokhoz és tájékoztatási szolgáltatásokhoz;

b) Az információforrások összesége nemzeti vagyon, amit fenn kell tartani és a közérdek által meghatározott korlátok között a legnagyobb mértékben hozzáférhetővé kell tenni;

c) A könyvtárak és szaktájékoztatási központok korszerü technikai eszközök felhasználásával és országos rendelkezéssel szervesen egybefüggő, országos rendszerré válhatnak.

A KÖNYVTÁRI ÉS TÁJÉKOZTATÁSI SZOLGÁLTATÁSOK ORSZÁGOS PROGRAMJÁNAK, EGYSÉGES RENDSZERÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

VIZSGÁLATI SZEMPONTOK

A könyvtári és tájékoztatási problémák többféle szempontból többféle megvilágitásban jelentkeznek. Ezért kell olvasóktól és hivatásos könyvtárosoktól egyaránt közvetlenül tájékozódni, hogy mi jó és helyes ezen a téren és mik a hiányosságok. A bizottság ezért nyilvános megbeszéléseket tart szerte az országban, hogy ebben a vonatkozásban megbizható értesüléseket kapjon. A Bizottság az adott problémakört a következő szempontokból kivánja megvizsgálni és kifejteni.

1. A használók szükséglete. Könyvtári és tájékoztatási igények a társadalom minden szintjén jelentkeznek, és minden állampolgár számára lehetővé kell tenni, hogy az őt érdeklő információhoz bárhol hozzájuthasson.

2. A jelenlegi információszolgáltatás hiányosságai. A legtöbb könyvtár zsufolt, személyi ellátása nem kielégitő. Anyagi ellátottságuk szükös, mert a szövetségi kormányzat támogatását megvonták tőlük; már az általános igényeket sem tudják kielégiteni, uj feladatokat nem tudnak vállalni.

3. Együttmüködési törekvések. Számos könyvtár különböző együttmüködési formák létesitésével igyekszik biztositani helyi feladatainak teljesitését. Bármilyen hasznosak az ilyen hálózatszerü szükségmegoldások, az országos normák szintjéig felfejlődni nem tudnak és anyagi szükségleteik sincsenek tartósan biztositva.

4. A könyvtárak fenntartásának anyagi alapjai. Az adózási rendszerek különbözősége folytán egyes közösségek a könyvtári szolgáltatásokban nem tényleges szükségleteikhez mérten részesülnek, hanem aszerint, hogy az illetékes helyi hatóság mennyit tud erre a célra forditani.

5. Uj technikai eszközök felhasználásának lehetőségei. A könyvtárak müködését négy modern technikai eszköz érinti közelebbről: a számitógé-

pek (gépi adatfeldolgozás), a mikrofilm, a távközlési és az audiovizuális berendezések.

A számitógépek könyvtári felhasználásának alapelvei jórészt már tisztázottak. Gyakorlati alkalmazásuk, ennek ellenére, igen mérsékelt, mert hiányoznak a gyakorlott munkaerők. A mikrofilmberendezések alkalmazása növekvőben van, de általánosan elterjedtnek még mindig nem mondható. Az audiovizuális információhordozók (tájékoztató anyag) beszerzésében a könyvtárak bizonyos óvatosságot tanusitanak, és még korántsem forditanak annyi figyelmet az információ nem nyomtatott eszközeire, mint a nyomtatott könyvekre.

6. A könyvtárak, valamint a tájékoztatási központok személyzete és munkaerőszükséglete. Ez a problémakör nincs még kellőképpen feldolgozva. Hozzávetőleges becslés sincs arra vonatkozólag, hogy a tájékoztató szolgálat ellátására az Egyesült Államokban a jövőben milyen mennyiségü és képzettségü munkaerőre lesz szükség. A személyzet kiképzésénél mindenesetre gondolni kell már most a nem hagyományos módszerek és eszközök alkalmazására is.

HÁLÓZATI EGYÜTTMÜKÖDÉS

Az egyes könyvtárak ma már képtelenek olvasóik minden igényét kielégiteni, mert nincs elég anyagi eszközük, hogy minden szükséges könyvet, gépi adatfeldolgozásra alkalmas adatbázist, képszalagot, más audiovizuális anyagot és egyéb tájékoztatási eszközt beszerezzenek.

A könyvtárosok már régen felismerték, hogy a tájékoztatási szolgáltatások szintjét jelentősen emelni lehet az információkat hordozó dokumentumok helyi megosztásával és közös használatuk egyidejü biztositásával. Igy jöttek létre a különféle könyvtári társulások, regionális könyvtári rendszerek, hálózatok. De ezek az egyébként helyes irányban elinduló jó szándéku, bár még kezdeti fokon álló és anyagilag sem kellőképpen megalapozott együttmüködési törekvések az országosan jelentkező problémát nem oldják meg.

A számitógép-technikának és a távközlési eszközöknek a legutóbbi két évtizedben bekövetkezett hallatlan mértékü fejlődése azonban már lehetővé teszi országos jellegü tájékoztatási berendezések létesitését. A számitógéptechnikának a modern távközlő berendezésekkel való egybekapcsolása lehetőséget nyujt egy olyan országos tájékoztatási hálózat kiépitésére, amely minden könyvtárat és tájékoztatási központot magában foglal. Egy ilyen országos hálózat az Egyesült Államok minden polgára számára lehetővé teszi, hogy a saját lakó- vagy tartózkodási helyén hozzájusson az országban bárhol lévő, bármilyen információt tartalmazó anyaghoz.

A jelenleg müködő különféle államközi, regionális könyvtári társulások, hálózatok egyelőre még inkább csak a kölcsönös bibliográfiai adatszolgáltatás terén müködnek együtt. Már vannak olyan kezdeményezések, melyek az interaktiv számitógép-használatra , illetve a számitógéphez csatlakoztatható adattovábbitó rendszerek alkalmazására irányulnak, sőt gondolnak egész könyvek elektronikus távközlő berendezések utján való továbbitásra is.

SZÖVETSÉGI (FÖDERÁLIS) TÁMOGATÁS

A szövetségi szintü anyagi támogatásnak az utóbbi években történt korlátozása nemcsak a könyvtárak állománygyarapitási lehetőségeit csökkentette, hanem - ami még rosszabb - kedvezőtlenül hatott a könyvtárak tájékoztatási

szolgáltatásainak mértékére és minőségére is. Ezért kezdtek a könyvtárak szerény keretek között egymással együttmüködési kapcsolatokat létesiteni. Ez azonban csak szükségmegoldás. A könyvtárak szövetségi támogatásának egészen uj rendjét kell kidolgozni, egy olyan átfogó jellegü központi támogatási programot, amely helyi vonatkozásban és ugyanakkor egymással való összefüggésükben, országos viszonylatban is elősegiti a könyvtárak fejlődését.

Feltétlenül indokolt, hogy a szövetségi kormányzat vállaljon részt olyan távközlési rendszerek kifejlesztésében, amelyek segitségével kapcsolat létesihtető az ország bármely részében tartózkodó egyének és valamennyi tagállam tájékoztatási forrásai között.

A SZÖVETSÉGI SZINTÜ RENDEZÉS INDOKAI

Miután a szövetségi kormányzat felismerte a könyvtárak és a tájékoztatási központok jelentőségét az ország szellemi és anyagi fejlődésében, most már különösképpen foglalkoznia kell az információ mint nemzeti erőforrás problémájával. Az Egyesült Államoknak saját határain belül minden más államénál nagyobb információkészlet áll rendelkezésére; de ha ezeket nem tudja országosan egybekapcsolva mindenki számára hozzáférhetővé tenni, az ország produktivitásának egyik legjelentősebb erőforrását pazarolja el.

A hatékony országos tájékoztatási program megvalósitása a szövetségi kormányzatnak és a tagállamok kormányainak, valamint a helyi hatóságoknak szoros együttmüködését igényli. Ezt a szervezett együttmüködést legmegfelelőbben a szövetségi törvényhozás utján lehet biztositani.

AZ ORSZÁGOS PROGRAM FŐBB ALKOTÓELEMEI

Ebben a részben ismét különös hangsulyt kap az Országos Bizottságnak az az álláspontja, hogy a szövetségi kormányzatnak és az egyes államok kormányszerveinek, valamint a helyi hatóságoknak együttesen kell részt venniök az országos könyvtári és tájékoztatási szolgálat megtervezésében és megvalósitásában is. Az országos jelentőségü és érdekü befektetések, illetve szolgáltatások költségeit föderális pénzalapból, a helyi jellegü kiadásokat pedig a tagállamok saját alapjából kell fedezni.

A Bizottság a szövetségi kormányzat keretében külön hatóság létrehozását javasolja az országos könyvtári és tájékoztatási szolgálat irányitására, ügyeinek intézésére. Ennek a feladata lenne az országos jellegü tervezési, továbbá bizonyos tudományos kutatási és fejlesztési feladatok végzése, és ez a hatóság állapitaná meg azokat a normákat, feltételeket is, amelyeknek teljesitése kvalifikálja az egyes államokat az országos szolgálatban való részvételre.

Szerepet szán a programtervezet az országos program megvalósitásában egyes nemzeti gyüjteményeknek is, mint pl. a Kongresszusi Könyvtárnak és egyéb országos könyvtáraknak. A törvényhozásnak kell majd körvonalaznia, hogy az országos rendszer kifejlesztésében és a program végrehajtásában a szövetségi kormányzat, az országos könyvtárak, továbbá az egyes tagállamok kormányzati szervei milyen módon és milyen hatáskörrel vesznek részt.

SZERVEZET

A könyvtári és tájékoztatási szolgálat országos szervezetét ugy kell felépiteni, hogy az a maximális előnyöket biztositsa a résztvevő könyvtárak és tájékoztatási központok számára, de emellett ezeknek az intézményeknek eddigi autonómiája is megmaradjon. Fontos feladat annak a meghatározása, hogy szövetségi szinten milyen állandó jellegü operativ szerv létrehozása szükséges az országos érdekü tervek, irányelvek kidolgozása, illetve az ilyen jellegü feladatok megvalósitása érdekében. El kell dönteni azt is, hogy ez a szerv miképpen illeszkedjék be szervezetileg a szövetségi kormányzatba.

A SZÖVETSÉGI KORMÁNYZAT FELADATAI

Szövetségi szinten kell elvégezni a következő feladatokat:

1. A könyvtárak, szaktájékoztatási központok és egyéb információtároló intézmények koordinált fejlesztésének irányitása;
2. Olyan országos érdekü ügyek intézése, mint például: gondoskodás az országos feladatokat ellátó adatfeldolgozó és távközlő berendezések létesitéséről, vagy a könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatómunka koordinálása és közérdekü fejlesztése;
3. Országos jelentőségü információforrások szövetségi védelme, továbbá bizonyos központi szolgáltatások szervezése, szövetségi támogatással, minden állam használatára;
4. Az országos hálózati együttmüködés tervének kidolgozása;
5. Az egyes tagállamok hálózati munkájának támogatása annak érdekében, hogy a fejlesztés az országos hálózati programmal összhangban történjék;
6. Gondoskodás megfelelő szakemberek képzéséről az országos program végrehajtására;
7. Kooperáció más országok hasonló tájékoztatási szervezetével;
8. Az országos program publikálása az Egyesült Államokban.

AZ EGYES TAGÁLLAMOK KORMÁNYSZERVEINEK FELADATAI

A szövetségi törvényhozásnak kell meghatároznia, hogy az országos programhoz csatlakozó államoknak milyen kötelezettségeket kell vállalniuk, és ennek fejében milyen szolgáltatásokban részesülnek, illetve az országos programban való részvételük milyen előnyökkel jár. A tagállamok törvényhozásai pedig biztositsák ezeknek az államoknak rendszeres anyagi hozzájárulását az országos szolgálat fenntartásához, továbbá a saját területükön lévő könyvtárak anyagi támogatását, valamint az országos program megvalósitása során még rájuk háruló egyéb feladatok teljesitését.

A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁR SZEREPE

A Kongresszusi Könyvtár méreteinél fogva és kiterjedt gyüjteményei alapján az országos bibliográfiai apparátus középpontja. Bár hivatalosan nem nemzeti könyvtár, a valóságban máris sok feldolgozó munkát és olvasószolgálati ténykedést végez az ország többi könyvtára számára, illetve javára. Döntő jelentősége van az országos könyvtári és tájékoztatási szolgálat megszervezése szempontjából éppen azért, mert számos, centralizáltan megoldható könyvtári feladat teljesitéséhez vannak meg az eszközei és a kapacitása, és mert hivatott a bibliográfiai munka országos szabványainak meghatározására is.

Önállóan, vagy más könyvtárakkal együttmüködve a Kongresszusi Könyvtár az országos program keretében a következő feladatokat végezhetné:

A könyvtárközi kölcsönzés országos rendszerének gondozása;
A géppel olvasható katalógusok szerkesztésének fejlesztése;
A MARC adatbázis visszamenőleges kiegészitése;
Országos Bibliográfiai Központ létesitése;
Egy átfogó jellegü országos tájékoztató szolgálat irányitása;
Bibliográfiai adatszolgáltatás on-line kommunikációs rendszerben;
Az időszaki kiadványok országos szolgálatának müködtetése.

MÁS ORSZÁGOS GYÜJTEMÉNYEK ÉS INTÉZMÉNYEK RÉSZVÉTELE A PROGRAM VÉGREHAJTÁSÁBAN

A Kongresszusi Könyvtár mellett más intézmények is vannak, amelyeknek gyüjteményei és szolgáltatásai különleges nemzeti értékeket jelentenek. Ilyenek pl. az Országos Orvostudományi Könyvtár vagy a Tudományos Könyvtárak Központja. Ezeknek a különféle tudományos és szakkönyvtáraknak, folyóiratgyüjteményeknek vagy más információszolgáltató intézményeknek a fenntartásáról és támogatásáról szintén gondoskodni kell az országos programban. Sőt gondoskodni kell az országos program kidolgozása során még más ilyen országos tájékoztatási intézmények, illetve szolgáltatások megszervezéséről is, ha a központositás gazdaságossága vagy egyéb előnyei nyilvánvalóak.

AZ ORSZÁGOS HÁLÓZATI MUNKA

Az országos hálózat müködésében a számitógépeknek döntő jelentőségük van. Sok számitógépközpontra van szükség, amelyek segitségével a Kongresszusi Könyvtár géppel olvasható bibliográfiai felvételei helyi használatra alkalmas cédulakatalógusokká, kötetkatalógusokká, szakbibliográfiákká stb. transzformálhatók. Meg kell szervezni a számitógépek közös használatát, mert minden egyes könyvtár számára külön számitógép beszerzése megfizethetetlenül költséges lenne.

A számitógépi berendezéseknek kétféle csoportját kell kifejleszteni: az egyiket adatfeldolgozási, a másikat pedig adatszolgáltatási célokra. Egyes könyvtárak saját helyi feldolgozási célokra, a központoktól független számitógép-berendezéseket - lehetőleg mini-computereket - is használhatnak. A számitógép-központok számát és elhelyezését a szövetségi törvényhozásnak kell meghatároznia.

Döntő jelentőségü kérdése az országos hálózati koncepciónak az, hogy az egyes könyvtárak és tájékoztatási központok egymás közti kapcsolatát milyen modern távközlő berendezésekkel lehet megoldani. A lézertechnika és a mikrográfia legujabb eredményei feltehetőleg nagy előrelépést jelentenek majd az információk közlésének formáiban is, és remélhető, hogy - különösen tömeges használat esetén - a távközlési költségek is jelentősen csökkenni fognak. A tájékoztatási szolgálat országos jellegü megszervezése szempontjából pedig éppen a gyors és olcsó távközlési berendezések nyujthatják a legnagyobb előnyöket. Az országos hálózatban résztvevő könyvtárak számára azonban a távközlési berendezések használata még a várható költségcsökkenés mellett is komoly nehézséget jelenthet; ezért - legalább is kezdetben - föderális támogatást kell biztositani. Számos európai állam most is mérsékelt távközlési tarifával támogatja az országos tájékoztatási rendszer kifejlődését.

A körlevél zárószavában a Bizottság azt a reményét fejezi ki, hogy egy éven belül már megfelelő javaslatot tud tenni egy uj szövetségi törvény megalkotására.

FÓRUM

Lapunk 1974. 3. számában közöltünk ismertetést FONYÓ Istvánné - SIMON Zoltán: A zenei szolgáltatás megszervezése a közművelődési könyvtárakban cimü könyvéről. A kiadványról szerkesztőségünkhöz két hozzászólás érkezett a MKE Zenei Szekciója részéről. A hozzászólásokat (kissé röviditve) azzal tesszük közzé, hogy további véleménynyilvánitásoknak is szivesen adunk hangot - teltéve, hogy azok a problémával általános érvénnyel foglalkoznak. (Szerk.)

Egyszerűsítés vagy igénytelenség?

Néhány év óta a megyei, városi közművelődési könyvtárakban egymás után nyilnak meg a zenei részlegek, a zenemü- és hangtárak. Az uj részlegek uj feladatok elé állitják az ott dolgozó könyvtárosokat. A zenemüvek, hanglemezek feldolgozása lényegesen különbözik a folyóiratok, könyvek feldolgozásától. Az olvasószolgálati teendők, továbbá a kiadványi lehetőségek és a rendezvények is mások.

Az uj feladatokra természetesen fel kell készülni. Nem lehet és nem is szabad az uj részlegek létesitéséhez előzetes képzés, tanulás nélkül hozzákezdeni. Ebben az esetben ugyanis a különböző közművelődési zenei gyüjtemények egymástól egészen eltérővé válnának. Márpedig az egységes könyvtári hálózat elve az egyes könyvtári tipusokon belüli részlegekre is érvényes!

Az egységesitést, az azonos elvek szerinti munkát egyelőre egy kézikönyv, egy tanfolyam és egy szakmai fórum biztositja. Ezek az alapok, amelyekre ezekben a gyüjteményekben támaszkodni lehet és kell.

A könyv: Pethes Iván: A fonotéka c. kézikönyve. (Bp. Népmüvelési Propaganda Iroda, Bp. 1970. 78 p.) A másféléves tanfolyamot a Könyvtártudományi és Módszertani Központ rendezte 1972-1973-ban a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Zenei Szekciója szervezésében: Továbbképzés zenei könyvtárosok részére cimmel. A tanfolyamra a megyei könyvtárak többé-kevésbé elküldték azokat a munkatársaikat, akik a már meglévő vagy most létesülő zenemütárakban dolgoznak. Mivel a megyei könyvtárak módszertani központok, biztositottnak látszott az azonos elvek szerinti munka kialakitása.

A fórum az MKE Zenei Szekciója. Ez a szakmai csoportosulás azért jött létre - a szekció ismertetőjéből idézem - "hogy soraiba tömöritse az ország zenemü- és hangtáraiban dolgozó szakembereket, a gyüjtemények funkciójától, jellegétől és tevékenységétől függetlenül. Tevékenységét a következők határozzák meg:

- a szakmai élet során felmerülő problémák szabad fóruma kiván lenni,
- a szakmai képzés és továbbképzés inspirálója és lehetőség szerint megvalósitója kiván lenni."

Azt hihetnénk, hogy minden rendben van a zenemű- és hangtárak egységes szervezése, egybehangolt állománykialakitása és feldolgozása körül.

Sajnos nincs igy. Ezt bizonyitja Fonyó Istvánné - Simon Zoltán: A zenei szolgáltatás megszervezése a közmüvelődési könyvtárakban c. kiadványa is. (Debrecen, 1973.) Előszavában ezt olvashatjuk: "Nyomatékkal hangsulyozzuk, hogy a debreceni kivételével sem a már megalakult, sem a tervezett egységek nem tekinthetők zenei könyvtárnak, csak szolgáltató helyeknek, mivel sem önálló helyiséggel, sem külön könyvtárossal nem rendelkzenek. Ez a jelen körülmények között anyagi nehézségekbe ütközik, de esetenként még a helyi igények szinvonala sem kivánja meg a részlegnél magasabb szintü szervezeti formát. A fentiekből következik, hogy sem a gyüjtésben, sem a feldolgozó, feltáró munkában nem léphetünk fel a teljességnek azzal az igényével, ami a zenei könyvtáraktól joggal elvárható. Következésképp csak általános irányelvként vehettük figyelembe azokat az eljárásokat és szabályokat, amelyeket Pethes Iván A fonotéka (Bp. 1970.) c. könyve tartalmaz."

És - ezt már mi tesszük hozzá - a fentiekből még más is következik:

- egyes könyvtárakban olyan szolgálati helyeket hoznak létre, amelyek anyagi és személyi adottságok hiján semmiféle érdemleges szolgáltatást nem tudnak nyujtani (mindeztahelyi igények szinvonalára való hivatkozással teszik!).
- az ott folyó munkát pedig eleve elhatárolják az ország más területén elfogadottól, alkalmazottól,

Mindehhez még azt kell hozzátennünk:

- a kényszermegoldások többet árthatnak az ügynek, mintha kivárnák azt az időt mig a feltételek megérnek egy jól felszerelt és ellátott zenei részleg kialakitásához,
- a kisebb könyvtárakban folyó feldolgozó munkától senki sem várja, hogy mélységében megegyezzék például a megyei könyvtárakéival, de azt mindenképpen elvárhatjuk, hogy ugyanazon irányelvek alapján történjék.

Az egyszerüsités nem igénytelenség. A szinvonal ilyen leszállitása az olvasók, a hallgatók lebecsülése.

A kiadványt végigolvasva elsősorban a feldolgozás cimszó alatt találunk olyan megállapitásokat amelyekkel semmiképpen sem lehet egyetérteni. A 12. oldalon olvashatjuk: "A lemezek cimfelvétele speciális ismereteket igényel és bonyolultabb, mint a könyveké. Ezért tudatosan eltértünk a szabványtól, illetve az adatokat olyan minimálisra redukáltuk, amennyire lehetséges volt anélkül, hogy az a szolgáltatási helyeken felmerülő igények kielégitését csorbitaná vagy a feltáró, visszakereső munkát akadályozná."

A szabványtól - azt hiszem ezt felesleges is hangsulyozni - sem tudatosan, sem öntudatlanul nem lehet eltérni. Igaz, hogy a zenemüvek cimleirásának nem szabványa, csak szabályzata van, de ezeket - legalábbis az alapelveket tekintve - ugyanugy be kell tartani, mint a könyvek esetében.

A feldolgozás cimszava alatt javasolt megoldások következetlenségük, végig nem gondoltságuk miatt annyira használhatatlanok, hogy azok egy zenemüvekkel nem foglalkozó feldolgozó könyvtáros előtt is nyilvánvalóvá válnak, ha figyelmesen elolvassa az emlitett könyvecskét.

Könyvtári életünkben (és a MKE Zenei Szekciójának munkájában is) mindinkább megfigyelhetők az egységesitésre irányuló törekvések, amelyeknek hasznáról - ugy véljük, felesleges bárkit is meggyőzni! Hiszen mindannyian jól tudjuk: "dolgozni csak pontosan, szépen... érdemes."

dr. SKALICZKI Józsefné
az MKE Zenei Szekciójának elnöke

x x x

A könyvtárak hangzó különgyüjteményeinek nincs létesitési normája, ellátottságukról gyüjtőkörükről hivatalos dokumentum nincs, szakmai összefogásukról intézményesen nem történt gondoskodás. Pedig hálózattá szerveződésüknek igen sok feltétele adott. Szükséges lenne az emlitett gondoskodás a nehézségekkel küzdő gyüjtemények számára. Meg kellene inditani a Központi cédulaellátást, létre kellene hozni a kották és hangfelvételek központi katalógusát, központi másolószolgálatot kellene létesiteni.

Egy kézen is számba vehető azon dokumentumok száma, melyek a "fonotékák" speciális problémáival foglalkoznak. Melyek is ezek? Elsősorban Pethes Iván: A fonotéka c. kézikönyve (Bp. 1970, Népmüvelési Propaganda Iroda. 78 l.), Gráfné Forrai Magdolna: Gyakorlati tanácsok aközmüvelődési fonotékák számára (Bp. 1970. KMK 16 l.), Grexa Gyula: A közmüvelődési könyvtárak fonotékáinak feladata a zenei ismeretterjesztésben (Bp. 1971, KMK. 48 l.), Csoboth Attila: A közmüvelődési könyvtárak zenei részlege. Cim- és adattár. (Bp. 1972, KMK. 33 l.), végül: Hanglemezek a közmüvelődési könyvtárakban. Ajánló jegyzék. Közread. az Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ (Bp. 1973, Népmüv. Prop. Iroda. 232 l.).

Ugy tünt, hogy a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár gondozásában 1973-ban megjelentett Fonyó Istvánné - Simon Zoltán: A zenei szolgáltatás megszervezése a községi könyvtárakban cimü, a Hajdu-Bihar megyei községi könyvtárak számára készült intern jellegü kiadványt is felvehetjük a széleskörben való megismertetésre szánt segédletek közé.

Sajnos, nyugodt lelkiismerettel éppen az ellenkezőjét kell állitanunk. Egy elvi kérdést kivánunk tisztázni, illetve nézetünket leszögezni elöljáróban. A kiadvány tanulsága szerint a Hajdu-Bihar megyei községekben a "zenesarkok" 2-3 lemezjátszóval és az olvasószolgálatos könyvtárosnak "félkézről" ellátott segédletével látják el feladatukat. Az ilyen "zeneszolgáltató helyek" (a kiadvány fogalmazásával élve) nem egyebek komolyzenei Wurlitzereknél! Hiszen ahol az állománygyarapitás, feldolgozás és a zenei igények kielégitése az általános olvasószolgálatos részfeladata (minden speciális képzettség megszerzése nélkül!), ott érdemleges szolgáltatásról nem lehet és nem is szabad beszélni.

A szolgáltató helyek az idézett kiadvány szerint "sem önálló helyiséggel, sem külön könyvtárossal nem rendelkeznek... esetenként a helyi igények szinvonala sem kivánja meg a részlegnél magasabbszintü szervezeti formát". A fentiekből következőleg megkérdőjeleznénk a szolgáltató helyek létrehivásának szükségességét.

A módszertani levél öt fejezetre oszlik:

A zenei szolgáltatás megszervezése c. fejezet bevezetésként megadja a zenei részlegek feladatát és funkcióját: a zenei ismeretterjesztés, az idegen nyelv tanulásának, az irodalom auditiv befogadásának segitése. Hangsulyozza az együttmüködést a müvelődési házakkal, iskolákkal, zenetanárokkal, karvezetőkkel.

A tárgyi felvételek biztositásáról szólva azonban említés nélkül hagyja azt a tényt, hogy a részlegek kialakitása bizony igen helyigényes. A minimumként emlitett 3 lemezjátszó és a magnetofon elhelyezése a fejezetben szóbahozott "egy lemezjátszószekrényben" kérdéses, és véleményünk szerint nem praktikus. A felsorolásban szereplő 10-12 fejhallgatót a négy egyidejü müsorhoz feleslegesen soknak tartjuk, csoportos hallgatáshoz viszont kevésnek. Fontosnak tartanánk valamennyi ajánlott müszaki berendezés pontos cikkmegnevezését közölni, alternativaként más választékot is ajánlva. Mivel a helyiség-hangositásnak kidolgozott akusztikai szabványai vannak, a módszertani levélnek a helyiségigény említésekor erre feltétlenül ki kellett volna térnie.

A kiadások felsorolásából kimaradt az induláshoz szükséges hanglemezállomány (500-1000 lemez: minimálisan 50 000 forint) beszerzési ára. A sztereo-magnetofon sem üzemeltethető jó minőségü hangszalag nélkül (orsónként minimálisan 250,-Ft), amiről szintén nem történt említés. A tágra nyitott gyüjtőköri meghatározásban megadott irányok következetes gyarapitására nemhogy az évi 5-6000 Ft, de ennek kétszerese sem elegendő. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a részleg szinvonalas müködéséhez szükséges, hogy "a könyvtár általános gyüjtőkörét kibővitsék a zenei tárgyu könyvek és folyóiratok vonatkozásában", akkor a leirt 4500 Ft. négy-ötszörösével kell a fenntartó szerveknek számolniok.

A személyi feltételekről szólva a részfoglalkozásu dolgozó beállitását optimálisnak tartja, ami a dolgok anyagi részét tekintve rendjén való is lehetne. Ám melyik kvalifikált zenei szakember vállal amugy sem sok szabad idejében csekély összegért állománygyarapitást, zenei foglalkozások szervezését-vezetését, zenei tájékoztatást? Csak ennyit! Részidőben. Esténként.

Vajon elválasztható lenne egy manuális-technikai "betanitott munka" a zenei feldolgozó-tájékoztató-szétsugárzó munkától? Sőt: "a zenei szolgáltatás teljes egészében az egyik könyvtáros munkakörébe utalható". Ez nemcsak a zenei részleg látogatóinak lebecsülése, hanem a szakmáé is.

Amennyiben a zenei részlegben dolgozó munkatárs képzése nincs megoldva, a részleg munkáját semmiképpen sem szabad meginditani!

A zenei részleg belső munkájával foglalkozó fejezet az állománygyarapitás egyetlen formájaként a lemezvásárlást ismerteti. Mintha bizony nem lehetne jegyzékek, bibliográfiák alapján lemezeket rendelni is. Szót sem szól a magnetofonszalagra felvett müvekről (minek akkor a sztereo-magnetofon?), amelyek éppugy besorolhatók az állományba, mint a hanglemezek.

Az állománybavétel c. rész a szerelés alfejezetében elfeledkezik arról, hogy a jelzetet nemcsak a lemezboritóra, hanem a lemezre is rá kell vezetni, hiszen gyakori eset, hogy a tasakok elcserélődnek, s akkor egyedül csak a lemezcimkékre felvitt jelzet vezet vissza a tasakhoz. E fejezetben legalább egy mondat erejéig szükséges lett volna foglalkozni az állományból való törlés módjával is.

A feldolgozással (cimleirást értve alatta) viszonylag bővebben foglalkozik a módszertani levél, előrebocsátva, hogy "a lemezek cimfelvétele speciá-

lis ismereteket igényel és bonyolultabb, mint a könyveké. Ezért tudatosan eltértünk a szabványtól, illetve az adatokat olyan minimálisra redukáltuk, amennyire csak lehetséges volt anélkül, hogy a szolgáltatási helyeken felmerülő igények kielégitését csorbitaná vagy a feltáró-visszakereső munkát akadályozná."

Azt hiszem elvként leszögezhetjük: semmiféle meggondolás nem indokolja a szabványtól (még ha az csak szabályzat is) való akár tudatos, akár öntudatlan eltérést.

Ami a cimleirás nyelvét illeti: helyes, hogy a magyar nyelvü feltárást ajánlja. De a nem magyar kiadásu lemez esetén a cimleiró nyelvismeretét is számitásba véve az idegen nyelvü cimnek helyes magyaritását, ill. a cimforditás egyöntetüségét vajon mi és ki garantálja? (Rhapsody in blue = Kék rapszódia, vagy Rapszódia kékben, vagy Blues-rapszódia???)

A cimleirás kötelező sorrendjét meghatározza az összeállitó: szerző, cim, alcim, müfaj, müjegyzékszám, hangnem. Ám két bekezdéssel alább igy ir: "ha a zenemünek közismert sorszáma van, azt irjuk előre: Pl. 5. szimfónia Op. 67. C.moll."

Kommentár helyett idézzük az MSz 3401 könyvtári szabványból: "A szövegnek a besorolás szempontjából tekintetbe jövő részeiben a nem betüleirásu elemeket ... a szöveg nyelvének megfelelő betüirásra tesszük át és igy soroljuk."

Majd: "hasonlóképpen előre vetjük a hangnemet is, ha a cim igy ment át a köztudatba. Pl. "D moll tokkáta és fuga BWV 565." Végül is mi szerint fogja majd a könyvtáros besorolni katalógusába a példában közölt cimleirást?

Nem tudni, mit értsünk az előbbi példa után következő sorokon: "Ez a kissé bonyolultnak látszó leirási mód valójában nem okoz különösebb nehézséget, mivel a boritón vagy a lemezen már ezt a sorrendet találjuk s igy csak másolásról van szó". (Eszerint a cimleirás = a tasakon közöltek szolgai másolásával. Kiegészités, helyesbités nem szükséges.) S ráadásul utána a példa Paganini: La Campanella. "Nem fogják a Harangocska cimszónál keresni." (Ott nem is, mert nem a cimforditásról volt az előző bekezdében szó. De igenis kereshetik a Caprice cimszónál, ahova viszont ezek szerint nem nyer besorolást. A könyvtári gyakorlat egyébként már régóta alkalmazza az utalók rendszerét.)

Tarthatatlan a következő bekezdés is: "gyakori, hogy egy zenemünek vagy a szerző, vagy az utókor jelzőt, külön elnevezést adott. Ekkor szintén csak a magyar formát irjuk le idézőjelbe téve: Pl. Beethoven: Szonáta, zongorára. "Holdfényszonáta." Hol marad a következetesség a cimleirás kötelező sorrendjének és adatainak megtartásában?

A cimleirásról szóló fejezetben emlités sem történik az irodalmi, zenei lemezek előadóiról.

Mivel a gyüjtőkörrel foglalkozó alfejezetben irodalmi és nyelvi lemezekről olvashatunk, joggal várhatnánk, hogy a cimleirásról szólva legalább utalás történjen az efajta lemezek feldolgozására.

Ha már a cimleirás mélységét elhanyagolhatónak tartják az összeállitók, ugy a katalógusépités során mi tartjuk feleslegesnek a külön szerzői és cimkatalógust, hiszen azok egyesithetők egyetlen betürendes keresztkatalógusban.

A tárolásról szólva a módszertani levél a lemeztartó rekeszes polcokat ajánlja 10, ill. 20 cm hosszusággal. Mivel szabványméretü lemezszekrényt még nem gyárt a hazai ipar, szükséges lenne a rekeszek mélységét és magasságát is megjelölni.

Nem helytálló az a megállapitás sem, hogy a hangszalagok tárolása speciális butort nem igényel: a hangszalagok éppugy érzékenyek a hőre, fényre, mint a hanglemezek. Sőt: a porosodástól való megóvásuk szintén a nehezen megondható feladatok közé tartozik.

A müszaki berendezések állagának megóvásáról szólva ismét megfeledkeznek a szerzők a magnetofon kezelésének-gondozásának ismertetéséről. Nemcsak javittatni: meghatározott időszakonként karbantartani is kell az emlitett berendezéseket, hiszen élettartamuk javarészt ezen mulik, nem is szólva a szolgáltatás zökkenőmentességének biztositásáról.

Az utolsó fejezet a debreceni Zenei Könyvtárnak mint hálózati központnak hálózati szolgáltatásait ismerteti: a részlegek ellenőrzésén és irányitásán tul gondoskodik az ott dolgozók továbbképzéséről, az állománygyarapitáshoz jegyzékeket továbbit a részlegekhez. Szalagmásolatot készit a részlegek által igényelt, ritkán előforduló zenemüvekről. Gondoskodik a technikai eszközök javittatásáról.

A függelékben közölt, deziderátaként ajánlott zenei tárgyu könyveket teljességre törően állitották össze az Uj Könyvek nyomán. Sajnos, éppen ezért a zenei tárgyu szépirodalmat is belevették, holott utóbbiak a könyvtárak szépirodalmi anyagában jószerével megtalálhatók, zenei propagativ értékük vajmi csekély: ezért duplumot vásárolni - ujabb felesleges megterhelést jelentene a könyvtáraknak. A jegyzékbe olyan kiadványok is bekerültek, melyek ugyan könyvformában jelentek meg mégis a kották közé tartoznak. Pl.: Fáklyavivők, A bakonyi szegényember dalai, A mi dalaink, Elindultam idegenbe stb.

A kiegészitésként ajánlott bibliográfia (A muzsika világában) az 1964 előtti magyar anyagot erős válogatással közli, cikkeket is felvéve anyagába, mely tájékozódásként ugyan hasznos, ám deziderálásához mi inkább a Magyar Nemzeti Bibliográfia kumulációit ajánlanánk a retrospektiv anyag szerzeményezéséhez.

A zenével foglalkozó folyóiratok annotált jegyzékéből kimaradt a KÓTA, a Kórusok Országos Tanácsának havi folyóirata, valamint az Országos Filharmónia heti müsorfüzete, mely a zenei tájékoztatás igen hasznos segédeszköze.

Summázva az elmondottakat: a Hajdu-Bihar megyei Könyvtár 200 példányban kiadott összeállitása (bár az egységesitést szavakban deklarálja) eredményként pontosan célja ellenkezőjét éri el: az egyszerüsités örvén szimplifikálást, igénytelenséget tanit. Bizunk abban, hogy a legközelebbi, e témával foglalkozó kiadványuk szakmai szempontból támadhatatlan, módszertani szempontból jobban átgondolt, az országos gyakorlat eredményeit figyelembe vevő, a magyar könyvtárügyhöz és a magyar zenéhez méltó szinvonalat képviselő összeállitás lesz.

GYIMES Ferenc

KRÓNIKA

A szocialista országok könyvtári módszertani központjainak 7. konferenciája, Bukarest, 1974. július 15–20.

A Könyvtári Figyelő szerkesztősége tájékoztatni kívánja olvasóit a Bukarestben lezajlott konferencia eseményeiről. Bevezetőként a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatójának, Papp Istvánnak Utijelentését használtuk fel, majd az előadásokról közlünk rövid ismertetést. A részletek iránt is érdeklődők a KMK Szakkönyvtárában hozzájuthatnak a konferencia teljes anyagához.

Az 1972-ben Szófiában tartott 6. konferencia kérése alapján a Román Szocialista Köztársaság látta vendégül 1974-ben a szocialista országok könyvtári módszertani központjainak kiküldött munkatársait. A konferencia kitüzött témája az egységes országos könyvtári rendszer kérdésköre volt.

A konferencián a következő előadások hangzottak el:

Bek Ze Uc (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság): A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság könyvtárügyi szervezetének és irányitásának rendszere;

Hadzsihrisztov, Hriszto (Bolgár Népköztársaság): Dinamikus normatívák (az országos és helyi szintü könyvtári szolgálat optimális modellje kidolgozásának fontos feltétele);

Jirkovská, Vera (Cseh Szocialista Köztársaság): A Cseh Szocialista Köztársaság lakosságának nyujtott könyvtári szolgáltatások rendszere;

Kołodziejska, Jadwiga (Lengyel Népköztársaság): A közmüvelődési könyvtári hálózat megszervezésének néhány fontos problémája;

Oszipova, Irina Pavlovna (Szovjetunió): Az országosan egységes könyvtári rendszer kialakitásával kapcsolatos problémák tudományos kidolgozásának jelenlegi helyzete és perspektivái;

Papp István (Magyar Népköztársaság): Az országos könyvtári rendszer egysége;

Popescu-Bradeceni, Angela (Román Szocialista Köztársaság): A könyvtárügy szervezetének jellegzetességei a Román Szocialista Köztársaságban;

Rückl, Gotthard (Német Demokratikus Köztársaság): A területi könyvtárhálózatok fejlődése és helyzetük az NDK egységes könyvtári rendszerében;

Sallai István (Magyar Népköztársaság): A különböző tipusu könyvtárak együttmüködése a megyékben;

Schwartz, Gerhard (Német Demokratikus Köztársaság): A szakkönyvtári hálózat kialakitása az NDK könyvtárügyében. Helyzet és perspektiva;

Schumann, Wolfgang (Német Demokratikus Köztársaság): A könyvtárügy irányitásának és tervezésének néhány aktuális problémája az NDK-ban;

Sedlačková, Maria (Cseh Szocialista Köztársaság): Kutatási tevékenység a prágai Állami Könyvtár Módszertani Kabinetjében;

Szemjonova. Galina Alekszandrovna (Szovjetunió): A központositott könyvtári rendszer megvalósitásának egy formája.

A tájékoztatást Ilie Radulescu, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, a Szocialista Kulturális és Nevelési Tanács közmüvelődési igazgatóságának vezetője nyitotta meg, hangsulyozva a hasznos véleménycsere és a baráti kapcsolatok fontosságát. Beszédében kitért arra, hogy a szocialista társadalom korszerü gazdaságot is feltételez, s ennek kialakitásában a könyvtáraknak ugy kell kivenni részüket, hogy elszigeteltségükből kilépve bekapcsolódjanak a dinamikus fejlődésbe. Nagy fontosságuak a permanens nevelés, az információs rendszerek, az egyéb kulturális területek intézményeivel való kapcsolatok.

Az elhangzott előadásokból, az utánuk lezajlott vitákból kitünt, hogy a szocialista országok könyvtárügye - bizonyos módositásokkal, eltérésekkel - lényegében a társadalom mozgásával összhangban ugyanabban az irányban fejlődik. Valamennyi ország nagy figyelmet fordit a mi megyei könyvtárunknak megfelelő intézmények müködésére. Közös probléma az egységes, központositott ellátási rendszerek szervezése az azonos és az eltérő tipusu könyvtárakból. Visszatért a könyvtári és a tájékoztatási rendszerek közötti kapcsolat, együttmüködés kérdése, végleges megoldásról - különösen gyakorlatról - azonban egyik résztvevő ország sem számolhatott még be. A hasznos és gazdag vita során a módszertani központok fokozott együttmüködésének kérdése is előtérbe került. Érdekességként végül felsoroljuk a magyar előadások után elhangzott kérdéseket:

- véleményünk szerint milyen fontos könyvtárügyi problémákat lehet jogszabályokkal, s melyeket egyéb módon szabályozni, megoldani;
- milyen tapasztalataink vannak az utolsó tiz év során egyes könyvtártipusok (megyei, főiskolai könyvtárak) funkcióbővitésével kapcsolatban;
- a könyvtári kölcsönzés optimális rendszerében szerepet kivánunk-e juttatni a territoriális szempontnak;
- ha a könyvtári rendszer egyes tagjai még nem ütik meg a minimális követelményeket beszélhetünk-e rendszerről, vagy helyesebb volna csupán hálózatról szólni;
- hogyan hatott a közigazgatási reform községeink nagyságára;
- léteznek-e hazánkban megyei szakkönyvtárak;
- milyen változásokon ment keresztül a régi értelemben vett módszertani munka;
- milyen a tároló könyvtár, illetve az állományukat megőrzés céljából gyarapitó könyvtárak viszonya;
- hogyan oldható meg, hogy az ellátás alacsonyabb szintjein a szükséges technikai eszközök rendelkezésre álljanak.

A KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT SZERVEZÉSE ÉS IRÁNYITÁSI RENDSZERE A KOREAI NÉPI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN

BEK ZE UC - SIN DONG CIAN

Korea könyvtári hálózatai háromfélék:

1. Területi elv szerint szervezett könyvtári hálózat. A területi közigazgatási központok könyvtárai és a kerületi könyvtárak tartoznak ebbe a kategóriába, legnagyobb részük közmüvelődési könyvtár.

2. Tudományos könyvtárak hálózata. A központi tudományos könyvtáron kivül a fővárosbanés a nagyipari centrumokban müködő önálló szakkönyvtárakat és egyetemi, főiskolai könyvtárakat foglalja magában.

3. Üzemi, vállalati, munkahelyi könyvtárak.

A koreai könyvtárak munkájának egységes állami irányitása lehetővé teszi a felszabadulás óta megtett hatalmas fejlődés továbbvitelét.

S. Cs.

DINAMIKUS NORMATIVÁK - A BOLGÁR LAKOSSÁG KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA MEGJAVITÁSÁNAK ELŐFELTÉTELEI

Hriszto HADZSIHRISZTOV

A Bulgária egységes könyvtári rendszerének megteremtésére vonatkozó 1970-es minisztertanácsi rendeletet a könyvtárügy megélénkülése, a könyvtári rendszer racionalizálására irányuló kezdeményezések sora követte. Valamenynyi könyvtári rendszer prognózisát, perspektivikus tervét elkészitették.

1973-ban 10 589 könyvtár müködött az országban, egy lakosra átlag 6, 5 könyv jutott. 3, 3 millió olvasó átlag 7, 5-szer fordult meg a könyvtárakban, egyenként 14 könyvet kapva kézbe.

A dinamikus normativák kidolgozásának alapelvei

A könyvtári rendszer modelljének kidolgozása során husz éves távlati tervek készültek (1970-1990). A könyvtárakat a települések nagyságrendje alapján két kategóriába sorolták. A könyvtári szolgáltatások, a könyvtári szervezet jellegét ezeknek a kategóriáknak megfelelően kell meghatározni.

Alapelvként mondták ki, hogy egy helységben csak egy nyilvános könyvtár legyen. Ez azt jelenti, hogy fokozatosan egyesiteni kell a városok könyvtári szolgáltatásainak rendszerét. A falusi könyvtáraknak egy, a közigazgatási rendszert követő rendszerbe kell kapcsolódni. A kisebb, főleg a hegyi települések jobb könyvtári ellátására bibliobuszok igénybevételével mobilabb könyvtári szolgáltatási modellt dolgoztak ki. Meg kell oldani központilag az állomány kiegészitését, különösen a kézikönyvtárak tekintetében, és meg kell oldani, hogy bármely olvasó, lakhelyétől függetlenül, hozzájusson a számára szükséges irodalomhoz.

Egy könyvtár élő, fejlődő szervezet. Az elkészitett normativák a várható változásokat figyelembe vették, azoknak teret hagytak, tehát dinamikusak. A normativák megalkotásakor az egyes könyvtárak kategória-különségeire is tekintettel voltak, tehát a normativák differenciáltak. Realitásukat az biztositja, hogy a tapasztalatból kiindulva készültek, tiz év könyvtári tevékenységének alapos elemzése biztositotta a hosszutávu tervezés bázisát.

A lakosság könyvtári ellátása

Meg kell javitani a könyvtárakban az állomány belső szerkezetét. Fő elégtelenségek e téren: sok az "elöregedett" gyüjtemény, gyakori a gyüjtőkörtől

idegen és fölösleges duplumpéldányokkal felduzzasztott állomány. Közmüvelődési könyvtárban nem kell megőrzési kötelezettségnek érvényesülnie.

A könyvtári szolgáltatások igénybevételének gyakorisága

Egységes és megbizható nyilvántartási rendszer hiján a könyvtári forgalom adatai nyilvánvalóan nem reálisak. A normatívák megadásakor a potenciális olvasóból indultak ki. A terv szerint 1990-re a lakosság 39%-a lesz könyvtári olvasó, évi 3,2 alkalommal látogatják a könyvtárat, 5 könyvtári egységet használnak átlagosan. Jelentős bővitésre szorul az egy olvasóra jutó könyvtári alapterületet. A kötetszám, olvasók száma és forgalom mutatóit alapul véve emelni kell a főhivatásu könyvtárosok számát is.

A. E.

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK RENDSZERE CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Vera JIRKOVSKÁ

Csehszlovákiában több mint 40 000 könyvtármüködik, összállományuk meghaladja a 120 millió kötetet.

Az 1959-es könyvtári törvény valamennyi tipusu könyvtár központilag irányitott egységes rendszerét irja elő, igy a könyvtárak a szolgáltatások hatékonyságának emelése érdekében egymással kölcsönösen együttmüködnek és kooperálnak. Csehszlovákia Állami Könyvtára lett az együttmüködés központja és alapja, megszerveződtek a központi könyvtári hálózatok, vidéken pedig területi könyvtárak alakultak.

A területi és szakmai tagozódásu egységes könyvtári rendszerben kiemelt jelentősége van a közmüvelődési könyvtári hálózatnak, hiszen ez elérhető az egész lakosság számára. Szükséges hogy ez a hálózat a tájékoztatási intézményektől távol müködő szakemberek igényeit is ki tudja elégiteni a bibliográfiai tájékoztató szolgáltatás és a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének fejlesztésével. Meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a vidéki könyvtárak a körzetük igényeinek megfelelő szakirodalommal kellő mértékben rendelkezzenek. Különösen sürgető ennek a feladatnak a megoldása a mezőgazdasági szakirodalom terén. A mezőgazdasági szakkönyvtári hálózat a maga 40 milliós állományával jól müködhet együtt a közmüvelődési könyvtárakkal.

A vidék központjainak könyvtáraiból szerveződik az állami tudományos könyvtárak leendő hálózata. E könyvtárak általános gyüjtőkörüek, a helyi tanácsok kezelésében vannak, a módszertani felügyeletet az Állami Könyvtár Könyvtártudományi, Módszertani és Kutató Központja végzi.

Napjainkban fogalmazódik meg a területi központi könyvtárak létrehozásának szükségessége, melyek a koordinációs és integrációs központjai lennének a bibliográfiai és tájékoztatási szolgáltatásoknakés a terület módszertani tevékenységének. A központi könyvtárak rendszere sokat tehet a kis községi és a nagyobb állománnyal rendelkező városi könyvtárak szolgáltatásaiban tapasztalható különbség csökkenése érdekében.

Ahhoz, hogy a könyvtárak lehetőségeikhez képest a legjobb szolgáltatást nyujthassák, hosszutávu tervezésre van szükség. Külön területi tervek

készülnek a megyei és járási könyvtárak feladatairól. Meg kell határozni a járási és megyei könyvtárak állományának optimális összetételét, az állománykiegészités méreteit, a szükséges duplumpéldány-mennyiséget. A Kulturális Minisztérium már jóváhagyta az egységes könyvtári rendszer fejlesztési tervének alapelveit az 1976-1980 évekre. Be kell fejezni a szakágazati könyvtári hálózat létrehozását is. Jelentősen javitani kell a szakkönyvtárak szolgáltatásait. Az alapkutatások bázisául az akadémiai könyvtári hálózat szolgál.

A különböző hálózatok könyvtárai az Állami Könyvtártól kapnak módszertani segitséget. Mivel az Állami Könyvtár a Kulturális Minisztérium közvetlen irányitása alatt áll, ez a segitségadás egyben a könyvtárügy irányitásának meghatározott módja is. Alsóbb szinten a megyei és járási könyvtárak nyujtanak módszertani segitséget és végzik a könyvtárak irányitását, szakkönyvtárak esetében pedig a megfelelő központi szakkönyvtárak.

Nem megoldott kérdés ma még a könyvtárak korszerü technikai eszközökkel való ellátása. Fokozatosan reprográfiai szolgáltató központokat kivánnak létrehozni a tájékoztatás elősegitése érdekében.

A Nemzeti Bibliográfia és a külföldi müvek központi katalógusa elvileg minden, az ország könyvtáraiban fellelhető müről leirást tartalmaz. Az anyagnak lyukszalagon való közreadásával lehetségessé válik az egyes könyvtárak számára, hogy állományukkal behasonlitsák, és a feldolgozó munkát megkönnyitendő, kész katalóguscédulákat igényeljenek. Jelentős könyvtártudományi kutatások folynak a könyvtári munka automatizálásának terén, a szolgáltatások rendszerének fejlesztésével kapcsolatban.

A. E.

A KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT MEGSZERVEZÉSÉNEK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

Jadwiga KOŁODZIEJSKA - Jan WOŁOSZ

A közmüvelődési könyvtárak müködésének szociológiai alapjai

A könyvtár társadalmi funkcióját tárgyaló irásokban központi helyet foglal el a könyv a maga hagyományos formájában. A különféle technikai vivmányok a jövőben e forma jelentős kiszorulását eredményezhetik. MacLuhan kanadai szociológus szerint az emberi civilizáció három korszakra tagolódik: 1. törzsi-nemzetségi korszak, melyben a szóbeliség jellemezte az emberek közti kommunikációt, 2. Guttenberg korszaka, az irásbeliség, később a nyomtatás elterjedése, 3. a jövő korszaka, melyben az elektronika uralkodik, és ez kiszoritja a hagyományos könyvformát. A MacLuhan által rajzolt kép értékelésekor nem feledkezhetünk meg a világ különböző területeinek kulturális és anyagi differenciáltságáról.

Mégis feltételezhetjük, hogy a könyv-forma még igen sokáig megőrzi hegemóniáját, különösen a közmüvelődési könyvtárakban. A közmüvelődési könyvtár napjainkban egyre világosabb szervezeti formákat kap.

A közmüvelődési könyvtári hálózat rendszere

Az 1968-as könyvtári törvény értelmében a könyvtárak országos könyvtári hálózatba tartoznak, és a gyüjtés, őrzés, feldolgozás stb. munkájában együtt kell müködniük. A közmüvelődési könyvtárak hálózata hierarchikus. A könyvtáraknak egymástól való szervezeti függősége a hálózaton belül két okból igen jelentős: 1. Nagyon széles a hálózat mennyiségi tekintetben (1973-ban 8852 könyvtári létesitmény müködött Lengyelországban, 66 324, 7 ezer kötet összállománnyal és 10 346 főhivatásu könyvtárossal, a lakosság 21%-a volt a könyvtárak olvasója). 2. A müvelődés fejlődése és a középiskola elvégzésének kötelezővé tétele (1978-tól) megköveteli, hogy pontosabban meghatározzuk a közmüvelődési könyvtárak szerepét az oktatásban és ismeretterjesztésben.

Az államigazgatás reformja és annak hatása a könyvtárak irányitására

A reform eredményeképp az ország 4315 községét 2366-ra csökkentették. Ezek az ország legkisebb igazgatási egységei. Az uj helyzet fő jellemzői: 1. az államigazgatás decentralizálása, 2. a gazdasági és jogi szervezeti körülmények megteremtése a helyi szervek nagyobb öntevékenységéhez, 3. a magasabb szintü igazgatási egységek részéről az alacsonyabb szintüek tevékenységébe való beavatkozás csökkentése, 4. az államigazgatás központi szervei szerepének megváltozása. Mivel a közmüvelődési könyvtári hálózat szervezetében követi az államigazgatás rendszerét, most ujra meg kell határozni feladatait, lehetőségeit. Fontos körülmény, hogy a megyei tanácsok kulturális és müvészeti osztályain létrehozták a könyvtári referensi munkakört. A kisebb könyvtárak adminisztrációjának egy részét már a reform előtt is a járási és városi könyvtárak látták el.

A megváltozott szervezeti formák, feladatkörök jogi vonatkozásai még nincsenek tisztázva, rögzitve. A rendezést sürgetővé teszi az a körülmény, hogy egy-egy könyvtár nemegyszer különböző, egymásnak ellentmondó utasitást kap a helyi szervektől és a hálózatban fölérendelt könyvtártól.

A. E.

A SZOVJETUNIÓ KÖNYVTÁRI RENDSZERÉNEK MEGSZERVEZÉSÉVEL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK TUDOMÁNYOS KIDOLGOZÁSA ÉS PERSPEKTIVÁI

OSZIPOVA, I. - SZIROTKINA, E.

Világszerte felismerték, hogy az olvasók komplex igényeinek hatékony kielégitésére csak a különböző nagyságu és tipusu könyvtárak együttese alkalmas. Mind nagyobb jelentőséget nyer ezért a könyvtári rendszerek ésszerü megszervezése, a beszerzések összehangolása, a szolgáltatások szinvonalának kiegyenlitése. Ehhez egységes együttmüködési tervre és a könyvtárak gazdálkodásának központi irányitására van szükség.

A Szovjetunióban a könyvtári rendszerek lehetőségeinek és müködési feltételeinek tanulmányozásakor a tudósok a termelőerők fejlettségi szintjéből, a

a társadalmi struktura változásaiból, a tudományos-technikai forradalom jelenlegi állapotából indulnak ki. Figyelembe veszik az ország sajátos történelmi helyzetét, az egyes szövetségi köztársaságok eltérő földrajzi feltételeit, népsürüségét stb.

A kutatások fővonalát három téma képviseli:

1. Könyvtártipusok meghatározása a társadalomban betöltött funkció alapján.
2. A könyvtárak közötti feladatmegosztás és a hálózatszervezés uj elveinek kialakitása.
3. A könyvtárak - mint információforrások kölcsönös hasznositásának leghatékonyabb utjai.

A könyvtári tipológia kialakitása két alapvető funkció vizsgálata nyomán történik.

Az egyik: a tudományos és technikai tájékoztatás bázisainak beilleszkedése az információszolgáltatás országos rendszerébe. E célból a Minisztertanács Tudományos és Technikai Állami Bizottsága 1972-73-ban alapos elemzést folytatott az általános tudományos könyvtárak és a szakkönyvtárak minden tipusára vonatkozóan. Megvizsgálta szerepüket az információszolgáltatás rendszerében, kapcsolataikat egyéb tájékoztatási szervekkel, beszerzési politikájukat, bibliográfiai apparátusukat stb. Kiemelten foglalkozott a nemzeti könyvtár sokrétü - elsősorban központi feladatokat ellátó - tevékenységével. A Lenin Könyvtár önálló kutatásokat is folytat: "nemzeti könyvtár és társadalmi-kulturális fejlődés", "nemzeti könyvtár és információszolgáltatás" cimmel.

A másik funkció: a különféle olvasói rétegek eltérő igényeinek kielégitése. 1965-74 között széles körü szociológiai vizsgálatot végeztek: több mint 50 000 olvasó megkérdezésével. A vizsgált kérdések között szerepelt: a kérdezettek véleménye az általuk használt könyvtárak tevékenységéről, a kielégitett és ki nem elégitett kérések elemzése, a könyvtári szolgáltatások szinvonalának javitását célzó javaslatok stb. Külön gonddal körvonalazták a közmüvelődési könyvtárak funkcióit, valamint beszerzési problémáit, különös tekintettel az olvasói igények kielégitésére s a kielégitetlen kérések számának csökkentésére.

A tipológiai vizsgálódás során megállapitották, hogy a Szovjetunióban 127 000 közmüvelődési könyvtár (állami és szakszervezeti), kb. 50 000 tudományos és szakkönyvtár, valamint müszaki főiskolai könyvtár müködik. Jelentős az iskolai és gyermekkönyvtárak száma: közel 180 000.

A hálózatszervezés uj elveinek kialakitása a régi felosztási elvek korrekcióján alapul. Célja a könyvtárak állományának minél teljesebb, kölcsönös kihasználása. Fő eszközei a könyvtári szolgáltatások rendszerének elemzése és a szolgáltatások központositása. A kutatások eredményeként városi és körzeti könyvállomány-alapok létrehozását határozták el, amelyek minden közmüvelődési könyvtárban jelentkező igényt kielégiteni hivatottak. Ezzel egyidőben a csekély hatékonysággal müködő kisebb könyvtárak megszüntetésére is sor kerül. A területi elvü könyvtári ellátást központi beszerzéssel kivánják megoldani.

A könyvtárak kölcsönös hasznositásának tanulmányozása szorosan kapcsolódik a tudományos könyvtárak anyagából létesitendő letéti (v. tároló) könyvtárak megszervezéséhez. Ide tartozik a könyvtárközi kölcsönzés meggyorsitása, a központi katalógusok létrehozása, a könyvtári munkafolyamatok és a bibliográfiai tevékenység fokozatos automatizálása.

S. Cs.

AZ EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZER NÉHÁNY TÉNYEZŐJÉRŐL

PAPP István

A könyvtári rendszer egysége elsősorban könyvtárpolitikai probléma. A könyvtárpolitikában országos, regionális, ill. ágazati és helyi szint különböztethető meg. Az országos irányitás eszközei az egységes könyvtári rendszer megteremtésében: jogszabályok, irányelvek, központi intézkedések, központi szolgáltatások és intézmények. Két veszély áll fenn a központi szabályozók kialakitásánál: abszolutizálja az azonos megoldások minden körülmények között való alkalmazását, a célkitüzéseket nem a lehetőségekkel összhangban jelöli ki. Mindkét esetben a rendszer müködésének hatékonysága kerül veszélybe. A helyi tényezők, lehetőségek hatásának teret hagyva a központi irányitás csak a rendszer müködésének szempontjából legfontosabb kérdésekkel foglalkozhat.

Az 1956-os könyvtári törvény megalkotása óta bekövetkezett társadalmi és könyvtárügyi változások uj jogi szabályozást tesznek szükségessé. Az ezzel kapcsolatos munka folyamatban van. Alapkoncepciója: a társadalom különböző területein jelentkező feladatok könyvtári eszközökkel való támogatása a könyvtári rendszer egészének feladata. A könyvtári rendszerben kulcsszerepet töltenek be a nyilvános könyvtárak, de a rendszer szerves részét képezik a korlátozottan nyilvános könyvtárak is. A nyilvános könyvtárak rendszeréhez a helyi államhatalmi szervek felépitése, hatásköre, jogállása, a közigazgatás rendszere nyujtja az objektiv alapot. A korábbi centralizált könyvtári rendszer decentralizálása a könyvtári szolgáltatások szinvonala emelésének igényéből fakadt. A közigazgatás rendszerében időközben lezajlott változások és a könyvtári tapasztalatok most magasabb szintü, szervezettebb centralizáció megvalósitását sürgetik.

Az egységes könyvtári rendszeren belül a könyvtárak közti kooperáció lényegesen emeli a rendszer hatékonyságát. Ez azonban adminisztrativ uton nem valósitható meg, az egyes könyvtárak spontán igényére s a szükséges anyagi és technikai feltételek meglétére kell alapulnia. A különböző nagyságrendü könyvtárak számára nem egyformán gazdaságos a kooperáció, a nagy könyvtárak általában adnak, a kisebbek kapnak. A kooperációban résztvevő nagy könyvtárakat ezért anyagilag is érdekeltté kell tenni.

Könyvtárpolitikai alapelvünk: lehetőleg minden felmerülő igényt a jelentkezés helyéhez legközelebb kell kielégiteni. Ez abszolut mértékben sohasem valósitható meg. Az igény társadalmi szükségessége és a gazdaságosság szempontjai határozzák meg a kielégités mértékét. Cél, hogy minél többfajta igény felvételére legyenek alkalmasak az egyes könyvtárak.

Az uj egységes könyvtári rendszerben a merev, hierarchikus munkamegosztást egy, a hálózati határokon tullépő, kevesebb áttételen keresztül megvalósuló könyvtári kapcsolatrendszernek kell felváltania. A legfongosabb kapcsolati forma a szolgáltatás. A könyvtárügy egységes rendszere tehát egy szempontból a rendszer tagjait összefüző szolgáltatások együttese.

Az egysége sországos könyvtári rendszer kiépitésekor tekintettel kell lenni a nemzetközi integráció kialakulásának tendenciájára. Fejlett müszaki bázis és kellő számu, megfelelő felkészültségü könyvtáros nélkül az egységes könyvtári rendszer nem valósitható meg. A könyvtárügy csak viszonylagos önállóság-

gal bir, társadalmi beágyazottságából következően az egység ellen ható tényezőkkel is számolni kell. Ujra és ujra meg kell teremteni az érdekszférák összeütközése miatt lazuló egységet, hogy az az össztársadalmi és csoportérdekek kielégitésére egyaránt alkalmassá váljék.

A. E.

KÖNYVTÁRSZERVEZÉSI KÉRDÉSEK A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGBAN

Angela POPESCU BRADICENI

Romániában 1973-ban 2 nemzeti könyvtár, 48 egyetemi és felsőoktatási intézményi könyvtár, 10 748 iskolai könyvtár, 4395 szakkönyvtár és 6675 közmüvelődési könyvtár müködött. A könyvtári hálózatok szervezésének alapelveként az un. "intézményi koncentrációt" alkalmazzák.

A Központi Állami Könyvtár feladatai: a nemzeti bibliográfia készitése, a központi katalógus gondozása, kulturális tájékoztatási-dokumentációs tevékenység, módszertani feladatok megoldása, duplumelosztás stb. Ezek mellé ujabban átvette még a bibliológiai dokumentációt, a nemzetközi csere intézését, valamint a könyvrestauráló tevékenységet.

Hasonló törekvés érvényesül a közmüvelődési könyvtáraknál, helyi, vidéki szinten is. Mindenféle szolgáltatást - könyvtárközi kölcsönzést, helyi központi katalógusok kidolgozását, bibliográfiakészitést, a beszerzések összehangolását stb. - a nagyobb területi központi könyvtárakban összpontositanak. Ezeket a feladatokat jogi és adminisztrativ intézkedések szabályozzák.

Két jelentős szakkönyvtári hálózat müködik az országban: az akadémiai és a központi egyetemi könyvtárakból alakult hálózat. A közmüvelődési könyvtárak száma a koncentráció következtében 1955 óta harmadára csökkent (1955: 19 670; 1973: 6675). A szakkönyvtárakra - ezzel ellentétben - a specializálódás jellemző: 1959-ben 1133, 1973-ban 4395 a számuk.

A könyvtári hálózatok munkájának hatékonyabb megszervezése céljából gépesitett adattároló és visszakereső rendszer bevezetését tervezik, on-line rendszerben, kihelyezett terminálokkal. Ennek bázisául és központjául a Központi Állami Könyvtár szolgálna.

S. Cs.

A TERÜLETI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI AZ NDK EGYSÉGES KÖNYVTÁRI RENDSZERÉBEN

Gotthard RÜCKL

Az NDK 1968. évi könyvtári törvényéhez számos végrehajtási utasitás készült. Az egyik legjelentősebb ezek közül a 6. számu: "A megyei általános tudományos könyvtárak feladatai és müködése; Utasitás a megyei általános tudományos könyvtárakról szóló kerettörvényhez." A megyei általános tudományos könyvtár minőségileg uj könyvtártipust jelent, amely az általános közmüvelődési és az általános tudományos könyvtárak legjobb hagyományait és tapasztalatait speciális módon ötvözi össze. Ez a könyvtár is a helyi tanácsok fennhatósága alá tartozik, és egyaránt betölti egy szellemi, kulturális központ és egy széles körü, differenciált igények kielégitésére hivatott tudományos könyvtár funkcióját. Ezenkivül tudományos és módszertani munkájával támogatja a megye könyvtárainak és könyvtárügyének fejlesztését, aktivan együttmüködik az ország más könyvtáraival, valamint a tudományos és társadalmi élet megfelelő területeivel és intézményeivel.

A Német Szocialista Egységpárt 8. kongresszusa különleges figyelmet szentelt a tervezés és irányitás kérdéseinek. A könyvtáraknak is gondoskodniuk kell a kulturpolitikai határozatok végrehajtásáról. A Tanácsi közmüvelődési könyvtárak legfontosabb feladatául a párt a szocialista személyiség mindenoldalu fejlesztését, az alkotói hajlamok és lehetőségek teljes kibontakoztatását jelölte meg. Ez a szempont kell, hogy érvényesüljön a könyvtárak gyarapitásában is. Hogy a tanácsi közmüvelődési könyvtárak legalapvetőbb feladatuknak eleget tehessenek, hogy valóban minden potenciális olvasót elérjenek, gondoskodni kell a tanácsi hálózat ésszerü bővitéséről és a különböző hálózatokhoz tartozó könyvtárak szoros együttmüködéséről, a könyvtárközi kölcsönzésben rejlő lehetőségek teljes kiaknázásáról.

P. M.

A MEGYÉK KÜLÖNBÖZŐ TIPUSU KÖNYVTÁRAINAK ÉS KÖNYVTÁRI HÁLÓZATAINAK EGYÜTTMÜKÖDÉSE

SALLAI István

Az 1956-os könyvtári törvény kimondta az egységes könyvtári hálózatok rendszerét. Ez a következőket jelenti: 1. ne legyenek egy területen párhuzamosan azonos funkcióju könyvtárak; 2. a könyvtárak területi eloszlása feleljen meg a társadalmi igényeknek; 3. a könyvtárak között a munkamegosztás feleljen meg a társadalmi követelményeknek; 4. a könyvtárak közti állományáramlás tegye lehetővé, hogy az olvasó földrajzi helyzetétől függetlenül hozzájusson az ország könyvtáraiban bárhol fellelhető anyaghoz.

A központositással kapcsolatban felmerült az a terv, hogy az ország területét a szakirodalmi ellátás szempontjából öt régióra osztjuk, és ezek központjául az ott müködő tudományegyetemi vagy megyei könyvtárakat tesszük

meg, megfelelő fejlesztés után. Ez a terv főleg a központi pénzalapok hiánya miatt nem valósulhatott meg.

A magyar könyvtárügy az általános könyvtári ellátás szempontjából ugy alakult, hogy az ellátási terület egy-egy nagyobb városra és vonzáskörére terjed ki. Ezek többnyire a megyei könyvtárak, vagy egy-egy külön vonzáskörrel rendelkező város központi könyvtára, az "A" tipusu könyvtárak. Ezek a könyvtárak többnyire a kutatáshoz, oktatáshoz, közigazgatáshoz stb. szükséges kurrens információkat gyüjtik. Megőrzési kötelezettségük nincs, kivéve a helytörténeti anyagot.

Az "A" tipusu könyvtárakban a megnövekedett és differenciálódott igények kielégitésére a könyvtárközi kölcsönzés hagyományos módja elégtelen. E probléma megoldására két módszer kinálkozik: egyrészt egy-egy terület ellátására olyan könyvtárakat kell létrehozni, melyek ezen igények zömét a felhasználók közelében maguk ki tudják elégiteni, másrészt országos könyvtárközi ellátóközpontot létrehozni. Az "A" tipusu könyvtár tehát az ellátási körzetébe eső könyvtárak részére információt és dokumentumot közvetit, másrészt integrációs központ. Fő jellemzője a könyvtártáraknak, hogy: általánosak, megőrző szerepük korlátozott, vállalják a területen felmerült, de szakkönyvtár hiján kielégitetlenül maradt témákban a szakirodalmi gyüjtést. (A pedagógiai szakirodalom terén ez szinte minden megyében feltétlenül megvalósitandó.)

A megyei könyvtár módszertani és hálózati központja területének. A hagyományos módszertani tevékenységet ma ujabb tipusu központi szolgáltatások váltják fel. Rendezettebbekké váltak pl. a bibliográfiai szolgáltatások. Cikkbibliográfiák jelennek meg, sőt országos feladatot ellátva a debreceni megyei könyvtár rendszeresen közreadja amegyei könyvtárak kiadványainak jegyzékét. Fejlődőben van megyei könyvtáraink reprográfiai apparátusa, mely a másolatszolgáltatáson tul valamelyes kiadói tevékenységet is lehetővé tesz. Igy jelenthetnek meg azok a megyei könyvtári folyóiratok, melyek a nem tul népszerü módszertani utmutatókat felváltották, tájékoztatják a hálózat könyvtárait és a fenntartó szerveket, vitafórumként szolgálnak, publikációs lehetőséget adnak a terület könyvtárosainak.

Az "A" tipusu könyvtáraknak jelentős szerepük van a vidék könyvtári munkájának központositása, integrálása terén. A magyar könyvtári ellátásra a kezdeti években erős centralizáció volt jellemző. A helyi tanácsok megszilárdulásával a közvetlen irányitást, felügyeletet és az anyagi eszközök biztositását a helyi tanácsok végzik. Ma tehát egy nemrég lezajlott decenralizálást követően kell a korszerü centralizálást megszervezni, mely e helyzetből kifolyólag gyakran erős ellenállásba ütközik, mivel ezeket az intézkedéseket bizonyos könyvtárak valamiféle jogfosztásnak érzik.

Az országos központi szolgáltatások közül csak az "Uj Könyvek" c. kéthetente megjelenő kiadványt emliti az előadás. Ez a könyvtárak szerzeményezési munkáját segiti, az önálló döntést meghagyva a gyüjtőköri minimumot jelöli meg a könyvtártipusonként. Tartalmazza valamennyi magyar nyelven megjelent, könyvárusi forgalomba került könyv leirását és róluk recenziót ad, de legalább annotációt. Uj szolgáltatása a Magyarországon forgalomba került külföldi müvekről való tájékoztatás.

Összefoglalva a mondottakat: területi közmüvelődési könyvtári ellátásunk korszerü megoldásának érdekében fokozni kell a megyei könyvtárak közve-

titő szerepét, átültetni a gyakorlatba a lépcsőzetes ellátás elvét, racionálisan megoldani a szükséges feladatok elvégzésében a koordinációt.

A. E.

AZ NDK KÖNYVTÁRÜGYÉNEK AKTUÁLIS TERVEZÉSI ÉS IRÁNYITÁSI PROBLÉMÁI

Wolfgang SCHUMANN

Az NDK-ban az 1973. évben kb. 5300 művet adtak ki mintegy 120 millió példányban, ezenkivül több millió példányt importáltak is. Az állami könyvkereskedések és könyvbizományosok közel 433 millió márkás forgalmat bonyolitottak le.

A könyvvel, könyvterjesztéssel, irodalompropagandával foglalkozók tábora sok ezer főt számlál, munkájukért számos állami és társadalmi, központi és helyi szerv felelős, mindenekelőtt a könyvkiadást, a könyvkereskedelmet és a könyvtárügyet irányitó Kulturális Minisztérium: ez azonban nem csökkenti a többi minisztérium, a tanácsok és más szervek és intézmények felelősségét és együttmüködésük szükségességét. Ugyanigy a könyvtárosoknak sem szabad elfelejteniök, hogy a könyvtárak és a könyvtárügy szilárdan beleágyazódnak az össztársadalmi folyamatokba, munkájuk elválaszthatatlan a könyvkiadás, a könyvkereskedelem, a tájékoztatási és dokumentációs intézmények tevékenységétől, az oktatástól és a tudományos és kulturális élettől.

Minden könyvtárvezető köteles figyelembe venni az olvasók és a könyvtár mellett müködő könyvtári tanács véleményét a könyvtári munka tervezése és kialakitása során. Az NDK Könyvtárosegyesületének joga és kötelessége az állami szervek, a tudományos és gazdasági intézmények számára a könyvtári munka kialakitására és javitására vonatkozó javaslatokat kidolgozni és továbbitani. A miniszterek és tanácselnökök kötelesek a könyvtári munka lényeges kérdéseit a Könyvtárosegyesülettel megtanácskozni és összehangolni. A Könyvtárügyi Tanács fontos döntéseknél tanáccsal segiti a kulturális minisztert, és bekéri más minisztériumok vagy helyi tanácsok jelentéseit, más állami irányitó szervek és a Szakszervezetek elnöksége is igénybe veszi a könyvtári tanácsok segitségét a könyvtári munka részterületeire vonatkozó határozatoknál.

A társadalmi vélemény fontosságának hangsulyozása mellett ki kell emelni, hogy másrészt igen nagy a szerepe egyes intézményeknek, amelyek - országos vagy helyi szinten - tudományos és módszertani munkát végeznek s a könyvtáraknak gyakorlati segitséget nyujtanak. Bár ezeknek az intézményeknek nincs hatósági jogkörük, tehát nem adhatnak ki rendeleteket, az illetékes állami szerv megbizásából mégis jelentős a szerepük főleg a hálózati munka és a könyvtári tevékenységek koordinálása terén. Ilyen vezető intézmény a Könyvtárügy Központi Intézete, amelynek feladata általában a tudományos és módszertani munka, a területi hálózatok és a közmüvelődési könyvtári hálózatok, valamint egyes könyvtári munkaterületek gondozása. Ilyen a Deutsche Bücherei, amely irányitja és összehangolja a bibliográfiák és a bibliográfiai munkálatok minden kérdését az egész könyvtárügy, könyvkereskedelem és könyvkiadás te-

rületén, továbbá a Deutsche Staatsbibliothek, a könyvtárközi kölcsönzés, a központi katalógusok országos szerve. A központi szakkönyvtárak, az általános tudományos könyvtárak és a megyei könyvtárak felelőssége a szakkönyvtári ill. a területi hálózatok kialakitása és kölcsönös együttmüködése terén érvényesül.

A Kulturális Minisztérium különös figyelmet fordit az általános közmüvelődési és főleg az üzemi szakszervezeti könyvtárak fejlesztésére és támogatására.

P. M.

A SZAKKÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK KIALAKITÁSA AZ NDK-BAN

Gerhard SCHWARZ

A szakkönyvtári hálózat létrehozásának kérdései közel husz éve foglalkoztatják a német könyvtárosokat. Az 1968-as könyvtári törvény kimondja, hogy az üzemek, városok és települések önállóságának elvét követve a könyvtári rendszert funkcionális-kooperativ, nem pedig strukturális-adminisztrativ alapon kell felépiteni. 1970-ben a Könyvtárosegyesület részletesen megvitatta a kerületi és a szakkönyvtári hálózatok kialakitásának problémáit; 1971 folyamán a Tudományos Könyvtárak Módszertani Központja végrehajtási utasitástervezetet készitett a könyvtári törvényhez a szakkönyvtári hálózat szervezetére és müködésére vonatkozóan. Ezt a tervezetet a kulturális miniszter még nem hagyta jóvá.

Azóta a következő szakkönyvtári hálózatok alakultak meg, ill. vannak kialakulóban: állam és jog, a honvédségi könyvtárak hálózata, testnevelés, pedagógia, élelmezésügy és mezőgazdaság, közlekedésügy, gépgyártás, orvosi könyvtárak hálózata.

A szakkönyvtári hálózatba nem vettek fel automatikusan minden szakági könyvtárat, hanem csak azokat, amelyek valóban eleget tudnak tenni szakterületük tájékoztatási és szolgáltatási igényeinek. Igy az egész hálózat rugalmasabb, könnyebben irányitható és hatékonyabb. A hatékonyság kulcskérdése: szoros kapcsolat kiépitése az adott szakterület illetékes tájékoztatási és dokumentációs intézményeivel. Ezért a szakkönyvtári hálózatokat a tudományos müszaki, illetve a társadalomtudományi tájékoztatási rendszer mértékének és szervezetének megfelelően kell kialakitani. A szakbibliográfiai tevékenységet ezenkivül az NDK bibliográfiai munkálatainak irányitó központjával, a Deutsche Bücherei-jel is egyeztetni kell.

Régóta vitatott kérdés: szükség ,van-e szakterületi központi könyv- és folyóiratkatalógusokra, s ha igen, akkor milyen kapcsolatban álljanak az országos, a regionális és a megyei központi katalógusokkal? A jelenlegi álláspont szerint hálózati központi folyóiratkatalógust nem érdemes felállitani, mivel ezt a munkát a Deutsche Staatsbibliothek gyorsabban és olcsóbban végzi; viszont a nem hagyományos hazai és külföldi kiadványok (uti beszámolók, kutatási és fejlesztési jelentések, forditások, stb.) esetében valóban célszerü a teljességre törekvő hálózati központi nyilvántartás.

A szakkönyvtári hálózatok kialakitásában nagy szerepet játszott és játszik a Könyvtárosegyesület, amely szekcióiban egyuttal összefogja a hálózatba be nem került könyvtárakat is.

A könyvtári rendszer, ezen belül a szakkönyvtári hálózat összehangolt fejlesztéséért a kulturális miniszter a felelős. A szakkönyvtári munka és a szakkönyvtári hálózatok alapkérdéseinek irányító és koordináló szerve a Fő- és Szakiskolaügyi Minisztérium mellett működő Tudományos Könyvtárak Módszertani Központja, amely feladatát a Könyvtárügy Központi Intézetével egyetértésben látja el.

P.M.

CENTRALIZÁLT KÖNYVTÁRI RENDSZEREK MINT AZ EGYSÉGES NEMZETI RENDSZER MEGVALÓSITÁSÁNAK EGY FORMÁJA

SZEMJONOVA, G.A. - ZOTOVA, R.Z.

A Lenin Könyvtár ez év januárjában tudományos konferenciát szervezett "A központositás: a Szovjetunió könyvtárügye fejlesztésének legfontosabb iránya" cimmel. A jelenlevő szakemberek hangsulyozták, hogy a központositott könyvtári rendszer, mint a könyvtári üzem uj tipusa, nemcsak szervezeti formájában különbözik a jelenleg létezőtől, hanem a munka tartalmában is. A lakosság egységes rendszerü könyvtári kiszolgálása a jelen körülmények között csak központositás bevezetésével lehetséges. A központositás nemcsak a könyvtárak összességének lehetőségeit szélesiti, hanem az egyes könyvtárakét is. A megnövekedett és egyre speciálisabbá váló olvasói igények kielégitése csak a megfelelő könyvtárak közti legszorosabb együttmüködés eredményeképp lehetséges. Ez feltétlenül a könyvtári hálózat összefogását követeli.

A központositás fő törekvései:

- a központi könyvtár szervező szerepének megerősitése a tájékoztató bibliográfiai munka és az egységes összkönyvtári állomány kialakitása terén,
- a könyvtári munkafolyamatok szisztematizálásával, racionalizálásával kapcsolatos szolgáltatások központositása,
- a jogok és kötelességek pontos elhatárolása a központ és a hálózat alacsonyabbszintü könyvtárai között.

A központositással kapcsolatos kisérletek befejezése után most az uj rendszer bevezetése következik. 1973-1980 között valamennyi köztársaságban lezajlik az átállás. Jelenleg több mint 100 központositott rendszer müködik. A jelenlegi rendszer hiányosságaira jól mutat rá "A könyv és olvasás a kisvárosok életében" c. kutatás. Jelentős hiányok vannak a könyvtárak állományában, főleg a szakemberek igényeinek kielégitése alacsony szintü.

Figyelembe véve a konkrét feltételeket, a könyvtárak tevékenységének egyesitése területi, közigazgatási és ipari-szakmai szempontok érvényesitésével lehetséges. A központositott rendszer megteremtése más-más követelményeket támaszt az egyes területeken. Különösen sok a tennivaló a községekben, a kis és közepes nagyságrendü városok könyvtárainak esetében, ahol a rendelkezésre álló eszközkészlet, bázis jelentős bővitésre szorul.

A feladat most már - a kisérletek és kutatások eredményei alapján- meghatározni a területi, közigazgatási, ipari-termelési szempontokat követő könyvtári egyesités hatékonyságának kritériumait, és ezek után elfogadni a gyakor-

latba való bevezetés irányelveit. Ez ad lehetőséget arra, hogy egységes nézőpontból jelöljék ki az egységes könyvtári rendszer megszervezésének utját.

A. E.

Három év Szabó Ervin-emlékérmesei

1972 augusztus 20-án harmadizben adták át a Móra Ferenc és Szabó Ervin emlékérmeket, melyek alapitásáról a müvelődésügyi miniszter 121/1972. (M. K. 9.) MM számu utasitása rendelkezik... "Az emlékérmek célja - olvashatjuk az utasitásban - hogy adományozásukkal azok a muzeológusok és könyvtárosok, akik hosszabb időn át kiemelkedő teljesitményeket mutatnak fel és tevékenységükkel, kezdeményezéseikkel szakterületük egészének fejlődését segitik elő, kellő társadalmi elismerésben részesüljenek". Olvasóink tájékoztatására az alábbiakban közöljük az eddigi Szabó Ervin-emlékérmesek névsorát. Nevük mellett a kitüntetéskori munkahelyeiket és beosztásukat tüntetjük fel.

Minden kitüntetettnek - a Könyvtári Figyelő sajnálatosan hosszu átfutási ideje miatt jókora késéssel ugyan - a lap munkatársai és olvasói nevében ezuton is gratulálunk, és további eredményes munkásságot kivánunk.

1972: dr. CSÜRY István, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója

dr. JUHÁSZ Imréné, az Egyesült Villamosgépgyár müvelődési központja keretében müködő könyvtár vezetője

LIPTÁK Pál, a Békés megyei Könyvtár Kossuth-dijas igazgatója

dr. REMETE László, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetője

dr. RUZSÁS Lajosné, a Pécsi Orvostudományi Egyetem könyvtárának igazgatója

TAKÁCS Miklós, a szombathelyi "Berzsenyi Dániel" Megyei Könyvtár igazgatója

1973: dr. GÁL Andorné, az AGROINFORM osztályvezetője

GÖNCZI Imre, a Szakszervezetek Országos Tanácsa politikai munkatársa

HORVÁTH Géza, a Tatabányai Megyei Könyvtár igazgatója

SZEDERKÉNYI Lászlóné, a Paksi Járási Könyvtár igazgatója

dr. SZÉKELY Sándor, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatója

dr. UHLMANN Aladár, a miskolci Nehézipari Müszaki Egyetem Központi Könyvtára tudományos főmunkatársa

1974: BENEDEK Jenő, az Országos Müszaki Könyvtár igazgatója

HERNÁDI Ferencné NÉMETH Zsófia, a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára osztályvezetője

MARTONOSI Pál, a Kiskunhalasi Városi-Járási Könyvtár igazgatója

MÁTÉ György, a szigetszentmiklósi Csepel Autógyár Szakszervezeti Könyvtára vezetője

PUSKÁS Sándorné, a szombathelyi "Berzsenyi Dániel" Megyei Könyvtár igazgató helyettese

SALLAI István, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ főosztályvezetője

dr. SEBESTYÉN Géza, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató helyettese.

SZEMLE

A magyar bibliográfiák bibliográfiája, 1969-1970. Összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár Bibliográfiai Osztálya. Fel. Szerk. Gajtkó Éva. Bp. 1973. 383 p.

Az 1956-1957. tárgyévvel kezdődően van másodfoku nemzeti bibliográfiánk. Ez az 1969-1970. évi önálló és rejtett bibliográfiai termést felölelő kötet válogatási elveiben (nem regisztrálja az 50 tételt el nem érő bibliográfiákat, a bibliográfiai adatokat hiányosan közlő irodalomjegyzéket, az idegenből forditott magyar müvek cimekkel ki nem egészitett bibliográfiáit, de terjedelmi korlátozás nélkül hozza a nekrológok és az életrajzok személyi bibliográfiáit, valamint függelékként a bibliográfiai és tájékoztatási jellegü periodikumok jegyzékét), szakbeosztásában (az MNB szakbeosztását alkalmazza, ezen belül tételszámot ad), gyorsan és kényelmesen használható visszakereső apparátusában (egységes betürendes mutató, tárgymutató és tartalomjegyzék található benne) az 1961-1964. évi kötet óta alig változott, legfeljebb tökéletesedett. (Egyébként a korábbi két kötet sem üt el lényegesen a többitől, csak a husz tételes bibliográfiákig "száll alá", és szakbeosztását illetően kevésbé tagolt.)

Ez az állandóság és megállapodottság jó és bizalomébresztő dolog, bár az ilyenféle vállalkozások szerkesztőjét (esetünkben már az 1967-1968. évi kötetet is gondozó Gajtkó Évát) az ember mindig sajnálja azért, mivel bibliográfusi egyénisége rejtve marad. Éppen ezért ne fukarkodjam legalább a "szerzeteseknek kijáró dicsérettel": azt, ami a készen kapott konstrukció mellett rábizatott, azaz a konstrukció konkrét cimekkel való kitöltését, Gajtkó Éva gondosan és magas szinvonalon végezte el.

De ezzel még nem fejezem be ezt az ismertetést. Hadd szóljak két dologról "per tangentem". Elsőként arról, hogy lassan-lassan "bibliográfiakészitő nemzet" leszünk. Tanusitsa ezt hevenyészett táblázatom, amely - természetesen - csak 1961-ig megy vissza, amikor a bibliográfia mai "gyüjtőkörét" felvette.

Tárgyidőszak (éveinek száma)	Bibliográfiai tétel	Bibliográfiai és tájékoztatási folyóiratcim
1961–1964 (4)	1686	294
1965–1966 (2)	1126	244
1967–1968 (2)	1319	331
1969–1970 (2)	1192	354

Persze külön meg kellene számolni, hogy a bibliográfiai tételek között mennyi az önálló (ezeket a tételszám előtti csillag jelzi) és mennyi a rejtett bib-

liográfia, amit, hisz csak figyelemfelhivás a célom, itt nem teszek meg. Ha csak a rejtett bibliográfiák szaporodnának, az mindenképpen örvendetes tény lenne. A publikációk fokozódó szakirodalmi alátámasztottságáról tanuskodnék. Gyanitom azonban, hogy akárcsak a biblkográfiai és a tájékoztatási folyóiratok száma, ugy az önálló bibliográfiák száma is növekszik. Ennek elemzéses értékelése feltétlenül megérne egy misét: hátha nem is szabad zavartalanul örvendeznünk ennek a dömpingnek.

A másik dolog: figyeljük csak meg, másodfoku bibliográfiánk mennyire késik. Egész fennállása alatt a legkisebb késés két év volt, igaz ugyanakkor - négy év átfogása miatt - a legnagyobb is: öt év. A mostani kötet, ha megjelenésének tényleges időpontját nézzük, 4 és fél, illetve 3 és fél évet váratott magára. Szörnyü, hogy sohasem lehet kikecmeregni ebből a fatális elmradásból. Ugy látszik, az örökkévalóságnak dolgozunk. Habent sua fata libelli!

FUTALA Tibor

A modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység. A modern filológiai szakos könyvtárosok konferenciájának (Debrecen 1971. augusztus 24-28.) előadásai és vitája. (Szerk. CSÜRY István.) Debrecen, 1973. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. 97 p.

1971 nyarán Debrecenben konferenciát tartottak a tudományos kutatók és a nagykönyvtárak képviselői, hogy megtárgyalják a modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység kapcsolatának jelen problémáit. Az igénylők és a szolgáltatók beszélték meg azokat a mühelyproblémákat, amelyeket a XX. század harmadik harmadában a magyar kulturpolitika és a társadalmi totalitás igénye az egyetemi könyvtárakra hárit. A résztvevők közös gondja:

- a két intézménytipusban az együttmüködés lehetőségeinek és a kooperáció modern formáinak kutatása,
- olyan uj szemléletü, korszerü egyetemi könyvtári modell kimunkálása, amely biztositani képes - kölcsönösség alapján -, hogy a könyvtárosok egyenlő értékü és aktiv partnerei legyenek a tudományos kutatóknak és egyetemi oktatóknak. Az egyetemi könyvtárak munkatársai hangsulyozták azt a jelentős szemléletváltozást, amely az egyetemek és az egyetemi könyvtárak hagyományos kapcsolatában az utóbbi években végbement.

A konferencia referátumainak és hozzászólásainak válogatását 1973-ban közreadta a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. Csüry István könyvtárigazgató gondozásában. A kiadvány azokat a tanulmányokat tartalmazza, amelyek az egyetemi könyvtárak jelenlegi törekvéseit és jövőbeni feladatait összegezik-tükrözik. Nem vállalkozhatunk a teljes szerzőgárda névso-

rának, a referátumok és hozzászólások cimeinek felsorolására, csupán a leginkább összegező-továbbfejlesztő gondolatok jelzésszerü felvillantására nyilik terünk.

A konferencia előadásai konkrét jelenségek alapján elemezték a könyvtárak helyét, szerepét, szolgáltatásainak körét az egyetemi munka funkciórendszerében. Feltárták, hogy milyen strukturális változások következtek be az egyetemi könyvtárak szerkezetében és milyen uj kapcsolatrendszerek kiépitését sürgeti az idő. Megállapitották, hogy olyan átfogó "rendszerü szerves kapcsolatok megteremtése" szükséges, amelyek mindkét területen lendületes fejlődést eredményezhetnek. Pl. törekedni kellene a könyvtári munkában az erőteljes tudományos (szociológiai, filológiai, történettudományi) kutatásokra. (MÁTRAI László, CSÜRY István, SOÓS Pál).

A konferencián megvitatták, hogy az egyetemi könyvtárak hogyan vehetnének részt hatékonyan az egyetemi reform megvalósitásában? A lehetőségek három alternativája:

1. Az egyetemi könyvtárak mint a szociológiai és tudományelméleti tanulmányok középpontjai.

2. Aktiv részvétel az egyetemi hallgatók képzésében, önálló kutatóvá nevelésében a maguk sajátos területén, specifikus eszközeikkel, és módszereikkel.

3. A tanulmányi és tudományos munka feltételeinek megteremtése az egyetemi könyvtárakban. Ennek módjai: kutatói ösztöndijak alapitása, heti kutatónap biztositása, a tudományos publikálás lehetőségeinek megteremtése és koordinálása, a fiatal könyvtárosok társadalmi és anyagi megbecsülése stb. (MÁTRAI László, MOLNÁR Ferenc, VÉGH Ferenc, NÉMETH Zsófia, VARGA Zoltánné stb.).

A konferencián a szakemberek érdemben foglalkoztak a könyvtári munka uj tartalmi és formai jegyeivel, igy a "tudományos könyvtárosok" mellett kialakult szakreferens-hálózattal, amely tulajdonképpen szervezeti, munkamegosztásbeli ujitás. Ez a korszerü munkamegosztás jelentős hangsulyt kapott az egyetemi könyvtárakban. (CSÜRY István, SOÓS Pál).

A konferencia megtárgyalta az egyetemi könyvtárak tájékoztató munkáját és bibliográfiai tevékenységét is. Megállapitották, hogy a szelektiv bibliográfiák szerepe megnövekedett az egyetemi könyvtárak tájékoztató rendszerében. Azonban az egyetemi könyvtárak a megnövekedett igénnyel egyidőben nem fejlesztették és nem épitették tovább a bibliográfiai műhelyeket, ennek következtében a bibliográfiai kiadás nem növekedett, hanem csökkent (legalábbis az egyetemi könyvtárak kiadásában). A nem sokszorositott bibliográfiákat és a tájékoztató szolgálat egyéb apparátusait és eszközeit nem ismeri meg a szakmai közvélemény és a tudományos élet. Célszerü lenne a korszerü tájékoztatás, az információszolgáltatás érdekében, hogy bibliográfiák ne csak a nyomtatott és grafikusan előállitott dokumentumokról készüljenek, hanem az információ egyéb forrásairól is. Az egyetemi könyvtárakban zajló bibliográfiai tevékenység soránaz egyéni és a teammunka feltételeinek megteremtése elengedhetetlen követelmény. A bibliográfiák szerkesztésekor szükségszerü korszerübbé, életszerübbé tenni a kutatást, a szerkesztés, mert a "szakterületek nem ugy strukturálódnak az irodalomhasználatban és az irodalomtermelésben, ahogy azt egy ilyen mesterséges rendszerezés (formális, szisztematikai, esetleg decimális rendszer alapján) áttekinti... ...a társadalmi szükséglet sem biztos, hogy engedelmeskedik az ilyen szisztematizálási törekvéseknek." (MARÓT Miklós, BÉLLEY Pál.)

A konferencián felvetődött az információs válság dilemmája, amely erősen érezteti hatását az egyetemi könyvtárak munkájában. "A tudományok fejlődésének példátlan ütemü felgyorsulása egyfelől az irott információ rohamos gyarapodását, másfelől az információ gyors ütemü specializálódását eredményezte. A tudományos ismeretek befogadásának igényei és feltételei nem növekedtek egyenes arányban az információ áradásával. A befogadás "humán feltételeinek" kidolgozása és biztositása szintén az egyetemi könyvtáraknak a feladata. (MARÓT Miklós.)

A XX. században bekövetkezett információrobbanás igényli az olyan korszerü, megbizható, komplex információfeltárási és szolgáltatási rendszerek megtervezését és megszerkesztését, amelyek teljes értéküen feltárják egy-egy szakterület, tudományterület dokumentumait, több dimenzióban. Ezért vált szükségessé a könyvtárak magas szintü gépesitése. Azonban ez igen költséges és hazai viszonylatokban humán területen - a gyakorlati tapasztalatok szerint - nem rentábilis. (MÁTRAI László.)

A modern filológiai tudományok szakirodalmi és tudományos kérdéseinek részletproblémáit tárgyaló referátumok közül fontos problémakört tárgyalt a modern filológiai irodalom gyüjtőköri koordinálásáról, az irodalomtörténeti, nyelvi- és irodalomtudományi könyvgyüjtés szerzeményezési nehézségeiről PAJKOSSY György és KENÉZ Ernő, a magyar kritikai kiadások filológiai és módszertani problémáiról, valamint ezek könyvtári kapcsolatairól REJTŐ István és MIKLÓSSY János. A nagykönyvtárak kézirattárairól és az egyetemi tanszékek negativ kapcsolatáról VIZKELETY András tartott érdekes beszámolót.

A konferenciának szinte valamennyi könyvtáros résztvevője elmondta, hogy a könyvtárosok erőfeszitéseit, az együttmüködés lehetőségeit, a kapcsolatok közös rendezésének ügyét az egyetemi oktatók és a tudományos kutatók nem vállalják vagy elutasitják. Nem használják fel, sokszor nem is ismerik azt a segitséget amit a könyvtár adhat. Ez tapasztalható az egyetemi könyvtárak tevékenységének szinte minden területén: a bibliográfiák szerkesztésekor, a szakreferensi hálózat és a kézirattárak kihasználatlanságánál stb. Hasznos és igen aktuális lenne ennek a problémakörnek az elmélyült elemzése és árnyalt feltárása, mert ez a jelenség nemcsak az egyetemi könyvtárakra jellemző, hanem szinte minden más intézménytipus könyvtárára is.

Felvázoltuk a modern magyar filológiai kutatás és a könyvtári tájékoztatási tevékenység kérdéskörének problematikáját, amelyet a debreceni konferencia 1971-ben megvitatott. Sajnáljuk, hogy ilyen későn jutott el ennek az érdekes, hasznos, uj szellemü konferenciának referátumait, hozzászólásait tartalmazó füzet a szakmai közvéleményhez. Tudjuk, hogy ezt mentik és magyarázzák a könyvtári publikálás ismert nehézségei és megoldatlanságai. De vajon ez, és az ehhez hasonló késlekedés nem megy-e az alkotó munka megbecsülésének rovására?

Szükséges lenne minél előbb rendezni és megoldani a könyvtári publikálás lehetőségeit, hogy a szakmai közvélemény ne akkor értesüljön egy-egy állomásról, amikor azt már tuhaladta az idő vonata.

ILLÉS Zsuzsa

Hajdu-Bihar megyei könyvtári téka. Kiadja a Hajdu-Bihar Megyei Tanács Megyei Könyvtár, Debrecen.

A Könyvtári Figyelő ez évi 4. számában B. Nagy Ernő a Fejér Megyei Könyvtáros bemutatása kapcsán ismertette, osztályozta a könyvtári hiradókat, valamint felvázolta létrejöttük rövid történetét is.

Ez alkalommal is egy területi hálózati hiradót mutatunk be. A Téka a Hajdu-Bihar Megyei Tanács VB. Megyei Könyvtár, a debreceni Városi Tanács VB. Városi Könyvtár, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa Központi és a megyei Továbbképzési Kabinet közös könyvtári tájékoztatója 1971 óta jelenik meg Arady Tibor, Fehér Antalné, Kolozs Sándorné, dr. Simon Zoltán szerkesztésében, évente két alkalommal. A cikk irásakor az 1974-es első szám még nem látott napvilágot, ezért a vizsgálódás a három évfolyam 6 számára terjed ki.

Már az első szám teljességre törekvő, amennyiben a megye könyvtári hálózatait egészében veszi bonckés alá. A megyei közmüvelődési könyvtárak helyzetének elemzésével foglalkozó cikk az 1970-es évnek - tehát a harmadik ötéves terv utolsó esztendejének - eredményeit ismerteti, statisztikai adatokkal, táblázatokkal alátámasztva.

A könyvtárhálózat bővitése, a költségvetés, az állománygyarapitás és a propagandamunka terén jelentős fejlődés látható. A legnagyobb figyelemre méltó azonban az, hogy 1970-ben a "100 falu, 100 könyvtár" mozgalom keretében 7 uj könyvtárat avattak, valamint egy uj gyermekkönyvtári részleget alakitottak ki.

Fehér Antalné tollából a Megyei Továbbképzési Kabinet keretében müködő pedagógiai könyvtár gyüjtőkörét, szolgáltatásait ismerhetjük meg, miközben bepillantunk az iskolai könyvtárak helyzetébe is, s ezzel együtt egyértelmüvé válik a könyvtár kulcsszerepe. A debreceni Városi Könyvtár tiz éves történetét ismerteti Kertész Gyuláné. A szakszervezeti könyvtárak munkájáról, a könyvtárhálózat szervezetéről, a szakszervezeti könyvtári munka személyi feltételeiről, a könyvvel való ellátottságról Kovács Györgyné ir. Arady Tibor a szakszervezeti könyvtárakban kialakitott könyvbarátklubok tevékenységéről számol be. Emliti többek között, hogy az egyik klubtag kérésére alapfoku könyvtárosi tanfolyamot szerveztek.

A második számban helyet kapnak más jellegü, tematikáju irások, tanulmányok. Nagyon hasznos az az ajánló jegyzék, amely az iskolai könyvtárosok számára készült, azzal a céllal, hogy segitse állománygyarapitási tevékenységüket.

A másik két évfolyam felépitésében, szerkesztésében hasonló az elsőhöz, következetes szerkesztői elvről tesz tanubizonyságot. Az 1972. évi 1. szám, illetőleg az 1973. évi 1. szám egyaránt a tanácsi, közmüvelődési, szakszervezeti, iskolai könyvtárak 1971-es, illetve 1972-es helyzetéről tájékoztat.

Nem az a feladatom, hogy a megye könyvtári életét, fejlődésének eredményeit ismertessem. Mégis hadd emlitsek néhány adatot. 1972-ben a könyvtári költségvetések megyei összege meghaladta a 10 millió Ft-ot. 1971-ben a Megyei Müvelődési Központ és a Városi Könyvtár közös összefogásával jött létre a Zenei Könyvtár, melynek szolgáltatásairól külön cikkben olvashatunk. A megyei tanács támogatásával pedig közigazgatási szakkönyvtárat szerveztek.

A "100 falu, 100 könyvtár" keretében megindult épitkezések eredményeképpen 1972-ben 3 uj müvelődési házat, illetve klubkönyvtárat avattak. Két könyvtár költözött nagyobb alapterületü helyiségbe, a Megyei Könyvtár támogatásával.

Feltétlenül ki kell emelni Granasztói Szilvia: A gyermekkönyvtári bábjátszás lehetőségei cimü irását, melyben a különböző bábfigurakészitési módszereket ismerteti. Cikke hasznos a megye határain kivül müködő gyermekkönyvtárosok számára is. Tóthné, Sándor Enikő a magyar könyv ötszázéves évfordulójára irt Az első budai nyomda c. cikkében a könyvtárosok számára érthető, ismeretterjesztő stilusban elemzi a XV. századot.

Helyet kap az 1973. évi számban a 18 éven aluliak könyvtári ellátásának távlati fejlesztési terve (1973-1985), valamint a könyvtárak tanácsi kezelésbe adásának 15. évfordulója alkalmából meghirdetett pályázati felhivás egy könyvtártörténeti tanulmány megirására.

Végül, de nem utolsósorban. A téka a Megyei Könyvtár sokszorositó üzemében készül izléses formában. Az első számot még 400 példányban adták ki, majd ezt 500-as példányszám követte. 1972 óta 550 példányban jelenik meg, ami igen szép eredmény.

A Téka mind formailag, mind a cikkek, tanulmányok szinvonalában, tematikájában - a többi könyvtári hiradóhoz viszonyitva - rangos, jó periodikum, s nemcsak a Hajdu-Bihar megyei könyvtárosok, hanem minden könyvtáros számára hasznos segédeszköz is. Mindezek mellett érdemes lenne a jövőben helyet adni a különböző helyismereti kutatásokról beszámoló irásoknak is.

POLGÁR Ernő

Külföldi hírek

AZ EGYETEMES BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL (Universal Bibliographical Control) programjának végrehajtására az IFLA megszervezi az International Office for UBC-t. Ebbe olvad bele az IFLA Katalogizálási Titkársága. Az átszervezés 1974-ben fokozatosan megy végbe. Az uj intézménynek (mint elődjének is) a British Library ad otthont. (Zeitschrift für Bibliogheks wesen u. Bibliogr. 1974. No. 3.)

KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYT akar benyujtani a tartományi kormány a következő törvényhozási időszak folyamán - közölte Ludwig von Freiburg hesszeni kultuszminiszter. SPD-képviselők kérdéseire válaszolva a kultuszminiszter 1974 márciusában közölte, hogy a hesszeni könyvtári fejlesztési terv kidolgozásával megbizott munkaközösség a munkát csaknem befejezte, és a könyvtári fejlesztési terv javaslata küszöbön áll. (Volkshochschule im Westen, 1974. ápr.)

OKTATÁSÜGYI TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZET. A csehországi Oktatásügyi Tájékoztatási Intézet 1974. január 1-én életbe lépett müködési szabályzata értelmében az Intézet feladata a nevelés, a müvelődés és az oktatás területén megjelent információk gyüjtése a tudományos, müszaki és tájékoztatási rendszer keretén belül a tudományági tájékoztatási központ funkcióinak ellátása valamint Csehország Oktatásügyi Minisztériuma tájékoztatási központja funkcióinak betöltése. Tevékenysége kiterjed: a nevelés, müvelődés és oktatás területén megjelent információk gyüjtésére, nyilvántartására, feldolgozására, értékelésére, publikálására és propagálására; a minisztérium irányitó tevékenységéhez szükséges valamint az integrált tájékoztatási rendszer keretén belül kialakitandó együttmüködés megszervezésének és irányitásának kidolgozására; a kutatási és recherche tevékenység biztositására; a modern technika és munkamódszerek bevezetésére, adatbank kialakitására; hazai és nemzetközi együttmüködés kialakitására. Az Intézet keretén belül müködik a prágai Állami Komensky Pedagógiai Könyvtár, amely az uj müködési szabályzat értelmében ellátja Csehország állami tudományos pedagógiai és oktatásügyi könyvtárának funkcióit és az Oktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó könyvtáraknak koordinációs és módszertani központja. (Technická Knihovna. 18. roc. 1974. No. 6. 189. p.)

Ára: 15,— Ft